

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ &
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

*ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ
ΑΝΔΡΟΥ ΜΕ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ*

ΕΚΠΟΝΗΤΗΣ: ΓΟΥΛΙΕΡΜΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΔΕΦΝΕΡ ΑΛΕΞΙΟΣ - ΜΙΧΑΗΛ

ΠΠΑ

ΒΟΛΟΣ 2015

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 13977/1
Ημερ. Εισ.: 02-07-2015
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΜΧΠΠΑ
2015
ΓΟΥ

Στους δικούς μου,

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο τουρισμός, εκτός των άλλων, είναι ένας πολύ διαδεδομένος τρόπος ψυχαγωγίας ειδικά στον δυτικό κόσμο, ενώ παράλληλα αποτελεί μια πολύ μεγάλη βιομηχανία και σημαντικότερη πηγή εσόδων για παραδοσιακά τουριστικές χώρες όπως την Γαλλία, Ισπανία, Ιταλία και την Ελλάδα. Ο τουρισμός επιφέρει οικονομική, πνευματική, πολιτιστική, πολιτική και εθνική πρόοδο. Ακόμα και κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, ο τουρισμός στην Ελλάδα υπήρξε από τους βασικούς πυλώνες ανάπτυξης, με σημαντική συμβολή στην αγορά εργασίας, παρουσιάζοντας συνεχή αύξηση στα έσοδα και στις αφίξεις επισκεπτών.

Σήμερα, ο μαζικός τουρισμός δεν είναι τόσο επιθυμητός λόγω των δυσμενών επιπτώσεων που προκαλεί στο φυσικό περιβάλλον αλλά και σε κοινωνικό επίπεδο. Η παγκόσμια τάση σήμερα είναι ο τουρισμός να είναι φιλικός ως προς τον άνθρωπο και ως προς το φυσικό περιβάλλον. Μορφές όπως ο αγροτουρισμός, ο περιπατητικός τουρισμός, ο θρησκευτικός τουρισμός, ο οικοτουρισμός, ο θαλάσσιος τουρισμός κ.α. θεωρούνται σήμερα οι μορφές που θα πρέπει να επικρατήσουν, προκειμένου η τουριστική ανάπτυξη να καταστεί βιώσιμη και να αυξηθεί η τουριστική περίοδος.

Η Άνδρος, αποτελεί ένα κυκλαδονήσι με ναυτική παράδοση και μοναδικά τοπία. Η γεωγραφική της θέση, η συνεισφορά της στον πολιτισμό, στις τέχνες και στα γράμματα καθώς η γεωμορφολογία του εδάφους της αποτελούν σημαντικά πλεονεκτήματα τα οποία δεν έχουν αξιοποιηθεί στο έπακρο. Ο τουρισμός θα μπορούσε και θα έπρεπε να καταλαμβάνει μεγαλύτερο μέρος της παραγωγικής δραστηριότητας του νησιού. Στην παρούσα διπλωματική εργασία, παρουσιάζεται μια προσέγγιση τουριστικής ανάπτυξης του νησιού, βασισμένη σε διάφορες εναλλακτικές μορφές τουρισμού οι οποίες εξαιτίας των κατάλληλων συνθηκών έχουν στόχο την τόνωση της τουριστικής οικονομίας της Άνδρου.

Λέξεις κλειδιά: Τουρισμός, Αγροτουρισμός, Οικοτουρισμός, Θαλάσσιος Τουρισμός, Θρησκευτικός Τουρισμός, Περιπατητικός Τουρισμός, Άνδρος

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΥ ΜΕ
ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

ABSTRACT

Title: Alternative Forms of Tourism in Andros

Tourism is a very popular way of entertainment especially in the Western world, among others and also represents a very big industry and a major source of revenue for traditional tourist countries like France, Spain, Italy and Greece. Tourism brings economic, spiritual, cultural, political and national progress. Even during the economic crisis, tourism in Greece was one of the main pillars of development, significantly contributing to the labor market, showing continued growth in revenues and in visitor arrivals.

Today, mass tourism is not so desirable because of the adverse effects caused to the natural environment, but also to the social environment. The global trend today is tourism be friendly to people and to the natural environment. Formats such as agritourism, the ambulatory tourism, religious tourism, ecotourism, marine tourism, etc. considered today forms that should prevail in order that tourism development be sustainable and to increase the tourist season.

Andros is an island in Cyclades with maritime tradition and unique landscapes. Its geographical location, its contribution to culture, arts and letters as the territory of geomorphology are important advantages which have not been exploited to the full. Tourism could and should occupy most of the productive activity of the island. This current degree dissertation, presents a tourism development approach of the island based on various alternative forms of tourism which because of suitable conditions it is possible to stimulate the tourism economy of Andros.

Keywords: Tourism, Agritourism, Ecotourism, Marine Tourism, Religious Tourism, Ambulatory Tourism, Andros

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΥ ΜΕ
ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1.	ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
2.	ΕΙΔΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	2
2.1	Περιπατητικός Τουρισμός	4
2.1.1.	Ορισμός Περιπατητικού Τουρισμού	4
2.1.2.	Χαρακτηριστικά του Περιπατητικού Τουρισμού.....	4
2.1.3.	Οι επιπτώσεις του Περιπατητικού Τουρισμού	5
2.1.4.	Διεθνής Εμπειρία.....	7
2.1.5.	Ελληνική Εμπειρία	9
2.2	Θρησκευτικός Τουρισμός.....	10
2.2.1.	Ορισμός Θρησκευτικού Τουρισμού.....	10
2.2.2.	Χαρακτηριστικά του Θρησκευτικού Τουρισμού	11
2.2.3.	Οι επιπτώσεις του Θρησκευτικού Τουρισμού.....	13
2.2.4.	Διεθνής Εμπειρία.....	14
2.2.5.	Ελληνική Εμπειρία	15
2.3	Αγροτουρισμός.....	18
2.3.1.	Ορισμός Αγροτουρισμού	18
2.3.2.	Χαρακτηριστικά του Αγροτουρισμού	18
2.3.3.	Οι επιπτώσεις του Αγροτουρισμού	20
2.3.4.	Διεθνής Εμπειρία.....	23
2.3.5.	Ελληνική Εμπειρία	24
2.4	Οικοτουρισμός (Φυσιολατρικός Τουρισμός)	25
2.4.1.	Ορισμός Οικοτουρισμού	25
2.4.2.	Χαρακτηριστικά του Οικοτουρισμού.....	26
2.4.3.	Οι επιπτώσεις του Οικοτουρισμού.....	28
2.4.4.	Διεθνής Εμπειρία.....	31
2.4.5.	Ελληνική Εμπειρία	38
2.5	Θαλάσσιος Τουρισμός.....	41
2.5.1.	Ορισμός Θαλάσσιου Τουρισμού.....	41
2.5.2.	Χαρακτηριστικά του Θαλάσσιου Τουρισμού	42
2.5.3.	Οι επιπτώσεις του Θαλάσσιου Τουρισμού.....	43
2.5.4.	Διεθνής Εμπειρία.....	45

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΥ ΜΕ
ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

2.5.5.	Ελληνική Εμπειρία	45
3.	ΤΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΥ	47
3.1	Ιστορικά Στοιχεία	47
3.2	Θέση στον Ελλαδικό Χώρο	51
3.3	Διοικητική Διαίρεση	52
3.4	Δημογραφικά και Κοινωνικά Χαρακτηριστικά	54
3.4.1	Πληθυσμιακά μεγέθη	54
3.4.2	Φύλο και ηλικία	55
3.4.3	Διάρθρωση Απασχόλησης – Παραγωγικοί Τομείς	57
3.4.3.1	Τουρισμός	58
3.5	Γεωμορφολογικά και Περιβαλλοντικά Χαρακτηριστικά	59
3.5.1	Γεωγραφικά Χαρακτηριστικά	59
3.5.2	Γεωλογικά και Υδρολογικά Χαρακτηριστικά	60
3.5.3	Κλιματολογικά χαρακτηριστικά	61
3.5.4	Χλωρίδα – Πανίδα	63
3.5.5	Χρήσεις Γης και Καλύψεις Εδάφους	64
3.5.6	Προστατευόμενες Περιοχές	65
3.5.6.1	Περιοχές του δικτύου NATURA 2000	65
3.5.6.2	Υπόλοιπες Περιοχές Προστασίας	67
3.6	Δίκτυα και Υποδομές	70
3.6.1	Οδικό Δίκτυο	70
3.6.2	Λιμενικές Εγκαταστάσεις	72
3.6.3	Διαχείριση Αποβλήτων	73
3.6.4	Ενέργεια	73
3.7	Θεσμικό Πλαίσιο	74
3.7.1	Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΓΠΧΣΑΑ)	74
3.7.2	Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό (ΕΠΧΣΑΑ)	75
3.7.3	Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Νοτίου Αιγαίου (ΠΠΧΣΑΑ)	75
3.7.4	Ζώνη Οικιστικού Ελέγχου (ΖΟΕ)	76
3.7.5	Παραδοσιακοί Οικισμοί	77

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΥ ΜΕ
ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

4.	ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ	78
4.1	Πολιτιστικό Τοπίο	78
4.2	Μονοπάτια	93
4.3	Θαλάσσιες Υποδομές	98
4.4	Στοιχεία Αγροτουρισμού στην Άνδρο	99
4.5	Στοιχεία Οικοτουρισμού στην Άνδρο.....	99
5.	ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	100
5.1.	Περιπατητικός Τουρισμός	100
5.2.	Θρησκευτικός Τουρισμός.....	102
5.3.	Αγροτουρισμός	105
5.4.	Οικοτουρισμός.....	109
5.5.	Θαλάσσιος Τουρισμός.....	111
6.	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	114
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	116

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΥ ΜΕ
ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 2.1	Μεγάλα Ευρωπαϊκά Μονοπάτια	9
Πίνακας 3.1	Χωρικές Ενότητες Άνδρου	52
Πίνακας 3.2	Πληθυσμιακή εξέλιξη Άνδρου ανά Δημοτική Ενότητα	54
Πίνακας 3.3	Πληθυσμός ανά Φύλο και Δημοτική Ενότητα	55
Πίνακας 3.4	Πληθυσμός Ανδρών ανά ηλικιακή κατηγορία	55
Πίνακας 3.5	Πληθυσμός Γυναικών ανά ηλικιακή κατηγορία	56
Πίνακας 3.6	Χρήσεις Γης Άνδρου	64
Πίνακας 3.7	Κατάλογος Οικοτόπων	68
Πίνακας 3.8	Κατάλογος Υγροτόπων	69
Πίνακας 4.1	Δίκτυο Διαδρομών	96

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

Χάρτης 3.1	Θέση στον Ελλαδικό Χώρο	51
Χάρτης 3.2	Δημοτικές Ενότητες Άνδρου	53
Χάρτης 3.3	Περιοχές Προστασίας Άνδρου	67
Χάρτης 3.4	Οδικό Δίκτυο Άνδρου	71
Χάρτης 3.5	Λιμενικές Εγκαταστάσεις Άνδρου	72
Χάρτης 4.1	Χάρτης Μονοπατιών 2015	98

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 2.1	Σηματοδότηση Ευρωπαϊκών Μονοπατιών	8
Εικόνα 2.2	Σηματοδότηση Εθνικών Μονοπατιών	10
Εικόνα 3.1	Απεικόνιση ανά ηλικιακή κατηγορία	56
Εικόνα 4.1	Ο οικισμός της Στρόφιλας	79

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΥ ΜΕ
ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Εικόνα 4.2	Ο γεωμετρικός οικισμός της Ζαγοράς	79
Εικόνα 4.3	Η Υψηλή	80
Εικόνα 4.4	Παλαιόπολη ή «Πόλη της Άνδρου»	81
Εικόνα 4.5	Ο Πύργος του Αγίου Πέτρου	82
Εικόνα 4.6	Η μονή Ζωοδόχου Πηγής	83
Εικόνα 4.7	Η μονή Αγίου Νικολάου	84
Εικόνα 4.8	Η μονή Παναχράντου	84
Εικόνα 4.9	Η μονή Αγίας Μαρίνας	85
Εικόνα 4.10	Η μονή του Παντοκράτορα	85
Εικόνα 4.11	Το μοναστήρι των Τρομαρχίων	86
Εικόνα 4.12	Το Αρχαιολογικό Μουσείο	88
Εικόνα 4.13	Το μουσείο Μοντέρνας Τέχνης	88
Εικόνα 4.14	Το Ναυτικό Μουσείο	89
Εικόνα 4.15	Το Ίδρυμα Κυδωνιέως	90
Εικόνα 4.16	Μουσείο Λαογραφίας στη Χώρα	91
Εικόνα 4.17	Καίρειος Βιβλιοθήκη	92
Εικόνα 4.18	Μουσείο Ελιάς Κυκλάδων	92
Εικόνα 4.19	Πύργος Αγαδάκη	93

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΥ ΜΕ
ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

ΑΡΤΙΚΟΛΕΞΑ

ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν
ΑΠΕ	Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας
ΓΠΧΣΑΑ	Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης
ΔΕ	Δημοτική Ενότητα
ΔΕΗ	Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού
ΔΤΚ	Δείκτης Τουριστικής Κάλυψης
ΔΚ	Δημοτική Κοινότητα
ΔΚΟ	Διεθνής Κοινωνία Οικοτουρισμού
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΛΣΤΑΤ	Ελληνική Στατιστική Αρχή
ΕΣΠΑ	Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς
ΕΠΧΣΑΑ	Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης
ΕΧΜ	Ειδική Χωροταξική Μελέτη
ΖΕΠ	Ζώνη Ειδικής Προστασίας
ΖΟΕ	Ζώνη Οικιστικού Ελέγχου
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΙΜ	Ιερά Μονή
ΚΑΖ	Καταφύγια Άγριας Ζωής
ΚΑΠ	Κοινή Αγροτική Πολιτική
ΚΤΕΛ	Κοινό Ταμείο Είσπραξης Λεωφορείων
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητικός Οργανισμός
Ν	Νόμος
ΠΔ	Προεδρικό Διάταγμα
ΠΝΑ	Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου
ΠΟΤ	Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού
ΠΠΧΣΑΑ	Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης
ΤΚΣ	Τόπος Κοινοτικής Σημασίας
ΤΠ	Τοπική Κοινότητα
ΣΠΑΛΚ	Σύνδεσμος Προστασίας και Ανάδειξης Λίμνης Κερκίνης
ΥΠΕΚΑ	Υπουργείο Γεωργίας, Αγροτικής Ανάπτυξης και Περιβάλλοντος
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας Κυβερνήσεως

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΥ ΜΕ
ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

ETC	European Travel Commission
IBA	Important Bird Area
NPA	Notice of Proposed Amendment
SAC	Special Areas of Conservation
SCI	Sites of Community Importance
SPA	Special Protection Areas
SUP	Stand Up Paddle
TIES	the International Ecotourism Society
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural Organization
WWF	World Wide Fund for Nature

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Βασικός στόχος της εργασίας αποτελεί η κατάθεση ιδεών και προτάσεων για την αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων της Άνδρου οι οποίες με τη σειρά τους θα οδηγήσουν στην βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη του νησιού. Η επιλογή του τόπου της Άνδρου δεν είναι τυχαία καθώς όλα τα χρόνια της ζωής μου επισκέπτομαι το νησί πολλές φορές το χρόνο (όχι μόνο κατά τους καλοκαιρινούς μήνες) ενώ η μόνιμη διαμονή μου στο νησί για 4 έτη δείχνει τους δεσμούς μου με την Άνδρο. Κατά το πέρασμα των χρόνων, και όσο περνούσαν τα χρόνια παρατηρούσα με διαφορετικό πρίσμα τα δρώμενα του νησιού ενώ η διπλωματική αυτή εργασία έρχεται να συμπληρώσει μια ερευνητική ακαδημαϊκή περίοδο.

Παρά την ευνοϊκή γεωγραφική της θέση, η Άνδρος δεν έχει αξιοποιηθεί τουριστικά στο έπακρο. Δεν είναι σε θέση να συγκριθεί με τα οικονομικά μεγέθη άλλων νησιών όπως η Σαντορίνη, η Κρήτη και η Μύκονος, ωστόσο τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της μπορούν να προσελκύσουν εναλλακτικά είδη τουριστών. Με αυτό τον τρόπο ενισχύεται η τοπική οικονομία και γίνεται γνωστή όχι μόνο στο εσωτερικό αλλά και στο εξωτερικό, η ιστορία και ο πολιτισμός της Άνδρου. Ο τουρισμός αποτελεί σημαντικό μέρος της παραγωγικής διαδικασίας του νησιού και κατ' επέκταση των οικονομικών μεγεθών. Είναι μια σταθερή λύση στην αντιμετώπιση των οικονομικών προβλημάτων που πλήττουν τον τόπο αλλά και ολόκληρη τη χώρα.

Η Άνδρος παρουσιάζει πληθώρα γεωγραφικών, ιστορικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών τα οποία της δίνουν το εφιαλτήριο για την ανάπτυξη διαφόρων ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Η εργασία ξεκινάει με την θεωρητική προσέγγιση των επιλεγμένων εναλλακτικών μορφών τουρισμού οι οποίες πλαισιώνονται από διεθνή και ελληνικά παραδείγματα. Ακολουθεί η καταγραφή όλων των σχετικών χαρακτηριστικών τα οποία είναι χρήσιμα για την δημιουργία μιας πρώτης εικόνας του νησιού. Στη συνέχεια γίνεται ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης μέσω της μορφής έρευνας πεδίου, η οποία πραγματοποιήθηκε όπου ήταν αυτό δυνατό ώστε να αποσαφηνιστούν οι ευκαιρίες, οι προοπτικές, οι απειλές και οι αδυναμίες του νησιού ως προς την ανάπτυξη των συγκεκριμένων εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Τέλος, η εργασία ολοκληρώνεται με την κατάθεση προτάσεων, που στόχο έχουν την στρατηγική ανάπτυξη του τουρισμού της Άνδρου με εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

2. ΕΙΔΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Οι μορφές ειδικού εναλλακτικού τουρισμού αποτελούνται από νέα και πολυσύνθετα τουριστικά προϊόντα, που χαρακτηρίζονται από δυναμική ζήτηση και ανταποκρίνονται σε ειδικά κίνητρα. Για τον λόγο αυτό οι μορφές ειδικού εναλλακτικού τουρισμού είναι ενδεικτικές και όχι περιοριστικές. Αποτελεί μια καινούρια φιλοσοφία στον τομέα του τουρισμού καθώς προσελκύει τουρίστες με ειδικά ενδιαφέροντα. Μερικά από τα χαρακτηριστικά που παρουσιάζουν είναι: η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, η αποφυγή κλασσικών τουριστικών προσφορών και η διατήρηση των οικοσυστημάτων. Επιπρόσθετα με τις ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού οι τουρίστες έρχονται σε αλληλεπίδραση με τα πολιτιστικά μνημεία, οι αγροτικές περιοχές στηρίζονται οικονομικά και τουριστικά ενώ επιμηκύνεται η τουριστική περίοδος λύνοντας το πρόβλημα του εποχιακού τουρισμού (ΠΠΧΣΑΑ, άρθρο 6, Ειδικές εναλλακτικές μορφές τουρισμού).

Μερικές από τις βασικές μορφές εναλλακτικού τουρισμού είναι:

- Ιαματικός τουρισμός
- Αθλητικός τουρισμός αναψυχής (είτε με ενεργή συμμετοχή είτε με παρακολούθηση γεγονότων)
- Αγροτουρισμός
- Ορεινός τουρισμός
- Χειμερινός τουρισμός
- Τουρισμός περιπέτειας
- Ορειβατικός τουρισμός
- Τουρισμός Υγείας
- Θρησκευτικός τουρισμός
- Θαλάσσιος τουρισμός
- Πολιτιστικός τουρισμός
- Εκπαιδευτικός τουρισμός
- Συνεδριακός τουρισμός
- Οικοτουρισμός
- Ιατρικός τουρισμός

- Μεταλλευτικός/γεωλογικός τουρισμός κ.α.

Η περίοδος μετά το 1980 είναι αυτή κατά την οποία κατά κύριο λόγο εμφανίζεται ένας αριθμός νέων και πολυσχιδών στα χαρακτηριστικά τους προϊόντων τουρισμού, τα οποία έρχονται να προστεθούν στο κυρίαρχο ως τότε προϊόν, αυτό του ταξιδιού διακοπών. Ορισμένα από αυτά τα προϊόντα προϋπήρχαν και μερικά είχαν ικανή ζήτηση όπως ο συνεδριακός τουρισμός, ο αγροτουρισμός και ο οικοτουρισμός. Η αλματώδης αύξηση της ζήτησης και του αριθμού τους, η συνεχής εξειδίκευση και τμηματοποίηση των προσφερόμενων υποδομών και υπηρεσιών τους και κυρίως η διαμόρφωση τους ως εξειδικευμένων προϊόντων με ειδική προσφορά και ζήτηση πραγματοποιήθηκαν μετά το 1980 (Κοκκώσης, κ.α., 2011).

Το κύριο διαφοροποιητικό στοιχείο αυτών των συνήθως νέων «τουριστικών προϊόντων» είναι τα ειδικά χαρακτηριστικά τόσο της ζήτησης όσο και της προσφοράς. Η εξειδίκευση αυτή προέκυψε ως αποτέλεσμα της ύπαρξης ειδικών κινήτρων στη ζήτηση των τουριστών, τα οποία αφορούν είτε τις δραστηριότητες στον τόπο προορισμού είτε και τον συνολικό τρόπο οργάνωσης των ταξιδιών (Κοκκώσης, κ.α., 2011).

Το εναλλακτικό του τουρισμού σήμαινε έναν περισσότερο αυτόνομο τρόπο οργάνωσης, με μεγαλύτερη συμμετοχή και ελευθερία των τουριστών, καθώς και μια προσπάθεια σεβασμού, προστασίας και ουσιοδέστερης γνωριμίας με την τοπική κοινωνία, τον πολιτισμό και το περιβάλλον. Η άμεση και έμμεση επιρροή της αναζήτησης εναλλακτικών τύπων ταξιδιών και δραστηριοτήτων ήταν πολύ σημαντική, τόσο στον τρόπο οργάνωσης και προώθησης του τουρισμού όσο και στην πολιτική ανάπτυξης και σχεδιασμού του σε τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο, αναδεικνύοντας σε πρώτης προτεραιότητας ζητήματα τον κοινωνικά υπεύθυνο τουρισμό, την τοπική διάσταση στο σχεδιασμό, την προστασία του περιβάλλοντος, την «αυτονόμηση» και εκπαίδευση των τουριστών. Επιπλέον, η εναλλακτική διάσταση στα ταξίδια διαμόρφωσε και συνεχίζει να διαμορφώνει, μια ισχυρή τάση στην παραγωγή τουριστικών προϊόντων αυτού του τύπου, αλλά και στην ανάδειξη προορισμών οι οποίοι τα προσφέρουν, συγκροτώντας με αυτό τον τρόπο μια παράδοση στη διεθνή αγορά με ισχυρά ερείσματα στις μεγάλες αγορές των χωρών αποστολής (Ευρώπη, ΗΠΑ, Καναδάς κ.λπ.) (Κοκκώσης, κ.α., 2011) (European Travel Commission 2014).

2.1 Περιπατητικός Τουρισμός

2.1.1. Ορισμός Περιπατητικού Τουρισμού

Ως Περιπατητικός Τουρισμός ορίζεται η πραγματοποίηση τουριστικών δραστηριοτήτων, που αφορούν τη διενέργεια περιπατητικών εκδρομών διαμέσου περιοχών αξιόλογης αισθητικής, περιβαλλοντικής και πολιτιστικής αξίας. Η πεζοπορία σαν φυσική σωματική δραστηριότητα είναι συμφυής της ανθρώπινης σωματικής οντότητας, εύκολη στην εξάσκησή της και προσιτή σε όλους. Η πεζοπορία γίνεται σε βατές λοφώδεις και ημιορεινές περιοχές με σκοπό την ήπια σωματική άθληση μέσα σε ένα παρθένο φυσικό περιβάλλον και με τη δυνατότητα περιήγησης και επίσκεψης αξιοθέατων περιοχών που βρίσκονται κοντά στα μονοπάτια της πεζοπορίας (Ανδριώτης, 2008).

2.1.2. Χαρακτηριστικά του Περιπατητικού Τουρισμού

Ο άνθρωπος είναι περιπατητικό όν. Η ικανότητα του να πεζοπορεί ήταν ανέκαθεν η κυρίαρχη δύναμη του στον αγώνα της επιβίωσης, μαζί με τη δύναμη της διανόησης του. Η πεζοπορία σαν φυσική σωματική δραστηριότητα αποτελεί εκ γενετής γνώρισμα της ανθρώπινης σωματικής οντότητας, είναι εύκολη στην εξάσκησή της και προσιτή σε όλους. Άνθρωποι οι οποίοι λόγω ηλικίας (μωρά και γέροντες) ή λόγω υγείας (άτομα με κινητικά προβλήματα) δεν μπορούν να περπατήσουν χαρακτηρίζονται ως άτομα με ειδικές ανάγκες. Από πολύ νωρίς εξακριβώθηκε ότι η πεζοπορία δεν είναι μόνο το φυσικό προσόν της κίνησης του ανθρώπου που του επιτρέπει κυριολεκτικά “να ζει”, αλλά ότι είναι απαραίτητη για τη σωματική και ψυχική του ισορροπία.

Η πεζοπορία γίνεται σε βατές λοφώδεις και ημιορεινές περιοχές με σκοπό την ήπια σωματική άθληση μέσα σε ένα παρθένο φυσικό περιβάλλον και με τη δυνατότητα περιήγησης και επίσκεψης αξιοθέατων περιοχών που βρίσκονται κοντά στα μονοπάτια της πεζοπορίας (Παπαδάτου, 2010).

Ο περιπατητικός τουρισμός αλληλοσυνδέεται σε πολλές περιπτώσεις με τον οικοτουρισμό. Η βασική διαφορά των δύο έγκειται στο ότι ο οικοτουρισμός προϋποθέτει τη συμμετοχή του επισκέπτη για τη διατήρηση του τοπίου και της οικολογικής ισορροπίας, ενώ ο περιπατητικός τουρισμός όχι.

Ο περιπατητικός τουρισμός ήταν η πρώτη μορφή του ορειβατικού τουρισμού, αργότερα όμως όταν οι ορειβάτες καθόρισαν σαν κύριο σκοπό τους την ανάβαση στις κορυφές των βουνών, ο περιπατητικός τουρισμός ξεχώρισε και ανεξαρτητοποιήθηκε από τον ορειβατικό, σαν τουρισμός για όλους που μπορούν να περπατούν, ανεξάρτητα από την ηλικία τους, χωρίς να είναι απαραίτητο να έχουν ειδικές γνώσεις ή να χρησιμοποιούν ειδικό εξοπλισμό.

2.1.3. Οι επιπτώσεις του Περιπατητικού Τουρισμού

Επιστημονικές μελέτες επιβεβαιώνουν τα οφέλη διαφορετικών ειδών πεζοπορίας για την ανθρώπινη υγεία. Η πεζοπορία συμβάλλει στην ενδυνάμωση του καρδιοαναπνευστικού συστήματος, καθώς και στην εκγύμναση όλου του σώματος και ιδιαίτερα των ποδιών, ενώ όταν χρησιμοποιούμε μπατόν γυμνάζουμε και το άνω μέρος του κορμού (<http://www.flabouri.gr>). Συνδυάζει άθληση και αναψυχή καθώς βελτιώνει τον μεταβολισμό, την υγεία και την αντοχή ανεξαρτήτως ηλικίας. Έρευνες έχουν δείξει ότι η πεζοπορία ωφελεί ολόκληρο το σώμα, βοηθά στην αποβολή τοξινών και καθαρίζει το αίμα, είναι ευεργετική στην πρόσληψη καρδιακών, κυκλοφορικών και αναπνευστικών ασθενειών και βοηθά στην πέψη (<http://www.ncbi.nlm.nih.gov>).

Ο περιπατητικός τουρισμός δίνει την δυνατότητα στους επισκέπτες να έρθουν κοντά στη φύση, να ανακαλύψουν αξιοθέατα τα οποία δεν βρίσκονται κοντά στους οδικούς άξονες και να έρθουν σε πιο στενή επαφή με τον φυσικό πλούτο και το μεγαλείο της φύσης. Έτσι οι τουρίστες έχουν την ευχέρεια να δουν «κρυμμένους θησαυρούς» που πολλοί από τους ντόπιους κατοίκους μπορεί να αγνοούν την ύπαρξη τους (Jansen, 1987).

Ωστόσο ο περιπατητικός τουρισμός παρουσιάζει θετικές επιπτώσεις και στην ψυχосύνθεση των περιπατητών. Η πεζοπορία στη φύση, κάνει τους ανθρώπους περισσότερο χαρούμενους και υγιείς. Πρόσφατες έρευνες κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι βόλτες στη φύση αυξάνουν το βαθμό συγκέντρωσης και την ικανότητα επίλυσης προβλημάτων σε ποσοστό 50%. Δίνει την αίσθηση της γαλήνης και της ηρεμίας, βοηθώντας όσους πάσχουν από κατάθλιψη. Γενικότερα, η πεζοπορία αποτελεί μια δραστηριότητα η οποία αποβάλλει την μελαγχολία και ανεβάζει την ψυχολογία των ανθρώπων.

Ωστόσο οι επιπτώσεις του περιπατητικού τουρισμού δεν είναι μόνο θετικές καθώς σε ακραίες περιπτώσεις είναι πιθανό να είναι καταστροφικές για το οικοσύστημα ή για τους πεζοπόρους. Οι πεζοπόροι αναζητούν συχνά ένα όμορφο, φυσικό περιβάλλον για πεζοπορία. Τα μέρη αυτά αποδεικνύονται συχνά ιδιαίτερα ευαίσθητα, με την έννοια ότι οι πεζοπόροι μπορεί άθελα τους να επιβαρύνουν το φυσικό περιβάλλον που απολαμβάνουν. Ενώ η δράση ενός ατόμου μπορεί να μην επηρεάσει ιδιαίτερα το περιβάλλον, η μαζική επίδραση μεγάλου αριθμού πεζοπόρων μπορεί να υποβαθμίσει το περιβάλλον. Η συγκέντρωση ξύλων, για παράδειγμα, σε μια ορεινή περιοχή για το άναμμα της φωτιάς, μπορεί να είναι ακίνδυνη αν γίνει μια φορά (εκτός από τον κίνδυνο πυρκαγιάς). Η χρόνια ξύλευση, μπορεί ωστόσο να απογυμνώσει μια φυσική περιοχή από τα πολύτιμα στοιχεία της. Σε γενικές γραμμές, οι προστατευόμενες περιοχές, όπως τα πάρκα έχουν κανονισμούς, ώστε να προστατεύουν το περιβάλλον. Εάν οι πεζοπόροι ακολουθούν τους κανόνες, οι κίνδυνοι για το φυσικό περιβάλλον μπορούν να ελαχιστοποιηθούν. Σε αυτούς τους κανονισμούς συμπεριλαμβάνονται η απαγόρευση ανάμματος φωτιάς, ο περιορισμός της κατασκήνωσης σε συγκεκριμένα σημεία κ.α. (<http://www.timbertrail.gr>).

Πολλοί πεζοπόροι ασπάζονται την φιλοσοφία της απάλειψης κάθε ίχνους, περπατώντας έτσι ώστε οι μελλοντικοί πεζοπόροι να μην μπορούν να εντοπίσουν την παρουσία προηγούμενων πεζοπόρων. Οι υποστηρικτές αυτής της φιλοσοφίας υπακούουν στους περιορισμούς της ακόμα και εν τη απουσία κανόνων. Οι οπαδοί αυτής της πρακτικής ακολουθούν αυστηρούς κανόνες σε ότι αφορά στα υπολείμματα τροφών, την συσκευασία των τροφίμων και τις αλλαγές στο γύρω περιβάλλον (<http://www.timbertrail.gr>).

Μερικές φορές οι πεζοπόροι απολαμβάνουν την ενατένιση σπάνιων ή επικίνδυνων ειδών. Για την αποτροπή δυσμενών επιπτώσεων, οι πεζοπόροι θα πρέπει να μαθαίνουν τις συνήθειες και τα ενδιαίτηματα των απειλούμενων ειδών. Η μόνη περίπτωση στην οποία ένας πεζοπόρος μπορεί να προκαλέσει μεγάλη επίπτωση στο φυσικό περιβάλλον, είναι η ακούσια έναρξη μιας δασικής πυρκαγιάς (<http://www.timbertrail.gr>). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι καλοκαιρινές πυρκαγιές στην Νότια και Κεντρική Άνδρο οι οποίες προκλήθηκαν από Γάλλους περιπατητές κατά την καύση των απορριμμάτων τους.

Ακόμη, η πεζοπορία μπορεί να κρύβει κινδύνους για την προσωπική ασφάλεια, όπως επικίνδυνες συνθήκες κατά την διάρκεια της πεζοπορίας καθώς επίσης και

συγκεκριμένα ατυχήματα ή ασθένειες. Η διάρροια έχει διαπιστωθεί στις Ηνωμένες Πολιτείες, ότι είναι μια από τις συνηθέστερες ασθένειες που προσβάλλει ειδικότερα τους πεζοπόρους μεγάλων αποστάσεων.

Η τοξική βλάστηση που προκαλεί εξανθήματα μπορεί να αποβεί ιδιαίτερα ενοχλητική για τους πεζοπόρους. Στις επικίνδυνες συνθήκες πεζοπορίας συγκαταλέγονται επίσης ο αποπροσανατολισμός (με συνέπεια να χάσει κανείς το δρόμο του), οι κακές καιρικές συνθήκες, τα επικίνδυνα εδάφη, ή η επιδείνωση προϋπάρχουσας ιατρικής κατάστασης. Στα συνηθισμένα ατυχήματα συμπεριλαμβάνονται οι διαταραχές στον μεταβολισμό (από αφυδάτωση ή υποθερμία), οι τοπικοί τραυματισμοί (όπως τα κρυοπαγήματα ή τα εγκαύματα από τον ήλιο), οι επιθέσεις από ζώα καθώς και τα εσωτερικά τραύματα (όπως το διάστρεμμα στον αστράγαλο). Σε διάφορες χώρες, τα σύνορα δεν είναι σηματοδοτημένα επαρκώς γεγονός το οποίο μπορεί να οδηγήσει στον αποπροσανατολισμό της ομάδας αυξάνοντας τον βαθμό επικινδυνότητας (<http://www.timbertrail.gr>).

2.1.4. Διεθνής Εμπειρία

Η Ευρώπη διασχίζεται από ένα δίκτυο μονοπατιών μεγάλων αποστάσεων, τα οποία περνώντας μέσα από πολλές διαφορετικές ευρωπαϊκές χώρες διέρχονται μέσα από ποικίλα οικοσυστήματα και περιοχές ιδιαίτερου πολιτισμικού ενδιαφέροντος. Σε γενικές γραμμές οι διαδρομές κάνουν χρήση των εθνικών και τοπικών μονοπατιών που ήδη υπάρχουν (<http://www.kpemaroonias.gr>).

Η ιστορία των μονοπατιών ξεκινά περίπου στα τέλη της δεκαετίας του 1960 τότε που οι ορειβάτες της Ευρώπης, επηρεασμένοι από το εναλλακτικό πνεύμα της εποχής, αποφάσισαν να δημιουργήσουν ένα διεθνές δίκτυο μονοπατιών. Ήταν η αρχή μιας αξιόλογης προσπάθειας που ως αποτέλεσμα είχε τη δημιουργία 11 ευρωπαϊκών μονοπατιών μεγάλων αποστάσεων, μέχρι σήμερα, συνολικού μήκους 50.000 χιλιομέτρων. Οι διαδρομές που χαράχτηκαν διαπερνούν τη γηραιά ήπειρο από άκρη σε άκρη (<http://www.kpemaroonias.gr>).

Η διεθνής εμπειρία δείχνει ότι στο εξωτερικό οι κάτοικοι είναι περισσότερο ευαισθητοποιημένοι προς αυτά τα θέματα αλλά και γενικότερα προς το περιβάλλον. Αποτελεί μέρος της πολιτιστικής τους κουλτούρας και ένα μεγάλο μέρος πληθυσμού επιλέγει αυτού του είδους τις διακοπές (Δέφνερ, 1999).

Στην δεκαετία του 1980 ξεκίνησε μια προσπάθεια, ώστε δύο από τα 11 μονοπάτια να περάσουν και από την Ελλάδα. Πρόκειται για το E4 και το E6, που διασχίζουν τη χώρα από τον βορρά προς το νότο και από τη δύση προς την ανατολή αντίστοιχα, συνολικού μήκους περίπου 3.000 χιλιομέτρων (<http://www.kpemaroonias.gr>).

Στον αρχικό σχεδιασμό του, το μονοπάτι E4 (6.300 χλμ.) ξεκινώντας από το Γιβραλτάρ, περνώντας από τη νότια και την κεντρική Ευρώπη μέσω Ισπανίας, Γαλλίας, Ελβετίας, Αυστρίας, Γερμανίας, Ουγγαρίας και μέσω της τότε Γιουγκοσλαβίας φτάνει στην Ελλάδα και καταλήγει στην Αμμόχωστο στην Κύπρο (<http://www.kpemaroonias.gr>).

Το E6 (5.200 χλμ.) αρχίζοντας από τον Αρκτικό Κύκλο στη Φινλανδία και κατηφορίζοντας νότια διέρχεται τις χώρες της κεντρικής Ευρώπης, φτάνει στις ακτές της Αδριατικής και αφού περάσει στην Ελλάδα στην Ηγουμενίτσα, κινείται κατά μήκος των βόρειων παραμεθόριων περιοχών της χώρας (Ηπειρος, Μακεδονία, Θράκη) καταλήγοντας στη Σαμοθράκη. Το E4 και το E6, εντός του ελληνικού εδάφους, συναντώνται στη περιοχή της Φλώρινας στη Μακεδονία (<http://www.kpemaroonias.gr>).

Για τη σήμανσή τους χρησιμοποιείται κίτρινος ρόμβος με μαύρο έντονο περίγραμμα και το γράμμα E με τον αριθμό του μονοπατιού στο κέντρο του.

Εικόνα 2.1 Σηματοδότηση Ευρωπαϊκών Μονοπατιών

Πηγή: <http://www.pezoporia.gr/pez/routes.asp?toggle=2>

Τα 11 Ευρωπαϊκά μονοπάτια είναι τα εξής:

Πίνακας 2.1 Μεγάλα Ευρωπαϊκά Μονοπάτια

E1	Νορβηγία – Σουηδία – Δανία – Γερμανία – Ελβετία – Ιταλία	5.000 χλμ.
E2	Ολλανδία – Βέλγιο – Λουξεμβούργο – Γαλλία	2.800 χλμ.
E3	Βουλγαρία – Ουγγαρία – Σλοβακία – Πολωνία – Τσεχία – Γερμανία – Λουξεμβούργο – Βέλγιο – Γαλλία – Ισπανία	7.200 χλμ.
E4	Ισπανία – Γαλλία – Ελβετία – Αυστρία – Γερμανία – Ουγγαρία – Βουλγαρία – Ελλάδα – Κύπρος	6.300 χλμ.
E5	Γαλλία – Ελβετία – Γερμανία – Αυστρία – Ιταλία	3.000 χλμ.
E6	Φινλανδία – Σουηδία – Δανία – Γερμανία – Αυστρία – Σλοβενία – Ελλάδα	5.200 χλμ.
E7	Ισπανία – Ανδόρα – Γαλλία – Ιταλία – Σλοβενία – Ρουμανία	4.800 χλμ.
E8	Βρετανία – Ολλανδία – Γερμανία – Αυστρία – Σλοβακία – Πολωνία – Βουλγαρία	3.200 χλμ.
E9	Γαλλία – Βέλγιο – Ολλανδία – Γερμανία – Πολωνία	4.600 χλμ.
E10	Γερμανία – Τσεχία – Αυστρία – Ιταλία	2.406 χλμ.
E11	Γερμανία – Πολωνία	2.100 χλμ.

Πηγή: <http://www.kpemarionias.gr/>, ίδια επεξεργασία

2.1.5. Ελληνική Εμπειρία

Η Ελλάδα άργησε να δημιουργήσει ολοκληρωμένο δίκτυο αυτοκινητοδρόμων, πέραν των βασικών οδικών αρτηριών που διέσχιζαν τη χώρα. Μέχρι τότε, η επικοινωνία πραγματοποιούνταν, κυρίως, μέσω των μονοπατιών, τα οποία οι γεροντότεροι κάτοικοι των ορεινών χωριών αναφέρουν ακόμα σαν «δημοσιά» (δημόσιος, κεντρικός δρόμος), διότι γι' αυτούς αποτελούσε τη σημαντικότερη οδική πρόσβαση. Παρόλο που κάποια από τα παλιά μονοπάτια και τα πετρόκτιστα καλντερίμια,

αληθινά έργα τέχνης, έχουν γίνει ασφαλοστρωμένοι δρόμοι, τα περισσότερα από αυτά ξεγλιστρούν ανάμεσα στους δρόμους και συνεχίζουν να υπάρχουν και να διατρέχουν βουνά, λόγγους και χαράδρες. Έτσι τα τελευταία χρόνια, με διάφορες χρηματοδοτήσεις από ποικίλους φορείς (δήμους, ορειβατικούς συλλόγους, ιδιώτες κ.α.) συντηρήθηκαν, αναβίωσαν και σηματοδοτήθηκαν μεγάλα τμήματά τους σε όλη την Ελλάδα, δημιουργώντας ένα ευρύ δίκτυο συνολικού μήκους, περίπου 3.500 χλμ.. Το κυριότερο τμήμα τους καταλαμβάνουν οι επεκτάσεις των Ευρωπαϊκών Μονοπατιών Μεγάλων Διαδρομών E4, E6 και κατηγορίας O (3.000 χλμ.), ενώ εκτός από αυτά έχουν διαμορφωθεί ακόμα 500 χλμ. μικρότερων μονοπατιών, που παρουσιάζουν εφάμιλλο ενδιαφέρον (Παπαδάτου, 2010, <http://www.pezoporia.gr>).

Η σηματοδότηση των εθνικών μονοπατιών γίνεται με χρώματα και με μικρές πινακίδες. Τα χρώματα που χρησιμοποιούνται είναι το κόκκινο και το άσπρο.

Εικόνα 2.2 Σηματοδότηση Εθνικών Μονοπατιών

Πηγή: <http://www.pezoporia.gr/pez/routes.asp?toggle=2>

2.2 Θρησκευτικός Τουρισμός

2.2.1. Ορισμός Θρησκευτικού Τουρισμού

Ο θρησκευτικός τουρισμός αφορά ταξίδια σε τόπους θρησκευτικής λατρείας, όπως είναι οι Άγιοι Τόποι, η Μέκκα και ο Άγιος Πέτρος, αλλά και εξερευνήσεις ή επισκέψεις σε περιοχές με θρησκευτικά μνημεία με σκοπό την επαφή, τη γνωριμία, τη μελέτη και τη γνώση της θρησκευτικής παράδοσης και κληρονομιάς, και συνδέονται στενά με τον πολιτισμό, εφόσον η θρησκεία αποτελεί τμήμα του (Κοκκώσης, κ.α., 2011).

2.2.2. Χαρακτηριστικά του Θρησκευτικού Τουρισμού

Ο θρησκευτικός τουρισμός αποτελεί μια από τις πρώτες μορφές τουρισμού. Η ιδέα του θρησκευτικού προσκυνήματος αρχίζει σχεδόν από την αρχή της ανθρωπότητας. Από την αρχή του κόσμου οι άνθρωποι ταξίδευαν σε ιερές τοποθεσίες. Κατά την βιβλική περίοδο σημαντικά θρησκευτικά κέντρα είχαν γίνει όχι μόνο ένα μέρος του πολιτιστικού τοπίου, αλλά επίσης, είχαν γίνει σημαντικοί παράγοντες στην τοπική αγορά και σημαντικά τμήματα της οικονομίας των πόλεων, που φιλοξενούσαν θρησκευτικά κέντρα (Raj, etc., 2006).

Όπως όλες οι μορφές τουρισμού, έτσι και ο θρησκευτικός τουρισμός επηρεάζει την ανάπτυξη και την οικονομία των περιοχών επίσκεψης ή τουριστικών περιοχών. Πλέον, ο θρησκευτικός τουρίστας μετά την εκπλήρωση των θρησκευτικών του καθηκόντων συμπεριφέρεται ως τυπικός καταναλωτής - τουρίστας, υπό την έννοια ότι έχει ανάγκη για κατάλυμα, γεύματα, αγορά τοπικών ενθυμίων ή άλλων προϊόντων κ.λπ.. Με άλλα λόγια, ο θρησκευτικός τουρίστας εκτός από την ικανοποίηση του θρησκευτικού του συναισθήματος αποβλέπει και στην ικανοποίηση των καταναλωτικών του αναγκών (Richards, 1996).

Η οικονομική διάσταση του θρησκευτικού τουρισμού και οι δυνατότητες που παρέχει για την ανάπτυξη ορισμένων περιοχών, έχει απασχολήσει έντονα τις εθνικές τουριστικές πολιτικές και πολλούς οργανισμούς ή ενώσεις όπως η UNESCO, η Ευρωπαϊκή Ένωση κ.λπ.. Πολλά κράτη αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και εκπονούν προγράμματα με στόχο την αύξηση του μεγέθους του θρησκευτικού τουρισμού, αναδεικνύοντας και προβάλλοντας θρησκευτικές εορτές και εκδηλώσεις. Στις περισσότερες των περιπτώσεων αυτών, επιδιώκεται μια σύνδεση του θρησκευτικού με το πολιτιστικό, το καλλιτεχνικό, το ιστορικό και το φυσικό στοιχείο, με στόχο την αύξηση της ελκυστικότητας των θρησκευτικών προορισμών (Μοίρα, 2009).

Σήμερα, σε πολλές περιπτώσεις η συνύπαρξη του προσκυνηματικού και του τουριστικού στοιχείου αλλοιώνει τον χαρακτήρα της θρησκευτικής εκδήλωσης. Έτσι, υπάρχει ο κίνδυνος της εμπορευματοποίησης των θρησκευτικών συμβάντων και συχνά τα θρησκευτικά δρώμενα χάνουν τη θρησκευτική τους σημασία λόγω του τουρισμού, διότι ακόμα και όταν πραγματοποιούνται αυθεντικά δεν προκαλούν την απαιτούμενη θρησκευτική κατάνυξη στους θεατές/τουρίστες, ούτε όμως και στον

τοπικό πληθυσμό, ο οποίος αποτελεί το φορέα της θρησκευτικής παράδοσης της περιοχής (Πολύζος, 2010, Rinschede 2002).

Στο δυτικό κόσμο, πόλεις όπως η Ιερουσαλήμ, η Ρώμη και η Μέκκα συνεχίζουν να προσελκύουν εκατομμύρια επισκέπτες σε ετήσια βάση. Τα τελευταία χρόνια ωστόσο τα θρησκευτικά ταξίδια και ο θρησκευτικός τουρισμός έχει αναπτυχθεί σε μια μεγαλύτερη και πιο κατακερματισμένη αγορά. Ο θρησκευτικός τουρισμός δεν περιλαμβάνει μόνο τους σημαντικούς τόπους προσκυνήματος, αλλά αντίθετα αναφέρεται σε όλους τους άσημους και γνωστούς χώρους θρησκευτικής λατρείας. Ο θρησκευτικός τουρισμός δεν είναι μόνο μια επίσκεψη σε ένα συγκεκριμένο ιερό τόπο προορισμού, αλλά μπορεί επίσης να είναι ταξίδια για ανθρωπιστικούς σκοπούς, για λόγους φιλίας ή ακόμη και μια μορφή διασκέδασης. Θρησκευτικά ταξίδια μπορεί να είναι ο κύριος λόγος για ένα ταξίδι, αλλά μπορεί επίσης να είναι μέρος ενός ταξιδιού το οποίο θα αποτελέσει προορισμό με πρόσθετα αξιοθέατα (Richards, 2005).

Ένα κοινό λάθος είναι η παραδοχή ότι ο ταξιδιώτης πρέπει να έχει κάποια συγκεκριμένη θρησκεία, προκειμένου να επισκεφθεί ένα συγκεκριμένο θρησκευτικό χώρο. Για παράδειγμα, αν και το Βατικανό κατέχει ιδιαίτερη σημασία για τους οπαδούς της Καθολικής πίστης, εκατομμύρια μη-Καθολικών επισκεπτών πηγαίνουν για το Βατικανό, τόσο για την πνευματικότητά του όσο και για την αρχιτεκτονική ομορφιά του. Το νησί του Κουρασάο είναι το σπίτι της παλαιότερης συναγωγής στο δυτικό ημισφαίριο και αυτή η συναγωγή δεν είναι μόνο ένα εθνικό μνημείο για το Κουρασάο, αλλά και ένα από τα σημαντικότερα τουριστικά θέλγητρα τόσο για τους Εβραίους όσο και για μη Εβραίους (Raj, 2007).

Μια διάκριση που μπορεί να γίνει στον θρησκευτικό τουρισμό και έχει μεγάλη σημασία για την οικονομική ανάπτυξη, αφορά το χρόνο παραμονής του τουρίστα στην περιοχή προορισμού. Έτσι, με το κριτήριο του χρόνου της παραμονής διακρίνουμε τον βραχυπρόθεσμο θρησκευτικό τουρισμό χωρίς διανυκτέρευση και τον μακροπρόθεσμο τουρισμό, με διανυκτέρευση τουλάχιστον 1-2 ημερών. Ο βραχυπρόθεσμος θρησκευτικός τουρισμός διακρίνεται από το χωρικά περιορισμένο ταξίδι πέρα από τις σύντομες αποστάσεις. Ο στόχος του είναι η μετάβαση σε ένα θρησκευτικό κέντρο με τοπική ή περιφερειακή σημασία για τη συμμετοχή σε θρησκευτικό εορτασμό, θρησκευτική διάσκεψη ή μια εκδήλωση. Ο μακροπρόθεσμος θρησκευτικός τουρισμός περιλαμβάνει τις επισκέψεις σε θρησκευτικά κέντρα και παραμονή στην περιοχή για περισσότερες από μια ημέρες (Πολύζος, 2010).

Ο βαθμός που κάθε μορφή τουρισμού συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής προορισμού, συναρτάται με ορισμένους βασικούς παράγοντες. Οι τρεις βασικότεροι εξ αυτών είναι το ύψος της ημερήσιας καταναλωτικής δαπάνης κάθε τουρίστα και η χρονική περίοδος παραμονής του τουρίστα στην περιοχή προορισμού (Richards, 2011). Πλέον, ο θρησκευτικός τουρίστας στο σύγχρονο κόσμο συμπεριφέρεται ως καταναλωτής και η καταναλωτική του δαπάνη συνεχώς αυξάνεται. Αναφορικά με την περίοδο παραμονής του στην περιοχή προορισμού, και αυτή συνεχώς αυξάνεται και εξαρτάται από την ύπαρξη της απαραίτητης υποδομής, το γενικότερο περιβάλλον και τη συμπληρωματική λειτουργία του θρησκευτικού τουρισμού με άλλες μορφές τουρισμού (Πολύζος, 2010).

2.2.3. Οι επιπτώσεις του Θρησκευτικού Τουρισμού

Τα πλεονεκτήματα που παρέχει ο θρησκευτικός τουρισμός σε μια χώρα - δέκτη, είναι αρκετά και καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα διαστάσεων. Αρχικά είναι ένας σημαντικός παράγοντας κοινωνικής προσέγγισης ανθρώπων. Άνθρωποι από διαφορετικές περιοχές, με διαφορετική γλώσσα και συνήθειες αλλά με κοινό στοιχείο τη θρησκεία γνωρίζουν ένα τόπο και την ιστορία του αλλά και τους κατοίκους της. Βασικότερο χαρακτηριστικό όλων είναι το γεγονός ότι αποτελεί σημαντικό παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης. Περιοχές οι οποίες δεν παρουσιάζουν στοιχεία μαζικού τουρισμού, εκμεταλλεύονται τα θρησκευτικά μνημεία τους ώστε να προσελκύσουν τουρίστες και να αποκτήσουν μερίδιο της θρησκευτικής αγοράς. Επιπλέον ο τουρισμός δημιουργεί τις αιτίες για βελτίωση της γενικής υποδομής της περιοχής, με τη κατασκευή οδικού δικτύου, λιμανιών, αεροδρομίων, καλλωπιστικών έργων κ.λπ..

Ο θρησκευτικός τουρισμός παίζει ένα θεραπευτικό ρόλο, στην υγεία των ανθρώπων. Η αλλαγή χώρου και κλίματος και η απομάκρυνση από τα προβλήματα επανενεργοποιεί τη φυσική αντίσταση και μειώνει σε μεγάλο βαθμό τη νευρική ένταση. Ακόμη περισσότερο, τα ταξίδια αυτά έχουν ευνοϊκά αποτελέσματα στην ψυχosύνθεση των επισκεπτών καθώς οι άνθρωποι έρχονται πιο κοντά στον Θεό τους (Μοίρα, 2009).

Η οικονομική αξιοποίηση του θρησκευτικού τουρισμού επιφέρει πολλαπλασιαστικά οφέλη για την περιοχή υποδοχής, αφού όπως προαναφέρθηκε, οι επισκέπτες είναι καταναλωτές τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών. Έτσι, σε πολλές περιπτώσεις στους προορισμούς του θρησκευτικού τουρισμού απασχολείται ένας μεγάλος αριθμός

επαγγελματιών, όπως τουριστικοί πράκτορες, αεροπορικές εταιρείες, ξενοδόχοι, μικροπωλητές αντικειμένων με θρησκευτικό περιεχόμενο ή αναφορές κ.λπ.. Η αύξηση του μεγέθους του θρησκευτικού τουρισμού και του οικονομικού ενδιαφέροντος που προκαλεί, οδήγησε στη δημιουργία ειδικών ιδιωτικών ή δημόσιων γραφείων, τα οποία εξειδικεύονται στο θρησκευτικό τουρισμό με στόχο τη διοργάνωση ταξιδιών σε περιοχές με έντονο θρησκευτικό ενδιαφέρον (Πολύζος, 2010).

Ο θρησκευτικός τουρισμός δημιουργεί θετικές επιπτώσεις τόσο στην τοπική οικονομία όσο και στην οικονομία της χώρας καθώς δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας, πρόσθετο εισόδημα για τους κατοίκους, συμβάλει στην περιφερειακή τοπική ανάπτυξη και δίνει τη δυνατότητα σε ανεκμετάλλευτες περιοχές να αναπτυχθούν τουριστικά. Ακόμη προσφέροντας εργασία σε οικογένειες και επιχειρήσεις συντελεί στην συγκράτηση των πληθυσμών στην περιφέρεια, στην ανάπτυξη πρόσθετων πολιτισμικών δραστηριοτήτων και στην ανάδειξη των πολιτισμικών «θησαυρών».

Ο θρησκευτικός τουρισμός αυξάνει την οικοδομική δραστηριότητα για το κτίσιμο ξενοδοχείων, επιπλωμένων δωματίων, καταστημάτων κι άλλων τουριστικών επιχειρήσεων. Επίσης οδηγεί στη συγκέντρωση ατόμων σε απομακρυσμένες περιοχές καθώς οι επαγγελματίες εγκαθίστανται στις γύρω περιοχές είτε μόνιμα είτε για όσο διαρκεί η τουριστική εποχιακή περίοδος. Ακόμη ενεργοποιεί βιομηχανίες που συνδέονται με τις τουριστικές υπηρεσίες, όπως οι βιομηχανίες μεταφορών, διαμονής (ξενοδοχεία, πανδοχεία, τουριστικά, χωριά, κατασκηνωτικοί χώροι, κλπ.), ξενοδοχειακού εξοπλισμού, χειροτεχνίας κ.κ.λ. Επιδρά ευνοϊκά στην απασχόληση στη ευρύτερη περιοχή διότι αυξάνει τις διαθέσιμες θέσεις εργασίας, με νέες δουλειές σε ξενοδοχεία κι άλλους χώρους διαμονής, σε ταξιδιωτικά γραφεία, σε βιομηχανίες χειροτεχνίας και αναμνηστικών, στο κλάδο των ξεναγών και διερμηνέων και σε πολλούς άλλους τομείς.

2.2.4. Διεθνής Εμπειρία

Ο θρησκευτικός τουρισμός είναι μια μεγάλη επιχείρηση. Υπολογίζεται ότι μόνο στις ΗΠΑ περίπου το 25% του επιβατικού κοινού ενδιαφέρεται για την θρησκεία του τοπικού τουρισμού. Όταν κάποιος προσθέτει σε αυτό τον αριθμό των ατόμων που ταξιδεύουν για δραστηριότητες βασισμένες στην θρησκεία όπως γάμους, bar mitzvahs (εβραϊκή γιορτή ενηλικίωσης) ή κηδείες, ο αριθμός γίνεται εξαιρετικά

μεγάλος (Raj, 2007). Οι τουριστικές εταιρίες θρησκευτικού περιεχομένου είναι από τα ταχύτερα αναπτυσσόμενα τμήματα του τουρισμού σήμερα. Τα θρησκευτικά ταξίδια εκτιμούνται σε αξία 18 δισεκατομμυρίων δολαρίων με πάνω από 300 εκατομμύρια ταξιδιώτες. Παρακάτω ακολουθούν δυο επιτυχημένες περιπτώσεις θρησκευτικού τουρισμού οι οποίες έχουν εκμεταλλευτεί όλα τα πλεονεκτήματα τους και μπορούν να αποτελέσουν παράδειγμα προς μίμηση για όλους τους μη ανεπτυγμένους θρησκευτικούς προορισμούς.

Η Παναγία της Λούρδης, αποτελεί ένα από τα πιο επιτυχημένα παραδείγματα θρησκευτικού τουρισμού της νοτιοδυτικής Γαλλίας. Η πόλη προκειμένου να ανταποκριθεί στην ολοένα αυξανόμενη ζήτηση, ενισχύθηκε με την απαραίτητη τουριστική και ειδική τουριστική υποδομή, οπότε η περιοχή τμηματοποιήθηκε σε δύο ζώνες, την εμπορική ζώνη και την θρησκευτική ζώνη. Οι παραπάνω ενέργειες και δραστηριότητες οδήγησαν, αφενός, σε αλλαγή των χρήσεων γης και, αφετέρου, σε συγκέντρωση καταστημάτων με αναμνηστικά, κατά μήκος του δρόμου που οδηγεί στον τόπο προσκυνήματος (Κοκκώσης, κ.α., 2011).

Ένα ακόμη επιτυχημένο παράδειγμα αποτελεί ο σημαντικός προορισμός της Μέκκα. Εκεί γεννήθηκε και έδρασε ο προφήτης Μωάμεθ, γι' αυτό και κάθε μουσουλμάνος έχει υποχρέωση τουλάχιστον μια φορά στη ζωή του να την επισκεφτεί και να προσκυνήσει τον οίκο του Θεού (Καάμπα). Παράλληλα, το προσκύνημα απαιτεί προετοιμασία, προσπάθεια και ευσέβεια, ενώ αποτελεί για τους πιστούς απαραίτητη διαδικασία. Η ισλαμική θρησκεία είναι ιδιαίτερα θετική προς τις θρησκευτικές μετακινήσεις, και τούτο διότι θεωρεί ότι όσο πιο κοντά στο χώρο του Θεού βρίσκεται ο πιστός, τόσο πιο εύκολα εισακούγονται οι προσευχές του (Κοκκώσης, κ.α., 2011).

2.2.5. Ελληνική Εμπειρία

Στην Ελλάδα, ο θρησκευτικός τουρισμός σήμερα αποτελεί σημαντικό τμήμα της τουριστικής κίνησης και αφορά την επίσκεψη σε θρησκευτικούς τόπους λατρείας, όπως μοναστήρια και εκκλησίες. Ένα μεγάλο μέρος των εγχώριων και αλλοδαπών τουριστών στην Ελλάδα έχουν ως αποκλειστικό ή συμπληρωματικό προορισμό περιοχές με θρησκευτικούς ή πολιτιστικούς πόρους. Όλοι οι νομοί της χώρας κατέχουν κειμηλιακούς θησαυρούς, με αποτέλεσμα να καθίστανται τουριστικά ελκυστικοί για μεγάλο αριθμό τουριστών. Μνημεία της ελληνικής ορθόδοξης εκκλησίας, όπως βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες, καθεδρικοί ναοί,

ξωκλήσια και μοναστήρια δείχνουν τη διασύνδεση της τέχνης με τη θρησκευτική λατρεία, αποτελούν τμήμα της πολιτιστικής κληρονομιάς και αξιόλογο τουριστικό πόλο έλξης. Όπως σε όλο το δυτικό κόσμο, έτσι και στην Ελλάδα ο προσκυνητής αποτελεί έναν ειδικό στόχο της τουριστικής βιομηχανίας, αφού υπολογίζεται ότι μόνο οι εγχώριοι τουρίστες επισκέπτες θρησκευτικών μνημείων υπερβαίνουν τις 300.000 κάθε χρόνο (Πολύζος, 2010). Με κέντρο τις Μητροπόλεις, τις μεγάλες ενορίες των μεγάλων πόλων αλλά και διάφορες θρησκευτικές οργανώσεις, διοργανώνονται επισκέψεις σε θρησκευτικούς τόπους, είτε με αφορμή κάποια θρησκευτική εορτή, εκδήλωση/τελετή, είτε όχι.

Η συμβολή του θρησκευτικού τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη στην Ελλάδα μπορεί να είναι ιδιαίτερα σημαντική. Τα θρησκευτικά μνημεία βρίσκονται διεσπαρμένα σε όλους τους νομούς της χώρας και κατά συνέπεια, οι ροές του θρησκευτικού τουρισμού έχουν τον προσανατολισμό «κέντρο προς περιφέρεια» ή είναι κυρίως «μητροπολιτικής προέλευσης» (Πολύζος, 2010). Η μεγάλη χωρική διασπορά των θρησκευτικών μνημείων βοηθά στην ισόρροπη ανάπτυξη του τουρισμού ως περιφερειακή οικονομική δραστηριότητα και την οικονομική ανάπτυξη των λιγότερο αναπτυγμένων και μειονεκτικών περιοχών.

Γενικά η περαιτέρω ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού μπορεί να αλλάξει την υπάρχουσα κατάσταση του τουριστικού τομέα στη χώρα, να εμπλουτίσει τα υπάρχοντα κίνητρα για επίσκεψη των τουριστικών περιοχών, να επιμηκύνει την τουριστική περίοδο και να συνεισφέρει στη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος. Τα τελευταία χρόνια προωθείται η ανάπτυξη του λεγόμενου θεματικού τουρισμού, που συνδέει και αξιοποιεί για βελτίωση της τουριστικής ελκυστικότητας των περιοχών την πολιτιστική κληρονομιά του παρελθόντος, το φυσικό περιβάλλον και τις σύγχρονες οικονομικές και άλλες δυνατότητες του τόπου.

Συνοπτικά, τα βασικά χαρακτηριστικά του θρησκευτικού τουρισμού της Ελλάδας, όπως προκύπτει από έρευνα στη σχετική βιβλιογραφία, είναι:

- Υπάρχει ομαλή κατανομή των τουριστικών επισκέψεων με θρησκευτικά κίνητρα σε όλη τη διάρκεια του έτους, όμως εμφανίζεται μια σχετική αύξηση τους θερινούς μήνες, προφανώς λόγω «συμπληρωματικής» λειτουργίας των άλλων μορφών τουρισμού.

- Τα επισκέψιμα «θρησκευτικά αξιοθέατα» βρίσκονται σε όλες τις περιοχές της χώρας, η χωρική τους κατανομή είναι πολύ καλή και συνεπώς ο θρησκευτικός τουρισμός, εφόσον αξιοποιηθεί επαρκώς, μπορεί να ενισχύσει σημαντικά το περιφερειακό εισόδημα και την περιφερειακή ανάπτυξη.
- Η διάρκεια παραμονής των τουριστών στην περιοχή προορισμού είναι σχετικά μικρή (short break holidays), ειδικότερα αν δεν συνδυάζεται με άλλες μορφές τουρισμού.
- Υπάρχει θετική ανταπόκριση των τοπικών κοινωνιών σε αυτή τη μορφή τουρισμού, γεγονός που δημιουργεί ένα επί πλέον πλεονέκτημα για την περαιτέρω ανάπτυξή του. Η γενικότερη αίσθηση που υπάρχει είναι ότι δεν υπάρχει επαρκής αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς με αναφορά στη θρησκεία και ειδικά των θρησκευτικών μνημείων με διεθνή εμβέλεια και αναγνωρισιμότητα, όπως τα Μετέωρα, Πάτμος, κ.α.
- Οι επισκέπτες των θρησκευτικών μνημείων έχουν διαφορετική ηλιακή σύνθεση από εκείνη των άλλων μορφών του γενικού ή του εναλλακτικού τουρισμού, ενώ υπερτερούν στα ποσοστά οι σχετικά μεγάλες ηλικίες (Πολύζος, 2010).

Η Ελλάδα διαθέτει πληθώρα θρησκευτικών μνημείων, πολλά εκ των οποίων έχουν μοναδική καλλιτεχνική, πολιτισμική και ιστορική αξία. Είναι μια χώρα με σημαντική πολιτισμική κληρονομιά και το αξιόλογο απόθεμα της μπορεί να αποτελέσει πόλο έλξης τόσο για ειδικούς επιστήμονες όσο και για απλούς πολίτες. Για τη χώρα μας η πρόκληση και οι προοπτικές είναι μεγάλες, καθώς ο θρησκευτικός τουρισμός, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού, είναι το ταχύτερα αναπτυσσόμενο τουριστικό προϊόν από το 2007 και μετά (Λαγός, 2011).

Στην Ελλάδα υπάρχουν 17 μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς της UNESCO, από τα οποία τα πέντε είναι περιοχές θρησκευτικού ενδιαφέροντος. Ορισμένοι από τους πόλους έλξης επισκεπτών στην Ελλάδα περιλαμβάνονται και στον σχετικό κατάλογο της UNESCO, όπως το Άγιο Όρος, τα Μετέωρα, η εκκλησία του Αγίου Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη, η Μονή Δαφνίου, η Μονή Οσίου Λουκά, η Νέα Μονή Χίου, καθώς επίσης η Μονή του Αγίου Ιωάννου του Βαπτιστή και το Σπήλαιο της Αποκάλυψης στην Πάτμο (<http://whc.unesco.org>).

2.3 Αγροτουρισμός

2.3.1. Ορισμός Αγροτουρισμού

Με τον όρο αγροτουρισμός νοούνται οι δραστηριότητες εκείνες που σχετίζονται με την γεωργία και προσφέρονται σε ένα αγρόκτημα ή σε άλλες αγροτουριστικές εγκαταστάσεις για ψυχαγωγικούς ή εκπαιδευτικούς σκοπούς (Rozier, 2012)

2.3.2. Χαρακτηριστικά του Αγροτουρισμού

Στον αγροτουρισμό, οι τουρίστες που επιλέγουν αυτή τη μορφή τουρισμού διαμένουν είτε σε ξενοδοχειακό κατάλυμα στην αγροτική περιοχή είτε σε ένα αγρόκτημα ή αγροτικό κατάλυμα (φάρμα ή ράντζο), μαζί ή σε διαφορετικό χώρο από τη γεωργική οικογένεια, παρατηρούν τις αγροτικές δραστηριότητες, τρέφονται με τα ίδια φαγητά και συχνά συμμετέχουν στις αγροτικές εργασίες (Κοκκώσης, κ.α., 2011).

Ο αγροτουρισμός, όπως έξυπνα αστειεύτηκαν οι ειδικοί, είναι «η καλλιέργεια τουριστών στο χωράφι». Στην ουσία είναι κάθε προσοδοφόρα δραστηριότητα που γίνεται σε μια φάρμα ή σε ένα εκτροφείο, έχοντας ως στόχο την ψυχαγωγία και την εκπαίδευση των επισκεπτών (Θεοδωρίδης, 2014).

Σήμερα υπάρχουν διαφορετικοί τύποι αγροτουρισμού, με κυριότερους τον παραδοσιακό (διαμονή στο αγρόκτημα με τους αγρότες), τον σύγχρονο (διαμονή σε καταλύματα συνεταιρισμών, συχνά γυναικείων), τον «αριστοκρατικό» (διαμονή σε υψηλού επιπέδου καταλύματα με μορφή ξενοδοχείου πολυτελείας). Η διαφοροποίηση των τύπων αγροτουρισμού δεν βασίζεται μόνο στο είδος ή στον τύπο του καταλύματος στο οποίο διαμένει ο τουρίστας, αλλά και στο βαθμό που η τουριστική δραστηριότητα εμπεριέχει την αγροτική εργασία (Κοκκώσης, κ.α., 2011).

Σύμφωνα με τους Κοκκώση, Τσάρτα και Γκρίμπα υπάρχουν 5 τύποι αγροτουρισμού:

1. Μη συμμετοχή στις αγροτικές δραστηριότητες (non-working farm agritourism) και συνήθως το κατάλυμα που διαμένουν οι τουρίστες βρίσκεται εκτός φάρμας.
2. Παθητική επαφή με τις αγροτικές δραστηριότητες (working farm, passive contact agritourism) δηλαδή το κατάλυμα βρίσκεται εντός φάρμας αλλά ο τουρίστας δεν συμμετέχει στις αγροτικές εργασίες.

3. Έμμεση επαφή με αγροτικές δραστηριότητες (working farm, indirect contact agritourism) δηλαδή ο τουρίστας τρέφεται από προϊόντα που παράγονται στην φάρμα.
4. Άμεση επαφή με μια «σκηνοθετημένη» αγροτική δραστηριότητα (working farm, direct contact, staged agritourism). Σκηνοθετημένες για τις τουριστικές ανάγκες, δραστηριότητες.
5. Άμεση και αυθεντική επαφή και συμμετοχή στην αγροτική δραστηριότητα (working farm, direct contact, authentic agritourism) δηλαδή πρόκειται για πραγματική συμμετοχή στις καθημερινές ανάγκες της φάρμας με συγκεκριμένα καθήκοντα και υποχρεώσεις.

Η ανάπτυξη του αγροτουρισμού ευνοείται από τις συνθήκες που φαίνεται πως επικρατούν στις ημέρες μας:

- Το αγροτικό εισόδημα είναι στάσιμο ή συρρικνώνεται
- Ο τουρισμός έχει αναδειχτεί στην πιο ισχυρή βιομηχανία του πλανήτη
- Ο τουρισμός υπαίθρου τείνει να γίνει η κύρια παροχή εναλλακτικών λύσεων απέναντι στο φαινόμενο του μαζικού τουρισμού
- Είναι σαφής η επιθυμία των ομάδων που προτιμούν τον αγροτουρισμό να μη θεωρούνται τουρίστες, αλλά συλλέκτες εμπειριών και βελτίωσης της ποιότητας ζωής τους (Θεοδωρίδης, 2014).

Πάντως σε ολόκληρο τον κόσμο, υπάρχουν τέσσερις γενικές διαπιστώσεις που αξίζει να διαδοθούν, επειδή χαρακτηρίζουν στις μέρες μας ολόκληρο τον εναλλακτικό τουρισμό της υπαίθρου:

- Οι γυναίκες έχουν κυρίαρχο ρόλο στις δραστηριότητες αγροτουρισμού.
- Οι γεωργοί και οι κτηνοτρόφοι γενικά είναι ανοιχτοί στην υποδοχή και λειτουργία αγροτουριστικών μονάδων, επειδή αποτελεί επικερδή απασχόληση που διαρκεί πέρα από τις κλασικές σεζόν και αποκτούν καλή σχέση με τους επισκέπτες τους.
- Τα κίνητρα, τα κέρδη, ο τρόπος προσέγγισης και η τεχνική βοήθεια που υφίσταται παγκοσμίως, δεν παρουσιάζει μεγάλες τοπικές διαφορές.
- Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις και ο τρόπος ψυχαγωγίας σε αυτόν τον τύπο τουρισμού, είναι διαδεδομένες δραστηριότητες και δεν επιφυλάσσουν οργανωτικές ή άλλες ιδιαιτερότητες (Θεοδωρίδης, 2014).

Γενικά, ο αγροτουρισμός θεωρείται μια επιτυχημένη επιχειρηματική πτυχή του αγροτικού τομέα. Τα στατιστικά στοιχεία δείχνουν ότι ένα ποσοστό της τάξης του 20% του τουρισμού της υπαίθρου καλύπτεται από αγροτικές οικογένειες, που συμπληρώνουν έτσι το εισόδημά τους, κρατώντας την οικογένεια ενωμένη, αφού οι περισσότερες από τις αγροτουριστικές επιχειρήσεις είναι οικογενειακές.

2.3.3. Οι επιπτώσεις του Αγροτουρισμού

Ο αγροτουρισμός παρουσιάζει σημαντικά οφέλη τόσο για τους επισκέπτες όσο και για την τοπική κοινωνία. Με την διαδικασία της προβολής και της διαφήμισης βοηθάει στην ανάδειξη και τη στήριξη των τοπικών παραδοσιακών προϊόντων. Έτσι ενισχύει την τοπική αγροτική παραγωγή και τις τοπικές υπηρεσίες και παράλληλα οι επισκέπτες έρχονται σε άμεση ή έμμεση επαφή με τον πολιτιστικό και φυσικό πλούτο της περιοχής.

Τα πλεονεκτήματα που προσφέρει ο αγροτουρισμός στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων των αγροτικών περιοχών, συνοψίζονται στα εξής:

- Δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και κατά συνέπεια συγκράτηση του πληθυσμού στην ύπαιθρο. Το πλεονέκτημα αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία στις περιοχές που αντιμετωπίζουν σημαντική πληθυσμιακή μείωση και δημογραφική γήρανση. Η δημιουργία των θέσεων αυτών εργασίας είναι καθοριστική για τις ευαίσθητες, από άποψη εργασίας, κοινωνικές ομάδες των νέων και των γυναικών.
- Η δημιουργία υποδομών ήπιας κλίμακας, οι οποίες εναρμονίζονται με το φυσικό περιβάλλον και συμβάλλουν στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου των μόνιμων κατοίκων.
- Η προώθηση των γεωργικών παραδοσιακών προϊόντων στην αγορά και η αύξηση των εσόδων των ατόμων που ασχολούνται με τον γεωργικό τομέα
- Ο αγροτουρισμός αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της δυνατότητας συνδυασμού της περιφερειακής ανάπτυξης και της προστασίας και ανάδειξης του φυσικού περιβάλλοντος. Είναι μια τουριστική δραστηριότητα που δεν δρα ανταγωνιστικά προς τους φυσικούς πόρους. Αντίθετα, συμβάλλει στην ευαισθητοποίηση τόσο των μόνιμων κατοίκων όσο και των επισκεπτών στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς.

- Ο αγροτουρισμός, ως δραστηριότητα, αναπτύσσεται όλες τις εποχές του χρόνου, αμβλύνοντας έτσι το πρόβλημα της τουριστικής εποχικότητας, που ως γνωστόν, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα του ελληνικού τουρισμού.

Ο αγροτουρισμός ως βασική μορφή επιχείρησης έχει την προσφορά φιλοξενίας, από τον αγρότη ή τον κάτοικο αγροτικής περιοχής, ο οποίος για τον λόγο αυτό, εξοπλίζει και προσαρμόζει κατάλληλα το δικό του κατάλυμα ή δημιουργεί ένα καινούργιο μέσα σε αγροτικό χώρο, σύμφωνα πάντα με τα αρχιτεκτονικά πρότυπα και την παράδοση της περιοχής του. Σε συνδυασμό με το σπιτικό παραδοσιακό φαγητό, τη χρήση των ντόπιων αγροτικών προϊόντων κι ένα σύνολο υπηρεσιών και δραστηριοτήτων δεδομένου, ότι ο τουρίστας επιδιώκει να μη μένει παθητικός, ολοκληρώνεται το τουριστικό προϊόν. Αποτελεί για τον κάθε κάτοικο της υπαίθρου που ασχολείται με αυτόν, ένα συμπλήρωμα στο εισόδημα του και σπανιότερα την κύρια απασχόληση του. Με αυτόν τον τρόπο δεν απαιτείται από τον αγρότη να μεταβληθεί σε ξενοδόχο ή τουριστικό πράκτορα, ούτε και να εγκαταλείψει τις βασικές του ασχολίες. Αντίθετα, η διατήρηση των αγροτικών και λοιπών παραδοσιακών ασχολιών απαιτείται προκειμένου να διατηρήσουμε την ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη μιας περιοχής και να μην επικεντρώνουμε σε έναν και μόνο κλάδο της οικονομίας, όπως συνέβη στο παρελθόν, σε τόπους που εγκατέλειψαν κάθε άλλη δραστηριότητα για να ασχοληθούν αποκλειστικά με τον τουρισμό.

Ο αγροτουρισμός είναι σήμερα για την Ελλάδα ένα επιχειρηματικό πεδίο με μέλλον και εξέλιξη. Είναι ένας χώρος με ειδικές απαιτήσεις και δυσκολίες. Χρειάζεται μελέτη, συστηματική έρευνα, καλή διάθεση, θετική προσέγγιση, άρτια υποδομή και ολοκληρωμένη προσπάθεια σε παράλληλους τομείς. Είναι ουσιαστικά μια επιχειρηματική κίνηση, με το ρίσκο και τις ανάγκες που θα είχε μια οποιαδήποτε άλλη επιχείρηση. Ωστόσο, πρόκειται για ένα πεδίο πολλά υποσχόμενο. Όλο και περισσότεροι άνθρωποι ανακαλύπτουν την ανάγκη επιστροφής σε έναν πιο φυσικό τρόπο ζωής, την ομορφιά της επαφής με την φύση, τη συγκίνηση της επιστροφής σε παλιά ήθη, έθιμα, ασχολίες, σε έναν κόσμο ατόφιο, αυθεντικό και όχι ολότελα χαμένο. Η πίεση της ζωής στις πόλεις αναγκάζει όλο και περισσότερους να βρουν μια διέξοδο. Ο αγροτουρισμός μπορεί να γίνει αυτή η διαφυγή, είτε πρόκειται για μέρος των ετήσιων διακοπών, είτε για μικρές αποδράσεις.

Ο αγροτουρισμός μπορεί να δώσει ώθηση στις αγροτικές περιοχές, που έχουν υποστεί τις επιπτώσεις της μειονεκτικής ανάπτυξης, της ερήμωσης, της γήρανσης του πληθυσμού και της απαξίωσης της αγροτικής οικονομίας. Σήμερα υπάρχουν στην Ελλάδα πολλές ορεινές περιοχές που αντιμετωπίζουν το ενδεχόμενο είτε να εξαφανιστούν ολοκληρωτικά, λόγω της αστυφιλίας που συνδέεται με τη μεγάλη ηλικία, είτε να αποκτήσουν έναν εντελώς νέο πληθυσμό που τυχαίνει να φτάσει εκεί ως μετανάστης από κάποια άλλη χώρα, κινδυνεύοντας έτσι να χαθεί ένα μεγάλο κομμάτι ιστορικής συνέχειας. Σε συνδυασμό με την ανάγκη να αναδιοργανωθούν, να αναστρέψουν τη φθορά, να ευαισθητοποιήσουν και να δραστηριοποιήσουν τους νέους ανθρώπους, αλλά και να ανταποκριθούν στα νέα δεδομένα που επιβάλλουν οι ευρωπαϊκές τάσεις για την πολυλειτουργική γεωργία, ο αγροτουρισμός θα αποτελέσει το μεγάλο κίνητρο για μια άλλη επιχειρηματική διάσταση. Με τον αγροτουρισμό μπορούμε να δώσουμε διέξοδο στην ανεργία, να πετύχουμε την παραμονή των κατοίκων στις περιοχές τους, τη διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, την ανακαίνιση σπιτιών και αρχοντικών που αφέθηκαν στον χρόνο, την προσφορά ενός παράλληλου ήπιου τουριστικού προϊόντος. Ο αγροτουρισμός δεν είναι απλά μια μορφή τουρισμού. Είναι μεράκι, προσωπική ενασχόληση, πάθος, ιδεολογία. Είναι μια διαφορετική προσέγγιση στον τρόπο ζωής, μια νέα πραγματικότητα.

Ο αγροτουρισμός ευνοεί την επαφή με τη φύση και δεν έχει μαζικότητα. Δεν έχει στόχο την κίνηση και τα εμπορικά πλεονεκτήματα ενός θεματικού πάρκου. Η βοήθεια των απασχολούμενων με τον αγροτουρισμό και τις κατηγορίες που η ελληνική νομοθεσία περιλαμβάνει σε αυτή τη μορφή τουρισμού, δεν προέρχεται από τη συνεργασία με τους επαγγελματίες της υποστήριξης της ξενοδοχειακής οργάνωσης, αλλά από συστήματα συνεργασίας, και δίκτυα αλληλοκάλυψης, τα λεγόμενα «clusters» που αποτελούνται από ομοειδείς ή συναφείς επιχειρήσεις, οι οποίες αναλαμβάνουν έγκυρα και με προδιαγραφές ένα τμήμα της απαραίτητης οργάνωσης ενός αγροτουριστικού πλαισίου, βοηθώντας τους ξενώνες, τις ταβέρνες, τις ξεναγήσεις, τις διαδρομές, τις αγορές αναμνηστικών και χρήσιμων ειδών, τα ψυχαγωγικά δρώμενα, το πολιτιστικό απόθεμα την παράδοση και τις εκδηλώσεις να έρθουν σε συνάφεια, να βοηθηθούν μεταξύ τους, ώστε ο επισκέπτης, η οικογένεια, μια ομάδα φίλων, μια τάξη ενός σχολείου, να αισθανθούν μέλη της τοπικής κοινωνίας και να συμβάλουν στην καλή της φήμη (Θεοδωρίδης).

Όταν η ανάπτυξη του αγροτουρισμού δεν είναι συμβατή με τις αρχές της αειφόρου διαχείρισης, έχει δυσμενείς επιπτώσεις στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον. Στην περίπτωση αυτή, οι επιπτώσεις αναφέρονται:

- Στην άναρχη και υπέρμετρη ανάπτυξή του σε βάρος της φέρουσας ικανότητας της περιοχής, που προκαλεί υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος των περιοχών.
- Στον κίνδυνο ανάπτυξης του τουρισμού στις αγροτικές περιοχές εις βάρος της αγροτικής ζωής. Στην πράξη έχει παρατηρηθεί ότι σε ορισμένες περιπτώσεις εγκαταλείπονται οι αγροτικές εργασίες προς χάριν ενός μεγαλύτερου βραχυχρόνιου τουριστικού κέρδους.
- Στην αλλοίωση του πολιτισμικού χαρακτήρα των αγροτικών περιοχών στις περιπτώσεις που ο αγροτουρισμός ακολουθήσει τα γνωστά αναπτυξιακά τουριστικά "πρότυπα" των περασμένων δεκαετιών (Smith, 1993).

2.3.4. Διεθνής Εμπειρία

Ο αγροτουρισμός είναι μια μορφή τουρισμού της υπαίθρου, που επινοήθηκε τη δεκαετία του 60', τόσο στην Ευρώπη, όσο και στην Αμερική. Στην Αμερική, η εξάπλωση του πληθυσμού σε φάρμες, η ανάπτυξη της αυτοκινητοβιομηχανίας και η προσοχή που δόθηκε στις καλλιέργειες μετά το κραχ και το new deal, οδήγησε πολλούς κατοίκους πόλεων στην αναπόληση σκηνών του αγροτικού και κτηνοτροφικού βίου, κίνημα που ενισχύθηκε από το σινεμά και τη λογοτεχνία. Μετά την δεκαετία του '60, η ιππασία σε φάρμες και η επίσκεψη σε μικρούς ζωολογικούς κήπους αποτελούσαν αγαπητές συνήθειες. Ακολούθησε η περίοδος των διανυκτερεύσεων σε αγροτικές κατοικίες, οι οποίες περιλάμβαναν πρωινό με τους ιδιοκτήτες, με φρέσκα είδη από το χωράφι και τη φάρμα. Γρήγορα μετατράπηκαν τα ειδικά ταξίδια για τη γεωργία σε δημοφιλή τουριστικά πακέτα. Σήμερα, η ζήτηση αυτής της μορφής τουρισμού, επεκτείνεται σε πολλούς τομείς και δραστηριότητες: ιππασία, παρακολούθηση και φωτογράφιση της άγριας ζωής, κυνήγι και ψάρεμα σε προκαθορισμένους τόπους επί πληρωμή, αναζήτηση γεύσεων, αγορές τροφίμων κατευθείαν από τις φάρμες, κατασκηνωτικός τουρισμός, διακοπές σε αγροτόσπιτα και ράντσα, συμμετοχή σε φεστιβάλ μουσικής και αγροτικού πολιτισμού, αναζήτηση γεωργικών προϊόντων σε ειδικές εκθέσεις, ειδικός τουρισμός (Θεοδωρίδης, 2014).

Στην Ευρώπη τα ίδια χαρακτηριστικά εμφανίζονται τροποποιημένα, καθώς η τοπική παράδοση είναι εξαιρετικά πλούσια και η κλίμακα των καλλιεργειών μικρότερη. Στο πλαίσιο αυτό ο αγροτουρισμός στηρίζεται σε μικρές και μεσαίες αγροκτηνοτροφικές μονάδες, στην εκμετάλλευση της τοπικής παραγωγής, αλλά επιπλέον στην κατασκευή ή παρασκευή τοπικών χειροτεχνημάτων και προϊόντων, καθώς και σε εκδηλώσεις τοπικού πολιτισμού, που εκτείνονται στις τέχνες και την ψυχαγωγία, αλλά και σε προβολή των ειδικών χαρακτηριστικών κάθε τόπου.

Πρόκειται, ουσιαστικά, για μια από τις παλαιότερες, ιστορικά, μορφές τουρισμού, με ρίζες στην αρχαιότητα, τους ρωμαϊκούς χρόνους και τον Μεσαίωνα. Οι τουρίστες, συνήθως αστοί, πραγματοποιούσαν τα βασικά τουριστικά τους ταξίδια στην ύπαιθρο διαμένοντας σε αγροκτήματα, συχνά στο πλαίσιο μιας ανταλλακτικής οικονομικής συναλλαγής. Ιστορικά, η πρώτη οργανωμένη ανάπτυξη αγροτουρισμού, με τη σημερινή της μορφή, τοποθετείται στον 19^ο αιώνα, όταν ο αστικός πληθυσμός πραγματοποίησε τις πρώτες συστηματικές εκδρομές και περιηγήσεις στην ύπαιθρο, χρησιμοποιώντας άμαξες ή ατμοκίνητους σιδηροδρόμους. Ως ολοκληρωμένη, όμως, και συγκροτημένη μορφή χρονολογείται στη δεκαετία του 1960 (στις ΗΠΑ), ακολουθούν η Αυστραλία, η Αυστρία, η Γερμανία, ενώ η χώρα μας περί το 1983 άρχισε να ασχολείται πιο ουσιαστικά με την ίδρυση της Γενικής Γραμματείας Ισότητας η οποία συνέβαλε στην ίδρυση και τη δραστηριοποίηση των πρώτων γυναικείων αγροτουριστικών συνεταιρισμών στη χώρα (Κοκκώσης, κ.α., 2011).

2.3.5. Ελληνική Εμπειρία

Ο αγροτουρισμός, όπως έχει εξελιχθεί η ελληνική αγορά, δεν μπορεί να επικαλύψει άλλες δραστηριότητες και να τις αντικαταστήσει πλήρως. Δεν είναι στόχος του, για παράδειγμα, να ελέγξει ένα μόνιμο κύμα μαζικού τουρισμού, όπου έχει επικρατήσει από άλλες διαδικασίες και πρακτικές. Οι επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού δεν επηρεάζονται παρά μόνο από το διεθνές τουριστικό χρηματιστήριο. Ωστόσο, επιτρέπεται και στον εναλλακτικό τουρισμό να υπάρξει. Επίσης, σε κάποιο βαθμό, μπορεί να εκμεταλλευτεί την ύπαρξη μεγάλου πλήθους επισκεπτών, προβάλλοντας πιστοποιημένα τοπικά προϊόντα. Ο αγροτουρισμός είναι στην ουσία νησίδες ποιότητας, καλού και ενδιαφέροντος φαγητού, σε λογικές τιμές και σε περιβάλλον καθαριότητας και πιστοποιημένων υπηρεσιών, που υπόκειται σε τακτική επιθεώρηση και υποβοηθείται μέσα από δίκτυα και ένταξη σε διάφορες μορφές συνεργασίας και εταιρικές συμπράξεις (Θεοδωρίδης, 2014).

Η οικονομική κρίση που επηρεάζει την Ευρώπη, αλλά κυρίως την Ελλάδα, ωθεί τους Έλληνες στην ανακάλυψη της επιχειρηματικότητας σε νέες βάσεις και όχι πλέον ως μια επιδοτούμενη δραστηριότητα με εξασφαλισμένη πελατεία, ούτε φυσικά, ως μόδα. Χωρίς να έχει μειωθεί η ανάγκη για επιχειρηματικότητα, προέχει να βρεθούν εναλλακτικές πηγές προσοδοφόρων επιχειρήσεων, που δεν θα βασίζονται αναγκαστικά σε πολύ δαπανηρές επενδύσεις και άμεσης απόσβεσης αποτελέσματα.

Οι δημογραφικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες ευνοούν την ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην Ελλάδα. Οι ιδιοκτησίες είναι μικρές, το ενδιαφέρον για την ελληνική περιφέρεια και την αγροτική ζωή είναι έντονο από μέρους των κατοίκων των αστικών κέντρων, οι οποίοι στην πλειονότητά τους προέρχονται από αγροτικές οικογένειες πρώτης ή δεύτερης γενιάς και έχουν στην συνείδησή τους εξιδανικευμένο το αίτημα μιας «επιστροφής στην φύση». Αυτή η επιστροφή συμπληρώνει πάνω από είκοσι χρόνια στον τόπο μας (Θεοδωρίδης, 2014).

Στην Ελλάδα ο αγροτουρισμός ξεκίνησε ουσιαστικά τη δεκαετία του 1990, όταν η Κοινή Αγροτική Πολιτική, ένα σύστημα ευρωπαϊκών επιδοτήσεων υπέρ του αγροτικού εισοδήματος, δημιούργησε την ανάγκη για νέες επιχειρηματικές πρωτοβουλίες, που υλοποιήθηκαν μέσω ειδικών προγραμμάτων (Θεοδωρίδης, 2014).

Σήμερα, οι επιχειρήσεις με βάση τον αγροτικό χώρο (ξενώνες, παραδοσιακά προϊόντα, συνεταιρισμοί γυναικών, εναλλακτικές μορφές υπαίθριου τουρισμού, παρατηρητήρια στη φύση, ζώνες προστασίας του φυτικού και ζωικού αποθέματος και άλλα) είναι περίπου χίλιες πανελλήνια. Ωστόσο, οι αγρότες δεν εκμεταλλεύτηκαν πλήρως τις δυνατότητες που έδιναν οι χρηματοδοτήσεις, και πλέον απαιτείται προβολή και διαφήμιση καθώς και η συνένωση των τοπικών δυνάμεων για την ανάκαμψη του αγροτουρισμού (Δέφνερ, 2012).

2.4 Οικοτουρισμός (Φυσιολατρικός Τουρισμός)

2.4.1. Ορισμός Οικοτουρισμού

Με τον όρο οικοτουρισμός εννοούνται υπεύθυνα ταξίδια σε φυσικές περιοχές που συντηρούν το περιβάλλον και βελτιώνουν την ευημερία των κατοίκων της περιοχής (TIES, 1990).

2.4.2. Χαρακτηριστικά του Οικοτουρισμού

Ο οικοτουρισμός (συχνά αναφερόμενος και ως «πράσινος», υπεύθυνος, ήπιος, φυσιολατρικός, «μαλακός» τουρισμός, σε αντίθεση με τον «σκληρό», μαζικό παραθεριστικό τουρισμό διακοπών) πρόκειται για έναν τύπο «υπεύθυνου» τουρισμού υπαίθρου σε αξιόλογο φυσικό περιβάλλον που συμβάλει στην προστασία και τη διατήρηση του περιβάλλοντος και στην ήπια τοπική ανάπτυξη. Συχνά χρησιμοποιούνται, επίσης, ως ευρύτερη οριοθέτηση και οι όροι «τουρισμός υπαίθρου» ή «φυσιολατρικός τουρισμός» οι οποίοι, όμως, περιλαμβάνουν μεγαλύτερο εύρος δραστηριοτήτων ενώ ο οικοτουρισμός αφορά, κυρίως, δραστηριότητες παρατήρησης, περιήγησης και επιστημονικής διερεύνησης του φυσικού περιβάλλοντος. Οι εμπειρίες που προκαλούνται είναι είτε άμεσες (προκύπτουν από την ενεργό συμμετοχή σε διάφορες δραστηριότητες) είτε έμμεσες (προκύπτουν από ορισμένες μορφές αναπαράστασης – φωτογράφισης ή παρατήρησης) (Κοκκώσης, κ.α., 2011).

Ο οικοτουρισμός αποτελεί μια μορφή τουρισμού η οποία συνδέεται με διάφορες μορφές τουριστικής δραστηριότητας στη φύση («τουρισμός φύσης» ή «φυσιολατρικός τουρισμός») Αναπτύσσεται σε οικολογικά αξιόλογες και επί το πλείστον περιοχές θεσμοθετημένης περιβαλλοντικής προστασίας (π.χ. περιοχές Natura) και εμπεριέχει δραστηριότητες που μπορεί να έχουν επιστημονικό και εκπαιδευτικό χαρακτήρα (π.χ. τουρισμός παρατήρησης των οικοσυστημάτων).

Ο οικοτουρισμός συμπληρώνεται από ορισμένες άλλες μορφές τουρισμού όπως ο επιστημονικός τουρισμός, ο περιηγητικός/πεζοπορικός τουρισμός και ο τουρισμός υπαίθριων δραστηριοτήτων (τουρισμός περιπέτειας) που δεν συμβάλουν εξ ορισμού απαραίτητα στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, αλλά περιλαμβάνουν όλες εκείνες τις δραστηριότητες που διοργανώνονται στο φυσικό περιβάλλον και εν μέρει έχουν έντονο το στοιχείο της περιπέτειας (<http://altertourism.gr/>).

Η ανάπτυξη του οικοτουρισμού σε όλες τις μορφές του και σε διάφορες χώρες φαίνεται να έχει καταπλήξει την ίδια την τουριστική βιομηχανία. Ενώ κάποτε, σε αρχική φάση ανάπτυξης, ο οικοτουρισμός θεωρείτο μια μικρή εξειδικευμένη αγορά που προσφέρει συγκεκριμένες δραστηριότητες, οι οποίες εστιάζονται σε «προϊόντα που προσφέρουν ειδικές εμπειρίες», τελευταία θεωρείται και προσδιορίζεται ως μια σημαντική και ευρύτερη αγορά προσφοράς φυσικών και πολιτιστικών προϊόντων.

Τούτο διαπιστώνεται από το γεγονός ότι η ζήτηση για τον οικοτουρισμό δεν ικανοποιείται πια μόνο από μικρές και εξειδικευμένες εταιρίες ή γραφεία τουρισμού, αλλά και από μεγάλους Tour Operators (Κομίλης, 2001, Russel, 1996).

Η ανάπτυξη του οικοτουρισμού, που θεωρείται ένας από τους ταχύτερα αναπτυσσόμενους τομείς του τουρισμού, εξηγείται ως έκφραση και αποτέλεσμα της αυξανόμενης περιβαλλοντικής και κοινωνικής ευαισθητοποίησης και συνειδητοποίησης σημαντικού μέρους του πληθυσμού στον αναπτυγμένο κόσμο, μιας συνειδητοποίησης των αρνητικών επιπτώσεων που έχει επιφέρει ο μαζικός τουρισμός, αλλά και της αξίας του φυσικού περιβάλλοντος.

Παρά τα περιορισμένα στατιστικά δεδομένα διεθνώς ως προς τις διάφορες μορφές τουρισμού, ο οικοτουρισμός εκτιμάται ότι θα καλύπτει στο μέλλον το 12-15% της συνολικής ταξιδιωτικής αγοράς. Με βάση εκτιμήσεις του Κέντρου Ταξιδιωτικών Πληροφοριών των ΗΠΑ προβλέπεται ότι την επόμενη πενταετία περισσότεροι από 43 εκατομμύρια Αμερικανοί επρόκειτο να πραγματοποιήσουν ταξίδια οικοτουρισμού.

Η εμφάνιση και η δυναμική ανάπτυξη του οικοτουρισμού τα τελευταία δέκα με δεκαπέντε χρόνια μπορεί να αποδοθεί σε συγκεκριμένους παράγοντες. Ορισμένοι θεωρούν την αναπτυξιακή διάσταση του οικοτουρισμού αποτέλεσμα της σύγκλισης δυο ανεξάρτητων τάσεων.

Η πρώτη τάση αφορά τον τομέα της περιβαλλοντικής προστασίας. Πρόκειται για μια τάση σύγκλισης και ολοκλήρωσης της περιβαλλοντικής προστασίας στο πλαίσιο της διαδικασίας οικονομικής ανάπτυξης, όπου εντάσσεται και ο οικοτουρισμός. Οι σχετικές προσπάθειες επικεντρώνονται στην υλοποίηση αποτελεσματικών σχεδίων διαχείρισης των φυσικών περιοχών και πόρων, που προάγουν τη φυσική και οικονομική βιωσιμότητα τους. Σχέδια μέσω των οποίων λαμβάνονται ειδικά, εθνικής κλίμακας μέτρα οικονομικής πολιτικής, που εστιάζονται στην προστασία μεγάλης φυσικής και οικονομικής αξίας περιοχών, αλλά και προωθούνται οικονομικά κίνητρα για τον τοπικό πληθυσμό, ώστε αυτός να προστατέψει και να διαχειριστεί σωστά τους φυσικούς πόρους της περιοχής του (Κομίλης, 2001).

Η δεύτερη φάση που εμφανίζεται και πραγματοποιείται στην τουριστική βιομηχανία αφορά μια εντυπωσιακή και δυναμική μεταβολή της τουριστικής ζήτησης ή αγοράς προς την κατεύθυνση νέων μορφών διακοπών του πληθυσμού πολλών χωρών. Η νέα

ζήτηση αφορά τουρίστες που επιθυμούν και επιδιώκουν να έχουν καλύτερη πληροφόρηση για τον τόπο που επισκέπτονται, ώστε να είναι πιο δραστήριοι στον τόπο προορισμού. Έτσι η τουριστική βιομηχανία αναγνωρίζει και ανταποκρίνεται σε μια τέτοια αλλαγή της ζήτησης, που οφείλεται κυρίως στην πρωτοφανή αύξηση του ενδιαφέροντος, παγκοσμίως, για το περιβάλλον (Κομίλης, 2001).

2.4.3. Οι επιπτώσεις του Οικοτουρισμού

Η Διεθνής Κοινωνία Οικοτουρισμού (International Ecotourism Society, TIES) ορίζει τον οικοτουρισμό ως ένα «υπεύθυνο ταξίδι προς φυσικές περιοχές συντηρώντας το περιβάλλον και βελτιώνοντας την ευημερία των κατοίκων της περιοχής». Οι οικοτουριστικές επιχειρήσεις προγραμματίζονται και διαχειρίζονται σε τοπικό επίπεδο. Τα μέλη της κοινότητας συμμετέχουν σε όλα τα στάδια της διαδικασίας, δίνοντας δύναμη στους ταξιδιώτες των περιοχών τους. Τα έργα δημιουργούν θέσεις απασχόλησης σε τοπικό επίπεδο, μειώνοντας την ανάγκη για τους νέους να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και να αναζητήσουν εργασία σε άλλες πόλεις. Σχεδόν όλοι στην περιοχή μπορούν να συμμετάσχουν δουλεύοντας ως οδηγοί, μικροπωλητές, παρέχοντας καταλύματα και εστίαση ή συμμετέχοντας σε πολιτιστικές παραστάσεις. Ο οικοτουρισμός φέρνει επίσης ένα καλύτερο βιοτικό επίπεδο, μέσω βελτιωμένων εγκαταστάσεων και υποδομών όπως ύδρευση, ηλεκτρική ενέργεια και νέους δρόμους σε απομονωμένες περιοχές. Μονάδες οικοτουρισμού μικρής κλίμακας έχουν μικρό κόστος δημιουργίας ενώ διάφορα προγράμματα εθελοντισμού είναι σε θέση να συνεισφέρουν προσφέροντας πρακτικές δεξιότητες και τεχνογνωσία. Με αυτό τον τρόπο ο οικοτουρισμός παρέχει μια μακροπρόθεσμη λύση στη φτώχεια και την ανεργία (<http://traveltips.usatoday.com>).

Παράλληλα ο οικοτουρισμός βοηθά τον κόσμο να εκτιμήσει καλύτερα τους φυσικούς πόρους του πλανήτη όπως τα τοπία, την άγρια ζωή και τους κοραλλιογενείς υφάλους. Αυτό διεγείρει την επιθυμία για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, μέσω της δημιουργίας εθνικών πάρκων, καταφύγιων άγριας ζωής και θαλάσσιων πάρκων. Η χρηματοδότηση για το έργο της διατήρησης παράγεται από τους τουρίστες μέσω των πηγών όπως είναι οι εισοδοί στα πάρκα και στα κάμπινγκ, από τους τοπικούς φόρους και τις περιηγήσεις σαφάρι. Ο οικοτουρισμός μπορεί επίσης να βοηθήσει στη μάχη για την προστασία των οικοσυστημάτων των αναπτυσσόμενων χωρών μέσω της παροχής εναλλακτικών πηγών απασχόλησης, η οποία περιορίζει τη ζημιά που

προκαλείται από την υπεραλίευση και τις εκχερσώσεις για τη αλιεία και την υλοτομία αντίστοιχα.

Οι οικοτουρίστες έχουν μεγαλύτερη αλληλεπίδραση με τους αυτόχθονες κατοίκους από τους παραδοσιακούς τουρίστες οι οποίοι με τα βίαια βγαίνουν έξω από τα «δυτικά» ξενοδοχεία τους. Αυτοί που διαμένουν στα σπίτια και στα οικολογικά οικήματα επιτρέπουν στους επισκέπτες να γνωρίσουν τον τρόπο ζωής της περιοχής και τα έθιμα από πρώτο χέρι, και έτσι αυτό το ενδιαφέρον συμβάλλει στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής. Βιομηχανίες που «παρακαμάζουν», αναζωογονούνται και παραδοσιακά πανηγύρια, τελετές και μορφές τέχνης διατηρούνται στο χρόνο.

Ο οικοτουρισμός εκπαιδεύει όχι μόνο τους επισκέπτες σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη, μπορεί επίσης να βοηθήσει στην αύξηση της ευαισθητοποίησης σχετικά με πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα στις αναπτυσσόμενες χώρες. Ιστορικά, ο μαζικός τουρισμός συνέβαλε στη στήριξη διεφθαρμένων και αντιδημοκρατικών καθεστώτων, αλλά με τον οικοτουρισμό, τα χρήματα πηγαίνουν κατευθείαν στις τοπικές κοινότητες, παρά στα κυβερνητικά ταμεία. Επιπλέον, καθώς οι επισκέπτες μαρτυρούν την φτώχεια και την καταπίεση που πολλές χώρες του τρίτου κόσμου υποφέρουν, δημιουργεί μια αυξανόμενη παγκόσμια πίεση για τις δυτικές κυβερνήσεις να δράσουν σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Οι βασικές αρχές και οι ορθές πρακτικές του οικοτουρισμού αρχίζουν σταδιακά να εξαπλώνονται. Ακόμη και μεγάλες διεθνείς αλυσίδες ξενοδοχείων, τουριστικών πρακτόρων και των φορέων παροχής προσοχής (attraction providers) αρχίζουν να υιοθετούν περιβαλλοντικά υπεύθυνες πρακτικές, όπως η ανακύκλωση, η χρήση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, τα συστήματα διατήρησης νερού και την ασφαλή διάθεση των αποβλήτων (<http://traveltips.usatoday.com>).

Ο οικοτουρισμός όταν δεν αναπτυχθεί υπό τις κατάλληλες συνθήκες και προϋποθέσεις είναι πιθανό να είναι καταστροφικός τόσο για το φυσικό πλούτο της περιοχής όσο και για την τοπική οικονομία. Ο οικοτουρισμός συμβάλλει στην προστασία και βελτίωση των φυσικών περιοχών και στην αειφόρο ανάπτυξη των γειτονικών περιοχών και κοινοτήτων. Ωστόσο απαιτεί συγκεκριμένες πολιτικές, στρατηγικές και προγράμματα για κάθε χώρα, περιφέρεια και περιοχή.

Ο σχεδιασμός για τον οικοτουρισμό πρέπει να περιλαμβάνει αυστηρά κριτήρια χωροθέτησης και οριοθέτησης, συμπεριλαμβανομένων προστατευομένων περιοχών, περιοχών χαμηλής και μέσης επίδρασης και τα κριτήρια αυτά θα πρέπει να επιβάλλονται αυστηρά και να είναι σεβαστά από όλα τα μέρη. Ο φυσικός προγραμματισμός και σχεδιασμός οικοτουριστικών εγκαταστάσεων, ειδικά ξενοδοχεία και άλλα καταλύματα, κέντρα πληροφόρησης σε εθνικά πάρκα και άλλα παρόμοια, θα πρέπει να γίνεται με τέτοιο τρόπο που να αποφεύγονται ή να ελαχιστοποιούνται τυχόν αρνητικές επιπτώσεις που μπορεί να προκληθούν στο φυσικό ή το πολιτιστικό περιβάλλον. Τα οικοδομικά υλικά, η αρχιτεκτονική, τα έπιπλα και ο διάκοσμος είναι επιθυμητό να είναι τοπικά, ενώ θα πρέπει να χρησιμοποιούνται ενεργειακές πηγές μικρής ρύπανσης (<http://www.pyxida.gr>).

Απαιτείται η διαμόρφωση κατάλληλων θεσμικών και νομοθετικών μηχανισμών που θα διευκολύνουν και θα εξασφαλίζουν την αποτελεσματική συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων σε όλη την οικοτουριστική διαδικασία, συμπεριλαμβανομένων του καθορισμού πολιτικής, σχεδιασμού, διαχείρισης και παρακολούθησης. Η τήρηση των κανόνων και πρακτικών του γενικού τουρισμού θα πρέπει να είναι αυστηρότερη στην περίπτωση του οικοτουρισμού, συνδυάζοντας επίβλεψη και παρακολούθηση με εκστρατείες συνειδητοποίησης των επιχειρηματιών και των τουριστών, εκπαίδευσης των παρόχων υπηρεσιών και τελικά με την επιβολή κυρώσεων σε όσους δεν συμμορφώνονται (Pappas, 2001).

Η εκπαίδευση και η επιμόρφωση είναι βασικές προϋποθέσεις για την αειφόρο οικοτουριστική ανάπτυξη και διαχείριση. Τα στελέχη και οι εργαζόμενοι, καθώς επίσης και ο τοπικός πληθυσμός χρειάζονται εκπαίδευση σε γενικά και ειδικά θέματα οικοτουρισμού, βασισμένα στις ανάγκες του καθενός. Ειδικότερα, ο οικοτουρισμός απαιτεί καλά εκπαιδευμένους ξεναγούς, κατά προτίμηση κατοίκους της περιοχής.

Η διαμόρφωση των υπαίθριων χώρων, μονοπάτια, λιθοδομές, τουαλέτες, παρτέρια, πινακίδες, η συντήρηση των μνημείων, η διατήρηση των παραδοσιακών αρχιτεκτονικών προτύπων, αποτελούν εκ των πραγμάτων υποχρεωτική ενασχόληση των τοπικών αρχών και κοινωνιών που επιθυμούν την οικοτουριστική ανάπτυξη της περιοχής τους.

2.4.4. Διεθνής Εμπειρία

Στο εξωτερικό υπάρχει πληθώρα επιτυχημένων παραδειγμάτων οικοτουρισμού τα οποία μπορούν να αποτελέσουν πρότυπο τόσο για τις υπάρχουσες μονάδες όσο και για αυτές που πρόκειται να κατασκευαστούν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Εθνικό Πάρκο Cape Peninsula της Νοτίου Αφρικής. Το συγκεκριμένο πάρκο αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση ήπιας και βιώσιμης ανάπτυξης καλύπτοντας τον πρωταρχικό του σκοπό δηλαδή την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος (προστατευόμενη περιοχή) και επιπρόσθετα την ενίσχυση της ανάπτυξης της τοπικής κοινωνίας (Swarbrooke, 1999).

Το φυσικό περιβάλλον του Εθνικού Πάρκου θεωρείται ιδιαίτερα αξιόλογο σε διεθνές επίπεδο, τόσο από άποψη επιστημονικής, όσο και από αισθητικής πλευράς. Ορεινοί όγκοι, κάμποι, παραθαλάσσιες περιοχές, φαράγγια και αμμοθίνες, εναλλάσσονται μεταξύ τους προσφέροντας πλήθος ενδιαιτημάτων σε ζώα και φυτά. Το εθνικό πάρκο εκτείνεται σε μια έκταση μήκους 60 χιλιομέτρων. Περιλαμβάνει περίπου 2.285 είδη φυτών από τα οποία τα 90 είναι ενδημικά και πάνω από 250 είδη πουλιών. Μεγάλη έκταση του πάρκου βλέπει στον Ατλαντικό Ωκεανό και ο επισκέπτης μπορεί να παρατηρήσει φάλαινες και καρχαρίες, καθώς επίσης και μικρούς πικγούνους και φώκιες. Αυξημένη τουριστική κίνηση παρατηρείται κυρίως κατά την καλοκαιρινή περίοδο (<http://www.gnto.gov.gr>).

Η περιοχή του Cape Peninsula έχει ξεχωρίσει παγκοσμίως εδώ και πολλά χρόνια για την ιδιαίτερη χλωρίδα και πανίδα της, το θαυμάσιο τοπίο της, τις ευκαιρίες αναψυχής που μπορεί να προσφέρει στον επισκέπτη και την πλούσια πολιτιστική της κληρονομιά. Παρόλα αυτά οι πρώτες επίσημες προσπάθειες προστασίας της περιοχής ξεκίνησαν μόλις το 1984, όπου κάποιες εκτάσεις της εντάχθηκαν σε καθεστώς προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος. Πέντε χρόνια μετά, το 1989, προστέθηκαν και άλλες εκτάσεις και ορίστηκαν ως ζώνες προστασίας φυσικού περιβάλλοντος. Πέρασε από τότε άλλη μια δεκαετία, ώστε να κηρυχτεί επίσημα η περιοχή, ως εθνικό πάρκο Cape Peninsula (Μάιος 1998) (<http://www.gnto.gov.gr>).

Βασικό πλεονέκτημα για την ήπια ανάπτυξη του οικοτουρισμού αποτελεί το γεγονός ότι σε όλα τα εθνικά πάρκα της Νότιας Αφρικής υπάρχει κεντρικός, υπεύθυνος φορέας διαχείρισης του φυσικού περιβάλλοντος και υλοποίησης οικοτουριστικών προγραμμάτων, τα εθνικά πάρκα Νοτίου Αφρικής (SANParks9). Η SANParks στο

Cape Peninsula έχει την υποστήριξη της κεντρικής κυβέρνησης της Νοτίου Αφρικής, της Πολιτείας του Cape Town (που απέχει μόλις λίγα χιλιόμετρα), της WWF-South Africa¹⁰ και της ένωσης Cape Argus/Santam Ukuvuka-Operation Firestop campaign και της Fire Protection Association¹¹. Η δράση της SANParks ενισχύεται επίσης με την συμβολή της Διεύθυνσης Υποθέσεων Περιβάλλοντος και Τουρισμού και τοπικών μη κυβερνητικών οργανώσεων (<http://www.gnto.gov.gr/>).

Η SANParks έχει πετύχει ένα από τα πιο δύσκολα στοιχεία που συνθέτουν ένα οικοτουριστικό πρόγραμμα: το συντονισμό των δράσεων και των ενδιαφερομένων. Τοπικοί φορείς, κρατικές υπηρεσίες, τοπικός πληθυσμός, ΜΚΟ, ταξιδιωτικά πρακτορεία, βιοτέχνες, τοπικοί συνεταιρισμοί, μικροί, μεσαίοι και μεγάλοι επιχειρηματίες, τουριστικά πρακτορεία, ΜΜΕ αλλά και οι ίδιοι οι τουρίστες, δραστηριοποιούνται στην περιοχή υπό την επίβλεψη της SANParks, προς μια ήπια και βιώσιμη οικοτουριστική ανάπτυξη (<http://www.gnto.gov.gr/>).

Εκδηλώσεις ανάδειξης, ενημέρωσης και επιμόρφωσης σχετικές με την προστασία του εθνικού πάρκου και τις δραστηριότητες που υπάρχουν, πραγματοποιούνται καθημερινά ιδιαίτερα τους θερινούς μήνες, για τους εκάστοτε ενδιαφερομένους (<http://www.gnto.gov.gr/>).

Οι τουριστικές υποδομές εντός των ορίων του πάρκου είναι οι πλέον απαραίτητες, συγκεκριμένες και σχεδιασμένες προσεκτικά ώστε να έχουν τις ελάχιστες επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον. Υπάρχει ωστόσο το πρόβλημα των ιδιωτικών εκτάσεων που βρίσκονται εντός των ορίων του πάρκου, τις οποίες προσπαθεί να ελέγξει η SANParks) (<http://www.gnto.gov.gr/>).

Η όχληση των άγριων ζώων αν και είναι αναπόφευκτη σε ορισμένες περιπτώσεις, τείνει να μειωθεί, καθώς υπάρχει έντονη ευαισθητοποίηση στον τοπικό πληθυσμό και ενημέρωση των οικοτουριστών με διάφορα μέσα προβολής (<http://www.gnto.gov.gr/>).

Η αύξηση της κατανάλωσης ενέργειας και των απορριμμάτων που συνεπάγεται η ανάπτυξη του οικοτουρισμού, αντιμετωπίζεται με σύγχρονες μεθόδους παραγωγής εναλλακτικών πηγών ενέργειας, με ανακύκλωση απορριμμάτων και νερού, και ειδικούς κάδους σε όλη την έκταση του πάρκου (<http://www.gnto.gov.gr/>).

Υπάρχουν οροθετημένες περιοχές στάθμευσης αυτοκινήτων, σε διάφορα σημεία του πάρκου, μερικά από τα οποία έχουν και υποδομές υγιεινής και πόσιμο νερό. Σε

αρκετά σημεία του πάρκου υπάρχουν θέσεις θέας και στάσεις αναψυχής για τους επισκέπτες με ξύλινους πάγκους, ενημερωτικές πινακίδες, κάδους απορριμμάτων, μάλιστα ειδικά διαμορφωμένους, ώστε να μην έχουν τα άγρια ζώα πρόσβαση στα σκουπίδια (<http://www.gnto.gov.gr>).

Αξιοσημείωτο είναι ότι οι εργαζόμενοι στον τομέα καθαριότητας του Πάρκου, φροντίζουν όχι μόνο για την απομάκρυνση των σκουπιδιών, αλλά και για τον καθαρισμό των μονοπατιών και των παραλιών από κλαδιά και ξενόφερτα αντικείμενα, ώστε να μην αλλοιώνεται η εικόνα του φυσικού περιβάλλοντος και να μην διακινδυνεύεται η ασφάλεια των επισκεπτών και των άγριων ζώων (<http://www.gnto.gov.gr>).

Το προσωπικό που εργάζεται στο πάρκο είναι άρτια καταρτισμένο και πρόθυμο να ενημερώσει τους επισκέπτες, που όμως δεν ζητάει συχνά την συνδρομή του αφού υπάρχουν πλήθος ενημερωτικών εντύπων και πινακίδων στους χώρους υποδοχής της εκάστοτε ζώνης προστασίας/ ενδιαφέροντος (<http://www.gnto.gov.gr>).

Το συγκεκριμένο πάρκο λόγω της έκτασης του, διαθέτει πλήθος διαφορετικών οικοσυστημάτων. Οι επιμέρους ζώνες προστασίας που έχουν δημιουργηθεί αποσκοπούν, στην καλύτερη διαχείριση και στην αντιμετώπιση των εκάστοτε ιδιαιτεροτήτων της περιοχής. Η πρόσβαση των επισκεπτών δεν είναι ελεύθερη σε όλο το πάρκο (<http://www.gnto.gov.gr>).

Σύμφωνα με τις υφιστάμενες ζώνες προστασίας, υπάρχουν περιοχές που δεν επιτρέπεται καθόλου η πρόσβαση, άλλες που είναι ελεύθερη υπό όρους, και άλλες που είναι πλήρως ελεγχόμενη. Στις επιμέρους ελεγχόμενες περιοχές υπάρχουν φυλάκια εισόδου και υπηρεσία φύλαξης του πάρκου που ελέγχει τις δραστηριότητες των επισκεπτών, ώστε να τηρούνται οι κανόνες προστασίας που έχουν θεσπιστεί από τον φορέα διαχείρισης (για παράδειγμα απαγορεύεται το κόψιμο συγκεκριμένων φυτών, το τσίγμα των μπαμπούνων κ.α.). Στις ελεγχόμενες περιοχές υπάρχει εισιτήριο εισόδου, συγκεκριμένο ωράριο λειτουργίας και έλεγχος του αριθμού επισκεπτών ώστε να συμβαδίζει με την εκτιμώμενη φέρουσα ικανότητα της κάθε ζώνης (<http://www.gnto.gov.gr>).

Οι υποδομές που υπάρχουν εντός του πάρκου είναι άριστα οργανωμένες και προσεκτικά χωροθετημένες. Περιλαμβάνουν κέντρα πληροφόρησης εναρμονισμένα

με το δασικό περιβάλλον που παρέχουν την απαραίτητη ενημέρωση στους επισκέπτες (<http://www.gnto.gov.gr>).

Σε δύο περιοχές (Cape of good hope και Table Mountain), που παρουσιάζουν την μεγαλύτερη επισκεψιμότητα, οι υποδομές είναι αρκετά μεγαλύτερης κλίμακας και με σύγχρονες υπηρεσίες. Σε αυτά τα κέντρα ο επισκέπτης μπορεί να ενημερωθεί από τους οικοξεναγούς για τα χαρακτηριστικά της περιοχής, να παρατηρήσει από επιλεγμένες θέσεις θέας με τηλεσκόπια την φύση, να προμηθευτεί έντυπο υλικό αλλά και αναμνηστικά από ειδικά πωλητήρια καθώς επίσης και να κάνει ένα ευχάριστο διάλειμμα στο εστιατόριο και αναψυκτήριο θαυμάζοντας την ίδια ώρα την άγρια φύση γύρω του. Τόσο στο Table Mountain όσο και στο Cape of Good Hope, η πρόσβαση στις υποδομές του παρατηρητηρίου/ κέντρου υποδοχής είναι εύκολη και από ανθρώπους με ειδικές ανάγκες, μικρά παιδιά, ηλικιωμένους αφού υπερσύγχρονο περιστρεφόμενο τελεφερίκ και οδοντωτός, αντίστοιχα μπορούν να μεταφέρουν τους επισκέπτες (<http://www.gnto.gov.gr>).

Βέβαια και στις δύο περιπτώσεις ο επισκέπτης μπορεί να επιλέξει μονοπάτια – διαφορετικών δυσκολιών- με προορισμό τις υποδομές υποδοχής, ενημέρωσης, θέας και αναψυχής. Αλλά και εκτός του πάρκου, στην ευρύτερη περιοχή του ακρωτηρίου, ξεκινώντας από το αεροδρόμιο, τα περίχωρα του Cape Town και το ίδιο το Cape Town υπάρχουν τα κατά τόπους τουριστικά κρατικά παραρτήματα ενημέρωσης για τον τουρισμό που διαθέτουν ξεχωριστά όλες τις πληροφορίες για το εθνικό πάρκο του Cape Peninsula, τις δραστηριότητες που μπορούν οι ενδιαφερόμενοι να κάνουν, οδηγίες και κανόνες που πρέπει να τηρήσουν κατά την επίσκεψή τους στο πάρκο, τόσο σε γενικό πλαίσιο όσο και ειδικά για κάθε συγκεκριμένη περιοχή ειδικής προστασίας. Διαθέτονται δωρεάν χάρτες (γενικοί και ειδικοί) με εξειδικευμένες πληροφορίες για τα φυτά και ζώα των περιοχών, για τα πολιτιστικά στοιχεία, τα τοπικά παραδοσιακά προϊόντα, για τις δραστηριότητες και τις παροχές υπηρεσιών που θα συναντήσει ο επισκέπτης, τις υποδομές εστίασης και διαμονής, με κανόνες ασφαλείας, με τα ωράρια λειτουργίας και με όλα τα χρήσιμα τηλέφωνα που πιθανόν ο τουρίστας να χρειαστεί. Εξειδικευμένοι υπάλληλοι, δίνουν με μεγάλη προθυμία όλες όσες επιπρόσθετες πληροφορίες μπορεί να χρειαστεί ο επισκέπτης. Στα πιο κεντρικά γραφεία τουρισμού, υπάρχουν υπολογιστές με οικοτουριστικά CD-ROMs και ο επισκέπτης μπορεί εύκολα να συλλέξει τις εξειδικευμένες πληροφορίες στην περιοχή

και το θέμα που τον ενδιαφέρει πριν την επίσκεψη του, με δυνατότητα εκτύπωσης των στοιχείων αυτών (<http://www.gnto.gov.gr>).

Το κυνήγι απαγορεύεται σε όλο το πάρκο ενώ υπάρχει ειδική νομοθεσία για την υλοτομία, την κτηνοτροφία και την γεωργία μέσα στις εκτάσεις των ιδιωτών. Σε όλο το τμήμα του ελεγχόμενου πάρκου και της ζώνης ελεύθερης πρόσβασης οι δραστηριότητες που προωθούνται και επιτρέπονται είναι κυρίως η πεζοπορία, ορειβασία, αναρρίχηση και η ποδηλασία. Η πρόσβαση στην θάλασσα, είναι ελεύθερη και παρά τις εξαιρετικές παραλίες που διαθέτει το Πάρκο δεν έχουν κίνηση (μόνο επισκέπτες που ασχολούνται με την ιστιοσανίδα) αφού δεν έχει υποδομές από αυτές που έχουμε συνδυάσει με το καλοκαίρι και την θάλασσα (αναψυκτήρια, beach bars, ομπρέλες). Ο λόγος πάντως δεν είναι οι χαμηλές θερμοκρασίες αλλά ο γενικότερος σχεδιασμός και η πολιτική της SANParks η οποία είναι να μην προωθεί τον μαζικό τουρισμό (<http://www.gnto.gov.gr>).

Η περίπτωση του συγκεκριμένου εθνικού πάρκου, αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα που αναδεικνύει τα οφέλη από την ανάπτυξη του οικοτουρισμού, τόσο για το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον όσο και για την οικονομική και κοινωνική ευημερία του τοπικού πληθυσμού. Ενός πληθυσμού που έχει πραγματικά ανάγκη μετά την περίοδο των φυλετικών διακρίσεων, την εξισορρόπηση των κοινωνικών αδικιών και την ενίσχυση του φτωχού αγροτικού πληθυσμού. Επιπλέον, η διαχείριση μιας προστατευόμενης περιοχής και ενός οικοτουριστικού προγράμματος είναι όπως έχουμε ήδη περιγράψει ένα πολυσύνθετο και πολυδιάστατο θέμα, πόσο μάλλον για μια έκταση τέτοιου μεγέθους, με τόσα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, όσο του εθνικού πάρκου του Cape Peninsula που περιγράφηκε (<http://www.gnto.gov.gr>).

Η Νότιος Αφρική θεωρείται από τις πρωτοπόρους σε παγκόσμιο επίπεδο, σε γνώσεις και εφαρμογές διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών. Υπάρχει ρύθμιση και έλεγχος του αριθμού των επισκεπτών, φύλαξη και ελάχιστη λαθροθηρία και με εναρμονισμένες οικοτουριστικές υποδομές με το τοπίο, με μικρές ή ελάχιστες περιβαλλοντικές επιπτώσεις (χρήση εναλλακτικών πηγών ενέργειας, ανακύκλωση νερού και αποβλήτων κοκ) (<http://www.gnto.gov.gr>).

Το γεγονός ότι στο σύνολο του, το υφιστάμενο οικοτουριστικό πρόγραμμα λειτουργεί άρτια και η οικοτουριστική ανάπτυξη εξελίσσεται με σχεδιασμό και βιώσιμες προοπτικές, αποτελεί ένα παράδειγμα προς μίμηση. Καθοριστικός παράγοντας για

περαιτέρω εξέλιξη και βιώσιμη ανάπτυξη, ήταν η Παγκόσμια Διάσκεψη για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη (Rio+10) που πραγματοποιήθηκε τον Αύγουστο του 2002 στο Γιοχάνεσμπουργκ, που παρά το γεγονός ότι βρίσκεται σε πολύ μεγάλη απόσταση από το πάρκο και την ευρύτερη περιοχή, μέσω της προβολής και της ενημέρωσης των κατοίκων από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, ευαισθητοποίησε τους κατοίκους προς μια πιο περιβαλλοντική συμπεριφορά (<http://www.gnto.gov.gr>).

Και στον ευρωπαϊκό χώρο εντοπίζονται παραδείγματα προς μίμηση όπως είναι το εθνικό πάρκο Abruzzo στην Κεντρική Ιταλία. Το πάρκο αποτελείται από ποικίλες κοιλάδες, ποτάμια, φυσικές και τεχνητές λίμνες, δασικές εκτάσεις και τρεις ορεινούς όγκους με υψόμετρο πάνω από 2.200 μέτρα. Μια σειρά νομοθετικών ρυθμίσεων και καθεστώτων προστασίας έχει δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για την προστασία και την βιώσιμη ανάπτυξη του οικοτουρισμού στην περιοχή, περιορίζοντας σημαντικά τα αρχικά προβλήματα υποβάθμισης που αντιμετώπιζε και τις τοπικές αντιθέσεις που είχαν δημιουργηθεί ιδιαίτερα λόγω της μη εφαρμογής αναπτυξιακών προγραμμάτων και λόγω της γεωγραφικής απομόνωσης της περιοχής (<http://www.gnto.gov.gr>).

Προσφέρει πλήθος διαφορετικών οικοτόπων, με πλούσια και ξεχωριστή χλωρίδα και πανίδα. Αρκούδες, λύκοι, αγριοκάτσικα, είναι από τα είδη με το μεγαλύτερο ενδιαφέρον αφού ανήκουν στα απειλούμενα είδη. Τα ποτάμια και οι λίμνες φιλοξενούν σπάνια είδη ψαριών ενώ ακόμα πιο αξιόλογη είναι η ορνιθοπανίδα (περίπου 300 είδη). Η χλωρίδα του πάρκου ιδιαίτερα την άνοιξη παρουσιάζει ένα υπέροχο θέαμα αφού συναντάει κανείς ανάμεσα σε πλήθος φυτών παιωνίες, βιολέτες, ενδημικά είδη καμπανούλας και την σπάνια μεγάλη Ιταλική ορχιδέα. Ενδιαφέρον οικολογικό παρουσιάζουν και τα διάσπαρτα τμήματα του πάρκου που καλύπτονται από Μαύρη Πεύκη (<http://www.gnto.gov.gr>).

Το 1968 συστάθηκε ο φορέας διαχείρισης του πάρκου, μια αυτόνομη διαχειριστική αρχή με την επωνυμία εθνικό πάρκο Abruzzo (NPA)¹². Έκτοτε άρχισε ουσιαστικά να αντιμετωπίζει το πάρκο όχι ως περιοριστικός παράγοντας της ανάπτυξης, αλλά ως ευκαιρία με δυναμικές ανάπτυξης. Με βάση την κατεύθυνση αυτή χαράχθηκε και η αντίστοιχη στρατηγική, η οποία είχε ως βασικό συστατικό στοιχείο το άνοιγμα του φορέα διαχείρισης προς την τοπική κοινωνία με στόχο να πείσει για τη δυναμική τοπικής ανάπτυξης που παρουσίαζε η περιοχή (<http://www.gnto.gov.gr>).

Σχεδόν σε κάθε ένα από τα χωριά της προστατευόμενης περιοχής ιδρύθηκαν κέντρα πληροφόρησης επισκεπτών και σε κάθε περιοχή – ζώνη ιδρύθηκαν κεντρικά γραφεία ενημέρωσης. Προκειμένου να μην γίνει συσσώρευση επισκεπτών στα κέντρα πληροφόρησης που είχαν πλεονεκτική γεωγραφική θέση σε σχέση με την κίνηση των επισκεπτών, στα περισσότερα από τα κέντρα αυτά υπάρχει μια διαφορετική εξειδίκευση στο αντικείμενο που παρουσιάζουν, και στις ποικίλες δραστηριότητες που διαθέτουν (π.χ. εκπαιδευτικά παιχνίδια). Έτσι, κάποιο κέντρο πληροφόρησης είναι ειδικό για την αρκούδα, κάποιο άλλο για τον λύκο, άλλο για τον πολιτισμό και την παράδοση της περιοχής κ.ο.κ.. Επίσης, δημιουργήθηκε κέντρο οικολογικών ερευνών στα Απέννινα που ερευνά και δημοσιεύει μελέτες για τα σπάνια είδη και ενδιαίτηματα της περιοχής (<http://www.gnto.gov.gr>).

Παράλληλα, βελτιώθηκαν οι υποδομές του πάρκου (μονοπάτια, σήμανση, παρατηρητήρια) ενώ δημιουργήθηκαν ξενώνες και εστιατόρια σε προκαθορισμένες περιοχές του πάρκου. Οργανωμένες ξεναγήσεις στις επιμέρους ζώνες του πάρκου, προσφέρουν στον επισκέπτη μια ολοκληρωμένη εμπειρία, αφού τόσο ο εξοπλισμός στα επιμέρους κέντρα πληροφόρησης όσο και το προσωπικό που δραστηριοποιείται στο πάρκο, είναι άριστα καταρτισμένο στο να παρέχει ακόμα και τις πιο εξειδικευμένες πληροφορίες (<http://www.gnto.gov.gr>).

Προκειμένου να διαχειριστεί η NPA με τον καλύτερο τρόπο την διακίνηση των επισκεπτών, εκτός από το γεγονός ότι υπάρχει έλεγχος του αριθμού εισερχομένων στο πάρκο, και ωράριο λειτουργίας, προωθείται ένα σύστημα κρατήσεων (προ της επισκέψεως). Έτσι, ο φορέας μπορεί να ελέγχει και να καθορίζει την ροή κίνησης στο πάρκο ώστε όχι μόνο αυτή να μην ξεπεράσει την φέρουσα ικανότητα του οικοσυστήματος, αλλά και ώστε να είναι υπολογισμένες οι υποδομές και το προσωπικό που θα είναι διαθέσιμα. Με αυτό τον τρόπο βελτιώνεται η ποιότητα του οικοτουριστικού προϊόντος της περιοχής, ενώ ο σχεδιασμός αυτός επιφέρει και κέρδος ή περικοπή εξόδων (δεν υπάρχει περίσσεια εργαζομένων). Οι οικοτουριστικές δραστηριότητες στις οποίες μπορεί να συμμετάσχει ο επισκέπτης καθορίζονται από τις επιμέρους ζώνες του πάρκου. Το περπάτημα, πεζοπορία και η ποδηλασία είναι δραστηριότητες που επιτρέπονται σε όλη την έκταση του πάρκου, πάντα όμως εκτός της ζώνης υψηλής προστασίας (<http://www.gnto.gov.gr>).

Το πάρκο δέχεται πάνω από 2.000.000 επισκέπτες το χρόνο. Η τουριστική αυτή κίνηση είναι συνδεδεμένη με την υψηλή ποιότητα οικοτουρισμού και γενικότερα

τουρισμού που το πάρκο παρέχει (οικολογικός, εκπαιδευτικός, φυσιολατρικός τουρισμός), η οποία αναπτύσσεται καθ' όλη τη διάρκεια του έτους και εξασφαλίζει ισόρροπη κατανομή εισροών. Σύμφωνα με την περιγραφή που προηγήθηκε, προκύπτει ότι ο φορέας της περιοχής έχει πετύχει την οργάνωση και διαχείριση της προστατευόμενης περιοχής και εκτός από τον αντικειμενικό του σκοπό (προστασία και διατήρηση της φύσης), επιφέρει σημαντικά τοπικά κοινωνικά και οικονομικά οφέλη. Τα έργα για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος προσφέρουν άμεσες και έμμεσες ευκαιρίες απασχόλησης, που κυμαίνονται από τη διαχείριση προστατευόμενων περιοχών μέχρι την παροχή υπηρεσιών σε επισκέπτες που ενδιαφέρονται για τη φύση (<http://www.gnto.gov.gr>).

Το Abruzzo, αποτελεί ένα πρότυπο παράδειγμα οικοτουριστικού προγράμματος πάνω στο οποίο θα πρέπει να στηριχθούν οι διαμορφωτές των πολιτικών αποφάσεων και να οδηγηθούν σε μια κατεύθυνση δημιουργίας και διαχείρισης πάρκων. Μια τέτοια ανάπτυξη, αποδεδειγμένα πλέον μετά την εμπειρία του Abruzzo, μπορεί να επιφέρει ταυτόχρονα με την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, κοινωνική και οικονομική ευημερία σε απομακρυσμένες και υποβαθμισμένες αγροτικές περιοχές.

2.4.5. Ελληνική Εμπειρία

Η Ελλάδα αποτελεί λόγω των ιδιαίτερων περιβαλλοντικών κλιματικών και πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων έναν ιδιαίτερα ελκυστικό τουριστικό προορισμό. Οι πρώτες προσπάθειες για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού ξεκίνησαν στην χώρα μας τα τέλη της δεκαετίας του 1980. Η ανάπτυξη αυτή αποκτά σήμερα μια διαφορετική διάσταση, λόγω της κρίσης που περνά την τελευταία δεκαετία η βιομηχανία του μαζικού τουρισμού σε ολόκληρο τον κόσμο, αλλά κυρίως στην Ευρώπη (Theobald, 1994). Λιγοστά είναι τα παραδείγματα ανάπτυξης οικοτουριστικών προγραμμάτων στην Ελλάδα: Δάσος Δαδιάς, Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Σποράδων, λίμνη Κερκίνη, Αμβρακικός κόλπος κ.α..

Το 1932 προκειμένου να ανακοπεί η ροή του Στρυμόνα, κατασκευάστηκε φράγμα κοντά στο χωριό Λιθότοπος με αποτέλεσμα το σχηματισμό της λίμνης Κερκίνης στην σημερινή της μορφή. Το 1982 κατασκευάστηκε και νέο φράγμα προκειμένου να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα των φερτών υλικών που αλλοίωναν τα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά και τα ενδιαιτήματα της λίμνης. Η Κερκίνη αναγνωρίστηκε το 1971, ως υγρότοπος διεθνούς σημασίας της σύμβασης Ramsar. Περιλαμβάνει επίσης

περιοχές που προτείνονται για ένταξη στο δίκτυο NATURA 2000 καθώς επίσης έχει αναγνωριστεί σαν Σημαντική Περιοχή για τα Πουλιά της Ελλάδας (IBA13). Επιπρόσθετα, με βάση την σύμβαση της Βαρκελώνης, η λίμνη Κερκίνη ανήκει στις Ειδικά Προστατευόμενες Περιοχές (<http://www.gnto.gov.gr>).

Ταυτόχρονα, δεν αποτελεί μόνο ένα αξιόλογο οικοσύστημα αλλά και κατέχει έναν ξεχωριστό ρόλο για την οικονομία της περιοχής, αφού εξυπηρετεί τις μεγάλες ανάγκες άρδευσης του Σερραϊκού κάμπου, καθώς και δραστηριότητες κτηνοτροφίας και αλιείας. Παρά τη αξία της λίμνης και της ανάγκης προστασίας της, εξακολουθεί η περιοχή να είναι προτεινόμενο Εθνικό Πάρκο και να εκκρεμεί η νομική κατοχύρωση του (<http://www.gnto.gov.gr>).

Η περιοχή ενδιαφέροντος εκτείνεται σε έκταση 98.600 στρεμμάτων, περιλαμβάνοντας και γειτνιάζουσες εκτάσεις γύρω από την λίμνη. Πάνω από 300 είδη πουλιών (μεταξύ των οποίων αρπακτικά και μεταναστευτικά πουλιά υψηλής προστασίας), 30 είδη ψαριών (μερικά εκ των οποίων έχουν εμπορική αξία) και πλήθος θηλαστικών (μεταξύ των οποίων είναι το τσακάλι, ο αγριόγατος, η βίδρα), τουλάχιστον 20 είδη ερπετών και 11 ειδών αμφιβίων συνθέτουν την πανίδα της περιοχής. Μοναδικής επίσης αξίας είναι το παραποτάμιο δάσος στα ΒΑ της λίμνης καθώς και τα πλειστόφυτα φυτά (κυρίως άσπρα και κίτρινα νούφαρα). Το κλίμα της περιοχής είναι ημίξηρο ηπειρωτικό αφού οι βροχοπτώσεις αν και έντονες τους καλοκαιρινούς μήνες είναι σπάνιες (<http://www.gnto.gov.gr>).

Το πρώην ΥΠΕΧΩΔΕ και πλέον ΥΠΕΚΑ, το Υπουργείο Γεωργίας Αγροτικής Ανάπτυξης και Περιβάλλοντος (δασαρχείο Σιδηροκάστρου), η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Σερρών, η Αναπτυξιακή Εταιρεία Σερρών και 13 κοινότητες της περιοχής υπέγραψαν προγραμματική σύμβαση και ίδρυσαν τον «Σύνδεσμο Προστασίας και Ανάδειξης περιοχής λίμνης Κερκίνης (ΣΠΑΛΚ)», ο οποίος εκτελεί μέρος της διαχείρισης της λίμνης. Έκτοτε στον ΣΠΑΛΚ προστέθηκαν και άλλοι δήμοι. Προς το παρόν, όπως συμβαίνει και στις περισσότερες προστατευόμενες περιοχές της Ελλάδας το καθεστώς διαχείρισης είναι διάσπαρτο σε πλήθος αρμοδίων και ενδιαφερομένων με προβληματικό συντονισμό, ελλείψεις σε ανθρώπινο δυναμικό, τεχνογνωσία και υλικοτεχνική υποδομή (<http://www.gnto.gov.gr>).

Στο χωριό Κάτω Πορόια λειτουργεί το κέντρο πληροφόρησης Κερκίνης το οποίο διαθέτει επιστημονικό και εργαστηριακό εξοπλισμό, εκθέματα, αίθουσα προβολής

και βιβλιοθήκη. Ο επισκέπτης μπορεί να πληροφορηθεί για την χλωρίδα και πανίδα της περιοχής, την ιστορία του τόπου και την αξία της λίμνης, τα υφιστάμενα προβλήματα διαχείρισης της και για τα οργανωμένα προγράμματα ξενάγησης-ενημέρωσης για ομάδες επισκεπτών. Υπάρχουν οπτικοακουστικά μέσα για προβολή διαφανειών στο κτίριο του κέντρου πληροφόρησης ενώ σε επιλεγμένες θέσεις θέας της λίμνης γίνεται η παρατήρηση των πουλιών με τηλεσκόπια (<http://www.gnto.gov.gr>).

Στην περιοχή υπάρχει επίσης διαμορφωμένο Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, το οποίο όμως δεν λειτουργεί συστηματικά. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο Βαλκανικός Βοτανικός Κήπος στον Δήμο Κρουσίων, μια τεράστια έκταση με 2 τεχνικές λίμνες και δρυοδάσος όπου γίνεται προσπάθεια να φιλοξενήσει αντιπροσωπευτικά φυτά των Βαλκανίων. Όμως και σε αυτή την περίπτωση, ο κήπος δεν λειτουργεί σε καθημερινή βάση. Στο δήμο Πετριτίου υπάρχει ενυδρείο ψαριών γλυκού νερού και περιλαμβάνει τα είδη που απατούνται τόσο στη λίμνη όσο και στον ποταμό Στρυμόνα (<http://www.gnto.gov.gr>).

Ιστορικά στοιχεία που αποτελούν πόλο έλξης των επισκεπτών είναι τα οχυρά Ιστιμπέη και Ρουμπέη όπως και ο σιδηροδρομικός σταθμός της Βυρωνείας που υπήρξε στρατηγείο των ελληνικών δυνάμεων κατά τους Βαλκανικού Πολέμους. Επίσης, στο Ιερό Ησυχαστήριο Τιμίου Προδρόμου στο Ακριτοχωριό και στην Ιερά Μονή Αγ. Γεωργίου στον οικισμό του Μοναστηρίου, αναπτύσσεται ο Θρησκευτικός τουρισμός. Σε όλη την διάρκεια του έτους επισκέψιμες είναι επίσης οι δυο μονάδες ιαματικών λουτρών, στο Άγγιστρο και στο Σιδηρόκαστρο (<http://www.gnto.gov.gr>).

Την περιοχή διασχίζουν μονοπάτια, τα οποία έχουν σήμανση και σε επιλεγμένα σημεία θέσεις θέας. Πεζοπορία, ορειβασία και ποδηλασία καθώς και βόλτα με βάρκες και άλογα για παρατήρηση των πουλιών, είναι οι πιο συνηθισμένες δραστηριότητες των επισκεπτών. Καταλύματα και χώροι εστίασης υπάρχουν στην Κερκίνη, στον Λιθότοπο, στη Βυρωνεία και στο Πετρίτσι. Όμως η χωρητικότητά τους είναι μικρή και σε περιόδους αιχμής δεν επαρκούν (<http://www.gnto.gov.gr>).

Η περιοχή της λίμνης Κερκίνης διαθέτει όλα τα φυσικά και ανθρωπογενή χαρακτηριστικά για να αποτελέσει έναν αξιόλογο οικοτουριστικό προορισμό. Η αδυναμία εφαρμογής όμως στην συγκεκριμένη περιοχή, ενός ολοκληρωμένου οικοτουριστικού προγράμματος, σχετίζεται με:

- την έλλειψη διαχείρισης και ρύθμισης-διακίνησης των επισκεπτών • την απουσία εποπτείας και συντονισμού ενεργειών
- την έλλειψη μελέτης των αναγκών και προσδοκιών των τουριστών • την απουσία φύλαξης της περιοχής ώστε να αντιμετωπισθούν οι παράνομες δραστηριότητες (υλοτομία, κυνήγι, αλιεία)
- την έλλειψη διαχείρισης και ελέγχου των υδάτων για
 - 1) την αυξομείωση της στάθμης της λίμνης που υποβαθμίζει τα ενδιαιτήματα και
 - 2) την ρύπανση που προκαλείται από την γεωργία, κτηνοτροφία και τα οικιστικά απόβλητα
- την έλλειψη ελέγχου των πιέσεων (μετρήσεις, δείκτες) της φέρουσας ικανότητας του περιβάλλοντος από την οικοτουριστική ανάπτυξη
- την έλλειψη κατάρτισης του τοπικού πληθυσμού, των οικοξεναγών και των ανθρώπων που άμεσα ή έμμεσα συμμετέχει στην διαχείριση της λίμνης
- την έλλειψη οικονομικού σχεδιασμού και οργάνωσης της οικοτουριστικής ανάπτυξης
- την απουσία παρακολούθησης, αξιολόγησης και αναθεώρησης των υφιστάμενων δραστηριοτήτων
- την απουσία επαρκών υποδομών
- την ανάγκη ενίσχυσης της ποιότητας του προσφερόμενου οικοτουριστικού προϊόντος.

Παρόλα αυτά, οι προσπάθειες για την προστασία του σημαντικότερου φυσικού περιβάλλοντος και την ανάδειξη της περιοχής ως οικοτουριστικού προορισμού, έχουν επιφέρει σημαντικές αλλαγές στην περιοχή, τόσο στην τοπική οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη από την ολοένα αυξανόμενη τουριστική κίνηση, όσο και στη διαμόρφωση μιας πιο περιβαλλοντικής συμπεριφοράς του τοπικού πληθυσμού (<http://www.gnto.gov.gr>).

2.5 Θαλάσσιος Τουρισμός

2.5.1. Ορισμός Θαλάσσιου Τουρισμού

Ο θαλάσσιος τουρισμός περιλαμβάνει εκείνες τις δραστηριότητες αναψυχής που περιλαμβάνουν ταξίδια μακριά από τον τόπο κατοικίας ενός ατόμου, με κυρίαρχο κίνητρο το θαλάσσιο περιβάλλον και την παράκτια ζώνη (Orams, 1999).

2.5.2. Χαρακτηριστικά του Θαλάσσιου Τουρισμού

Θαλάσσιο τουρισμό ονομάζουμε το είδος του τουρισμού που έχει σχέση με την θάλασσα και γενικά σχετίζεται με την εκτέλεση διαφόρων δραστηριοτήτων στη θάλασσα. Συχνά αναφέρεται στο κολύμπι και την ψυχαγωγία στην παραλία γενικότερα, αλλά ως εναλλακτική μορφή τουρισμού περιλαμβάνει και άλλες δραστηριότητες, όπως θαλάσσια σπορ, παρακολούθηση βυθού, κλπ. (Δελλαπόρτας, 2011).

Ο φυσικός πλούτος και η ποικιλότητα των θαλασσών της Ελλάδας με τις ακτές των 15.000 χιλιομέτρων, τον μεγάλο αριθμό νησιών, τις προφυλαγμένες θαλάσσιες περιοχές που καλύπτουν μεγάλη επιφάνεια, το ήπιο κλίμα, την πληθώρα ημερών ηλιοφάνειας και το ιδιαίτερο και ποικιλόμορφο τοπίο καθιστούν την Ελλάδα ιδανικό τόπο για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων θαλάσσιου τουρισμού (Δελλαπόρτας, 2011).

Τα ήδη υπάρχοντα πλεονεκτήματα ενισχύονται και από την πολύ παλιά ναυτική παράδοση της χώρας και από τις ευνοϊκές συνθήκες για την πλεύση των καραβιών. Συγκεκριμένα, οι ελληνικές θάλασσες θεωρούνται ακίνδυνες από τους περισσότερους ναυτικούς κινδύνους καθώς οι αποστάσεις μεταξύ των ακτών είναι μικρές, ενώ και οι συνθήκες που αφορούν τους ανέμους και τη θερμοκρασία της θάλασσας είναι εξίσου ευνοϊκές (Δελλαπόρτας, 2011).

Ο θαλάσσιος τουρισμός διακρίνεται στις παρακάτω κατηγορίες:

- παράκτιο τουρισμό (π.χ. κολύμβηση, θαλάσσιο σκι, windsurfing)
 - υποβρύχιο τουρισμό (π.χ. κατάδυση, υποβρύχιο σκάφος)
 - θαλάσσιο τουρισμό φύσης (π.χ. παρατήρηση θαλάσσιων θηλαστικών, ενυδρεία)
 - θαλάσσιο αλιευτικό τουρισμό (π.χ. παρακολούθηση της διαδικασίας αλιείας)
 - θαλάσσιο πολιτιστικό τουρισμό (π.χ. ναυτικά μουσεία, πλοία-μουσεία)
 - θαλάσσιο αθλητικό τουρισμό (π.χ. αγώνες σκαφών - ρεγκάτες)
 - γιώτινγκ (απλό, πολυτελείας)
 - κρουαζιέρα (θεματική, γενικού ενδιαφέροντος)
- (Δελλαπόρτας, 2011)

Ο θαλάσσιος τουρισμός έχει τα κάτωθι ειδικά χαρακτηριστικά:

- Αναφέρεται σε πελάτες σχετικά υψηλού κοινωνικού και οικονομικού επιπέδου, που δρουν και ως διαμορφωτές γνώμης (opinion leaders) στη χώρα τους, ανάλογα βέβαια με την άποψη που έχουν αποκομίσει από τη χώρα μας κατά τη διάρκεια παραμονής τους.
- Έχει πελάτες περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένους και κοινωνικά προηγμένους, με σαφή πλεονεκτήματα για τη χώρα, αφού ως τουρίστες επιβαρύνουν σαφώς λιγότερο το περιβάλλον και τις τοπικές κοινωνίες.
- Έχει υψηλή συναλλαγματική και οικονομική ανταποδοτικότητα. Το σκάφος έχει πολύ ακριβότερο κόστος ενοικίασης από τα δωμάτια σε ξενοδοχεία, αντί για πτήσεις charter χρησιμοποιείται συνήθως από ανάγκη ο εθνικός αερομεταφορέας, η μέση δαπάνη για φαγητό, αγορές και διασκέδαση είναι εξαιρετικά αυξημένη.
- Μπορεί να συντηρήσει μεγάλο φάσμα τουριστικών επιχειρήσεων και επαγγελματιών σε μικρά τουριστικά λιμάνια και σε απομακρυσμένα νησιά, που δύσκολα μπορούν αλλιώς να επιβιώσουν οικονομικά, π.χ. υπηρεσίες φύλαξης, χειμερινής συντήρησης και ανεφοδιασμού των σκαφών, τεχνικοί διαφόρων ειδικοτήτων, κυβερνήτες και πληρώματα ναυλωμένων σκαφών αναψυχής, προσωπικό καθαρισμού, εφοδιασμού και προετοιμασίας ναύλου, επιχειρήσεις ανταλλακτικών και αναλωσίμων σκαφών, ταβέρνες, κέντρα διασκέδασης, super markets κ.λπ..

2.5.3. Οι επιπτώσεις του Θαλάσσιου Τουρισμού

Η σημασία του τουρισμού στην ελληνική οικονομία είναι προφανής, αφού τα έσοδα από αυτόν αντιστοιχούν στο 1/5 των συνολικών εσόδων της χώρας, στο 1/10 του ΑΕΠ, ενώ μία στις 6 θέσεις εργασίας συνδέεται άμεσα ή έμμεσα με τον τουρισμό (<http://www.express.gr>).

Τα κρίσιμα ζητήματα για την τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα που χρειάζονται προσοχή είναι η ποιότητα και το κόστος των προσφερόμενων υπηρεσιών, το περιβάλλον, οι υποδομές, η εποχικότητα και τα νέα προϊόντα τουρισμού. Θα πρέπει να διαφοροποιηθεί το τουριστικό προϊόν από το μοντέλο «ήλιος, θάλασσα και αμμουδιά» και να επαναπροσδιοριστεί, εστιάζοντας στη μεγιστοποίηση των επιδόσεων και στην ελαχιστοποίηση του αντίκτυπου στο περιβάλλον και τις τοπικές κοινωνίες. Η θεματική μορφή τουρισμού στην οποία η Ελλάδα διαθέτει συγκριτικό πλεονέκτημα είναι ο θαλάσσιος τουρισμός (yachting) (Tsartas, 2003).

Αξίζει να σημειωθεί πως ο θαλάσσιος τουρισμός λειτουργεί αυτόνομα κατά κάποιον τρόπο, με αποτέλεσμα να μην επηρεάζεται σημαντικά από τις κρίσεις που δέχεται κατά περιόδους συνολικά ο διεθνής και ελληνικός τουρισμός.

Δυστυχώς όμως, σε σχέση με τις γειτονικές της χώρες και αναλογικά με τον αριθμό τουριστών και το μήκος ακτογραμμής, η Ελλάδα είναι η λιγότερο ανεπτυγμένη σε υποδομές θαλάσσιου τουρισμού. Στην ελληνική θαλάσσια επικράτεια υπάρχουν συνολικά περισσότεροι από 1.250 λιμένες κάθε κατηγορίας, με τις υπό ιδιωτική εκμετάλλευση μαρίνες να μην ξεπερνούν τις 30, με το μεγαλύτερο μέρος αυτών να είναι για μικρά σκάφη (<http://www.express.gr>).

Οι μαρίνες της Ελλάδας έχουν συνολική δυναμικότητα που δεν υπερβαίνει τις 11.000 θέσεις ελλιμενισμού. Η ανάπτυξη του ιστιοπλοϊκού τομέα, και μάλιστα του πλέον προσοδοφόρου, που αφορά σκάφη μήκους άνω των 20 μέτρων, δεν ικανοποιείται από τις υποδομές, καθώς η Ελλάδα δεν διαθέτει αυτή τη στιγμή επαρκείς χώρους ελλιμενισμού, σε αντίθεση με τις χώρες του ανταγωνισμού όπως οι Κροατία, Ιταλία και Τουρκία, οι οποίες αν και δεν διαθέτουν τον τεράστιο πλούτο της Ελλάδας σε ακτογραμμή, ποικιλία και αριθμό νησιών, έχουν ωστόσο καταφέρει να διαθέτουν περισσότερες μαρίνες, παρέχοντας ταυτόχρονα υψηλό επίπεδο υπηρεσιών. (<http://www.express.gr>).

Σημειώνεται πως αν και μερικές ιδιωτικές μαρίνες είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν επάξια τον ανταγωνισμό, οι εγκαταστάσεις ελλιμενισμού σκαφών αναψυχής που τελούν υπό διαχείριση από τον ευρύτερο δημόσιο τομέα είναι εκτός ανταγωνισμού, καθώς παρουσιάζουν στον μεγαλύτερο βαθμό τους, ελλείψεις σε υποδομές και προσωπικό, περιορισμένη συντήρηση των εγκαταστάσεων κ.λπ. (<http://www.express.gr>).

Υπάρχουν πολλά παράπονα για:

- Κακή έως ανύπαρκτη διαχείριση απορριμμάτων και λυμάτων
- Βρόμικα, ανοργάνωτα και παραμελημένα λιμάνια
- Προβλήματα με την ασφάλεια και άνεση των αγκυροβολίων
- Μεγάλη έλλειψη τουριστικών λιμενικών υποδομών
- Η έλλειψη ικανοποιητικής προσφοράς θέσεων, σε συνδυασμό με την κακή έως ανύπαρκτη χωροθέτηση θέσεων και χρήσεων, έχει ως αποτέλεσμα τη

δημιουργία έντονων καταστάσεων και συμπεριφορών από ψαράδες και επαγγελματίες με μικρά τουριστικά επιβατηγά που κάνουν δρομολόγια περιήγησης, αφού αισθάνονται ότι παραγκωνίζονται από τον χώρο τους και αποθαρρύνουν την προσέλευση ιστιοφόρων (<http://www.express.gr>).

Συνεπώς, είναι απαραίτητο να ενισχυθούν και να αυξηθούν οι τουριστικές λιμενικές υποδομές της χώρας, οι οποίες σε συνδυασμό με την προσφορά ποιοτικών υπηρεσιών που θα ικανοποιούν τις απαιτήσεις των πελατών θα βελτιώσουν κατά πολύ τη συνολική εικόνα καθώς και την ανταποδοτικότητα του ελληνικού τουριστικού προϊόντος.

2.5.4. Διεθνής Εμπειρία

Ο θαλάσσιος τουρισμός όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως περιλαμβάνει πολλές υποκατηγορίες. Εξαιτίας της μορφολογίας του εδάφους της, της ιστορίας της, και των μνημείων της, η χώρα μας διαθέτει παραδείγματα για κάθε κατηγορία. Για τις περισσότερες από αυτές υπάρχουν πετυχημένα παραδείγματα στο εξωτερικό από τα οποία μπορούν να προκύψουν χρήσιμα συμπεράσματα και συμβουλές με στόχο την περαιτέρω αξιοποίηση του θαλάσσιου δυναμικού.

Ειδικότερα όσον αφορά τον θαλάσσιο αθλητικό τουρισμό η Ελλάδα διαθέτει πολλές αξιόλογες εγκαταστάσεις οι οποίες όμως δεν φτάνουν στα πρότυπα της Ισπανίας, της Βραζιλίας και της Πορτογαλίας. Η Αμερική και ο Καναδάς αποτελούν πρότυπο θαλάσσιου αλιευτικού τουρισμού για την Ελλάδα η οποία διαθέτει πλούσιο αλιευτικό δυναμικό. Ενώ και στον καταδυτικό τουρισμό η Ελλάδα μπορεί να ακολουθήσει τα πρότυπα ξένων διάσημων καταδυτικών προορισμών όπως είναι η Χαβάη, η Κόστα Ρίκα και τα Νησιά Φίτζι αναδεικνύοντας τον υποθαλάσσιο πλούτο της.

Η διεθνής εμπειρία αποδεικνύει ότι είναι δυνατή, με πολλούς τρόπους, όπως η αξιοποίηση της πολιτισμικής διάστασης των θαλάσσιων αθλητικών γεγονότων και η δημιουργία τουριστικών ροών. Μάλιστα, η ορθολογική αξιοποίηση ενδυναμώνει τη φιλία των λαών, συμβάλλει στην εδραίωση της ειρήνης και ενισχύει την προβολή της χώρας προς το εξωτερικό.

2.5.5. Ελληνική Εμπειρία

Η χώρα μας με την πλούσια ναυτική παράδοση και ιστορία, μπορεί να αναπτύξει ανάλογες δράσεις. Σε αυτό το εγχείρημα βοηθούν η γεωγραφική θέση και η

νησιωτικότητα της χώρας. Απαιτείται όμως η συνδρομή φορέων τόσο του δημοσίου, όσο και του ιδιωτικού τομέα για τη διαμόρφωση κατάλληλης πολιτικής με σκοπό την αναβίωση ναυτικών πολιτιστικών ή αθλητικών γεγονότων που θα καταστούν σημαντικοί τουριστικοί πόροι. Στην προσπάθεια αυτή σημαντικό ρόλο υποχρεούνται να έχουν οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης και οι τοπικές κοινωνίες ως οι πλέον αρμόδιοι φορείς για την ορθολογική αξιοποίηση της τοπικής ναυτικής ιστορίας.

Στη χώρα μας άρχισε από το 1999 να διοργανώνεται η «ρεγκάτα Αιγαίου» ένας διεθνής ιστιοπλοϊκός αγώνας στην περιοχή του Κεντρικού και Ανατολικού Αιγαίου. Η διοργάνωση του ξεκίνησε από το Υπουργείο Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής με τη συνδρομή του Υφυπουργείου Αθλητισμού και σε συνεργασία με την Ελληνική Ιστιοπλοϊκή Ομοσπονδία και με Ναυταθλητικούς Ομίλους νησιών του Αιγαίου. Κατά τη διάρκεια των αγώνων, που διαρκούν περίπου 10 ημέρες διοργανώνονται σε όλα τα νησιά – λιμάνια τα οποία αποτελούν σταθμούς του αγώνα πολιτιστικές εκδηλώσεις που προσελκύοντας πλήθος κόσμου (<http://www.ypai.gr>). Για το έτος 2015 η Aegaen Regatta θα διεξαχθεί την εβδομάδα 22-28 Αυγούστου. Ειδικότερα το νησί της Άνδρου έχει φιλοξενήσει πλήθος αθλητικών γεγονότων μικρών και μεγάλων όπως το 5th Hellenic SUP CUP 2015 (Stand Up Paddle) στην παραλία Κυπρί της Άνδρου (Μάιος 2015), το Πανελλήνιο Πρωτάθλημα TECHNO293 (4-7/4/2015), το KORTHΙ WINDSURFING OPEN (15-16/11/2014) κ.α., με αποκορύφωμα το Παγκόσμιο Πρωτάθλημα Μιστράλ Νέων στο Κόρθι της Άνδρου (Αύγουστος του 2000).

3. ΤΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΥ

3.1 Ιστορικά Στοιχεία

Σύμφωνα με τη μυθολογική παράδοση, η Άνδρος πήρε το όνομά της από το στρατηγό των Κρητών, Άνδρο, γιο του Ευρύμαχου ή του Ανίου και εγγονό του Απόλλωνα, που αποίκησε το νησί κατά τη μινωική εποχή. Ο Διόδωρος ο Σικελιώτης, αναφέρει ότι ο Άνδρος ή Ανδρεύς ήταν ένας από τους στρατηγούς του βασιλιά της Κρήτης Ραδάμανθη, ο οποίος και του δώρισε το νησί. Υπάρχουν ακόμη παραδόσεις για ιωνικό αποικισμό της Άνδρου. Κατά το Λατίνο Πλίνιο τον Πρεσβύτερο, η Άνδρος ονομάζεται Γαύρος και μετέπειτα από τον ποιητή Μύρτιλο, Αντάναδρος, από τον Καλλίμαχο Λασία, καθώς και Υδρούσα (σαφείς αναφορές στις φυσικές της χάρες) ή Nonagiam και Eragrim (λέξεις που δε μεταφράζονται στα ελληνικά) από άλλους. Στους νεότερους χρόνους έγινε γνωστή και ως νησί του Αγίου Αντρέα, λόγω παρερμηνείας του ονόματός της από τους Φράγκους, οι οποίοι και καθιέρωσαν τον Άγιο Αντρέα ως πολιούχο της (Μπακάλη, 2006).

Η ιστορία της Άνδρου ξεκινά πριν το 3.000 π. Χ. Το νησί πήρε το όνομά του από τον Άνδρο, εγγονό του Απόλλωνα ή του Διόνυσου, που πρωτοκατοίκησε στο νησί. Ο Άνδρος κατόπιν εγκατέλειψε το νησί μετά από κάποια εξέγερση των κατοίκων του και ίδρυσε στην Τρωάδα την πόλη Άντανδρο. Το όνομα Άνδρος το συναντάμε για πρώτη φορά στον Ηρόδοτο και μετά στον Αισχύλο, στην τραγωδία «Πέρσαι» (5ος αι. π. Χ.) (Μπακάλη, 2006).

Πρώτοι κάτοικοι του νησιού αναφέρεται ότι ήταν οι Πελασγοί και οι Κάρες, τους οποίους διαδέχθηκαν οι Φοίνικες, οι Κρήτες και τέλος οι Ίωνες. Όσον αφορά τα αρχαιολογικά δεδομένα, στα τέλη της Νεολιθικής περιόδου (4η χιλιετία π.Χ.) οι σημαντικοί οργανωμένοι οικισμοί του Στρόφιλα στο δυτικό μέρος του νησιού και του Μικρογαλίου στη βορειοανατολική ακτή εντάσσουν την Άνδρο στις κυκλαδικές πολιτιστικές φάσεις του Σάλιαγκου, της Αντιπάρου και της Κεφάλας της Κέας (Πασχάλης, 1925).

Τα ευρήματα των ανασκαφών τεκμηριώνουν την κατοίκηση του νησιού γύρω στο τέλος της 4ης χιλιετίας π.Χ. και υπάρχουν ενδείξεις για τρεις τουλάχιστον προϊστορικούς οικισμούς, στο Μικρογάλι, στην Πλάκα και στο Στρόφιλα. Στην περιοχή της Παλαιόπολης και της Υψηλής βρέθηκαν ευρήματα της μυκηναϊκής

εποχής, ενώ οι ανασκαφές στη Ζαγορά αποκάλυψαν ένα σημαντικό οικισμό της γεωμετρικής περιόδου και μέρος της παλιάς (κατά τους αρχαϊκούς, κλασσικούς και ελληνιστικούς χρόνους) πρωτεύουσας του νησιού στην Παλαιόπολη. Πρωτεύουσα της Άνδρου κατά τη διάρκεια της κλασσικής εποχής ήταν η Παλαιόπολη, η οποία διέθετε ακρόπολη και κυρίως πόλη, εύφορη ενδοχώρα και φυσικά λιμάνια. Η ευημερία της περιόδου αυτής φαίνεται από τα νομίσματα που κόπηκαν και έχουν βρεθεί στις ανασκαφές. Οι σειρές των πολυάριθμων νομισμάτων μαζί με τον Ερμή της Άνδρου, εντυπωσιακό άγαλμα της ίδιας περιόδου, φιλοξενούνται στο Αρχαιολογικό Μουσείο στη Χώρα (<http://www.golden-greece.gr>).

Στη διάρκεια των χρόνων αυτών, η Άνδρος φημιζόταν τόσο για τον πνευματικό όσο και για τον υλικό της πλούτο, κυρίως όμως ήταν διάσημη για τη ναυτική της δύναμη. Κατά την περίοδο του δεύτερου αποικισμού, τον 7ο αιώνα π.Χ., η Άνδρος ίδρυσε (από κοινού με τους Χαλκιδείς και τους Ερετριείς) πολλές πόλεις στα παράλια της Θράκης, της Μακεδονίας και της Μικράς Ασίας, μεταξύ των οποίων τα Στάγειρα στη Χαλκιδική, η Άκανθος στον Άθω, η Σάνη στη Μικρά Ασία και η Άργιλος στην Αμφίπολη. Στους Περσικούς Πολέμους οι Άνδριοι πολέμησαν δίπλα στους Πέρσες, όπως και τα υπόλοιπα νησιά των Κυκλάδων. Στη συνέχεια πήραν μέρος στην α' και β' Αθηναϊκή Συμμαχία, ενώ στον Πελοποννησιακό Πόλεμο υποστήριξαν τόσο τους Αθηναίους όσο και τους Σπαρτιάτες. Από το 338 π.Χ. το νησί συμμετέχει στο λεγόμενο «Κοινό των Νησιωτών» που δρούσε υπό τη μακεδονική επιρροή. Με την επικράτηση των Πτολεμαίων παρατηρείται έντονη εξορυκτική δραστηριότητα. Παλιά λατομεία πράσινου λίθου και μαρμάρου εντοπίστηκαν στις θέσεις Πελεκητή και Τροχαλιά Φελλού, ενώ μεταλλεία σιδήρου βρέθηκαν στο Ελληνικό Αγίου Πέτρου και στο Χαλκολιμώνα. Σημαντικό μνημείο των ελληνιστικών χρόνων αποτελεί ο Πύργος του Αγίου Πέτρου, παρατηρητήριο που παράλληλα προστάτευε και τις μεταλλευτικές εγκαταστάσεις (Μπακάλη, 2006).

Η ρωμαϊκή κυριαρχία που ακολούθησε το 199 π.Χ. οδήγησε το νησί στην παρακμή με φωτεινή εξαίρεση την περίοδο της αυτοκρατορίας του Αδριανού. Επί αυτοκράτορα Κωνσταντίνου, το νησί προσαρτήθηκε στο Βυζάντιο. Ο χριστιανισμός διαδόθηκε από τους πρώτους αιώνες στους κατοίκους της και στην Παλαιόπολη εντοπίστηκαν δείγματα πρωτοβυζαντινών εκκλησιών. Το νησί λόγω της στρατηγικής του θέσης στο δρόμο προς την Κωνσταντινούπολη, γίνεται κέντρο διοίκησης του «Θέματος του Αιγαίου Πελάγους» και παρουσιάζει τόσο οικονομική όσο και

πνευματική ακμή. Σύμφωνα με βυζαντινούς χρονογράφους, στην Άνδρο λειτουργούσε φιλοσοφική σχολή ενώ υπήρχαν και πολλές μοναστηριακές βιβλιοθήκες. Τον 11ο και 12ο αιώνα π.Χ. και κυρίως επί Κομνηνών όταν και το νησί βρισκόταν στο απόγειο της ακμής του, χτίστηκαν και πολλές εκκλησίες όπως, ο Ταξιάρχης της Μεσσαριάς, ο Ταξιάρχης της Μελίδας, ο Ταξιάρχης του Υψηλού, η Παναγιά στο Μεσαθούρι και ο Άγιος Νικόλαος στο Κόρθι. Ο 12ος αιώνας είναι περίοδος ακμής για το νησί χάρη στην παραγωγή του μεταξιού. Κατά το μεσαίωνα αλλά και μέχρι το 19ο αιώνα, το εμπόριο μεταξοσκώληκα, η καλλιέργεια των οποίων γινόταν στα επάνω πατώματα των σπιτιών, αποτέλεσε πηγή πλούτου για τους κατοίκους της Άνδρου. Η φήμη των μεταξωτών της υφασμάτων και κυρίως των εξάμιτων (βελούδα ολοσηρικά) και ζευτάτων (αραχνούφαντα), όπου ανακάτευαν μέσα στα υφαντά χρυσάφι και ασήμι., ξεπέρασε τα ελληνικά σύνορα, με αποτέλεσμα να καταφθάνουν στο νησί Ευρωπαίοι προκειμένου να πραγματοποιήσουν τις συναλλαγές τους (Αναπτυξιακή Άνδρου Α.Ε., 2000).

Το νησί αντιμετώπισε συνεχόμενες επιδρομές από Βενετούς, Νορμανδούς και Γενουάτες, οι οποίοι λεηλάτησαν τον τόπο. Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1204 μ.Χ. από τους Σταυροφόρους, διάφοροι ευγενείς αναλαμβάνουν να διοικήσουν τα νησιά του Αιγαίου για λογαριασμό των Ενετών. Το 1207 περιέρχεται στο Βενετό τυχοδιώκτη Μαρίνο Δάνδολο, που έγινε υποτελής του Δούκα του Αιγαίου. Την περίοδο της Ενετοκρατίας, κτίστηκαν κάστρα, πύργοι και παρατηρητήρια προκειμένου να προφυλαχθεί το νησί από τους πειρατές που λυμαίνονταν το Αιγαίο αλλά και τους Τούρκους. Αναφέρεται ενδεικτικά η τούρκικη επιδρομή του 1468, όπου σκοτώθηκαν οι 7.000 από τους 9.000 κατοίκους και η επίθεση του διαβόητου Αλγερινού πειρατή Μπαρμπαρόσα το 1537, όταν και το νησί καταστράφηκε ολοκληρωτικά (Λυγίζος, 1983).

Η κατάληψη του νησιού το 1566 από τους Τούρκους ήταν αναπόφευκτη και έγινε μάλιστα με τη σύμφωνη γνώμη των κατοίκων του, με αποτέλεσμα το νησί να διαθέτει και κάποια προνόμια ανάμεσα στα οποία και η αυτοδιοίκησή του. Οι Ανδριώτες πλήρωναν καθορισμένους φόρους, ήταν απαλλαγμένοι από αγγαρείες και άλλες πληρωμές και είχαν εξασφαλίσει τα εμπορικά και κληρονομικά τους δικαιώματα. Την περίοδο 1770-1777, την Άνδρο όπως και τις υπόλοιπες Κυκλάδες καταλαμβάνουν Ρώσοι, μετά την αποχώρηση των οποίων εμφανίζεται ο θεσμός του κοτζαμπάση, κυρίως για την είσπραξη των φόρων. Ήδη έχουν διαμορφωθεί 4 κοινότητες (Κάτω

Κάστρου, Επάνω Κάστρου, Αρνά και Αμμόλοχου) που αντιστοιχούν στη χωροταξική και οικιστική διάρθρωση του νησιού. Παράλληλα η ναυτική της δύναμη ολοένα και μεγαλώνει και το 1813 η Άνδρος έχει στην κατοχή της 40 καράβια χωρητικότητας 2.800 τόνων. Το 1790 είναι η χρονιά που κατατροπώνεται ο στόλος του Λάμπρου Κατσώνη από τον τουρκαλγερινό στόλο, στα στενά της Άνδρου. Τον 18ο αιώνα λειτουργούν τα πρώτα ελληνικά σχολεία σε μια κίνηση φιλελευθερισμού των Τούρκων προς τους κατοίκους του νησιού. Ιδρύονται το 1768 το Σχολείο των Ελληνικών Μαθημάτων στο Κάτω Κάστρο και το 1814 η Σχολή Αγίας Τριάδας στο Κόρθι. Η πνευματική αναγέννηση του τόπου βρήκε τον εκφραστή της στο πρόσωπο του Θεόφιλου Καΐρη, ο οποίος ύψωσε το λάβαρο της επανάστασης στον πύργο της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου στην Άνδρο, στις 10 Μαΐου του 1821 (Μπακάλη, 2006).

Μετά την απελευθέρωση από τους Τούρκους, τη διοίκηση του νησιού αναλαμβάνει η Δημογεροντία της Άνδρου, όπου κυριαρχεί η τάξη των ναυτικών (γεμιτζήδων). Από το 1822 ως το 1828 με αφορμή κυρίως την υψηλότετη φορολογία, ξεσπούν κοινωνικές αναταραχές, όπως το κίνημα του Δημήτρη Μπαλή. Την ίδια εποχή το νησί δέχεται την επίθεση των άτακτων στρατευμάτων των λιάπηδων που τρομοκρατούν τους κατοίκους του. Το 1835 καταργείται η Δημογεροντία και δημιουργούνται 4 Δήμοι: Άνδρου, Κορθίου, Άρνης και Γαυρίου (Πασχάλης, 1925).

Το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, όταν και ο πληθυσμός της Άνδρου ανέρχεται σε 18.000- 20.000 κατοίκους, εμφανίζεται μια νέα αστική τάξη που συγκροτείται από τις οικογένειες των ναυτικών. Οι καπεταναίοι έγιναν πλοιοκτήτες και τα πλοία τους έκαναν γνωστό το όνομα του νησιού στα πέρατα του κόσμου. Τα τέλη του αιώνα, ο ιστιοφόρος στόλος του νησιού γίνεται ατμοκίνητος, χάρη στη δράση των γνωστών εφοπλιστικών οικογενειών Εμπερικού, Γουλανδρή, Μωραΐτη, Καμπάνη κ.α.. Παράλληλα, παρουσιάζεται μεγάλο μεταναστευτικό κύμα προς τη Σμύρνη, την Κωνσταντινούπολη και την Αλεξάνδρεια. Στις αρχές του 20ου αιώνα, ιδρύεται από τους Εμπειρικούς η «Εθνική Ατμοπλοΐα της Ελλάδας», ενώ ο Δημήτρης Μωραΐτης εγκαινιάζει την υπερπόντια ακτοπλοϊκή γραμμή Ελλάδα-Βορείου Αμερικής. Το 1939 η Άνδρος ήταν δεύτερη μετά τον Πειραιά σε αριθμό νηολόγησης πλοίων. Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, δεν μπόρεσε να ανακαταλάβει την εξέχουσα θέση των προηγούμενων χρόνων. Η μετανάστευση του πληθυσμού προς τα αστικά κέντρα της Αθήνας και του Πειραιά είναι αναπόφευκτη. Τα τελευταία εικοσιπέντε χρόνια

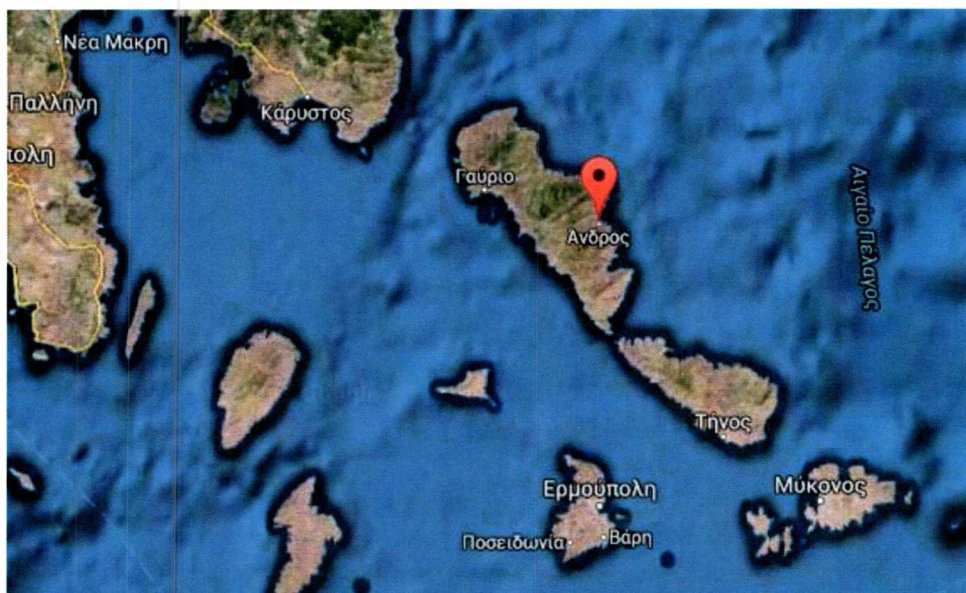
παράλληλα με την ναυτιλία και τη γεωργία παρατηρείται άνθηση και του τουρισμού με ότι αυτή συνεπάγεται (Αναστασίου, 2004).

3.2 Θέση στον Ελλαδικό Χώρο

Η Άνδρος είναι το βορειότερο νησί του συμπλέγματος των Κυκλάδων, μόλις 37 ναυτικά μίλια από τις ακτές της Αττικής. Έχει έκταση 374 τετραγωνικά χιλιόμετρα, μέγιστο μήκος 39,8 χιλιόμετρα, μέγιστο πλάτος 16,7 χιλιόμετρα και μήκος ακτογραμμής 177 χιλιόμετρα. Είναι το δεύτερο σε μέγεθος (μετά τη Νάξο) κυκλαδονήσι και βρίσκεται μεταξύ Τήνου και Εύβοιας, από την οποία χωρίζεται με το στενό του Καφηρέα (Κάβο-Ντόρο) πλάτους 7 μιλίων, γνωστό κατά το μεσαίωνα ως Ξυλοφάγο ή Ξυλοφά λόγω των πολλών ναυαγίων. Νότιο σύνορό της αποτελεί ο πορθμός της Τήνου και το ακρωτήριο Στενό (Αυλών), το οποίο έχει άξονα βορειοδυτικό- βορειοανατολικό, ενώ το βορειότερο άκρο της είναι το ακρωτήριο Καμπανός. Στα ανατολικά εντοπίζονται τα ακρωτήρια Φρύγελο ή Κάτω Κόσμος, Ακαμάτης και το ακρωτήριο της Γριάς (www.andros.gr).

Απέχει 2 ώρες από το λιμάνι της Ραφήνας, συνδέεται ακτοπλοϊκά με τα νησιά της Τήνου και της Μυκόνου καθημερινά ενώ μια φορά την εβδομάδα υπάρχει σύνδεση και με την Σύρο.

Χάρτης 3.1 Θέση στον Ελλαδικό Χώρο

Πηγή: maps.google.gr

3.3 Διοικητική Διάρθρωση

Η Άνδρος ανήκει στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου που περιλαμβάνει δύο Περιφερειακές Ενότητες, Κυκλάδων και Δωδεκανήσου και στην Αποκεντρωμένη Διοίκηση Αιγαίου. Συνίσταται από τον Δήμο Άνδρου έπειτα από το Πρόγραμμα Καλλικράτης (Ν. 3852/2010) με έδρα τη Χώρα ή Άνδρο που βρίσκεται στο νοτιοανατολικό τμήμα του νησιού και είναι χαρακτηρισμένη ως παραδοσιακός οικισμός σύμφωνα με το Π.Δ. της 19/10/13-11-1978 περί χαρακτηρισμού παραδοσιακών οικισμών (ΦΕΚ 594 Δ'/1978). Ο Δήμος Άνδρου αποτελείται από τρεις Δημοτικές Ενότητες (ΔΕ), την ΔΕ Άνδρου, την ΔΕ Κορθίου και την ΔΕ Υδρούσας, που αντιστοιχούν στους πρώην δήμους του νησιού βάσει του σχεδίου Καποδίστριας (Ταμουραντζή, 2008) Συγκροτείται επίσης από δύο Δημοτικές Κοινότητες (ΔΚ) και είκοσι δύο Τοπικές Κοινότητες (ΤΚ).

Πίνακας 3.1 Χωρικές Ενότητες Άνδρου

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	ΧΩΡΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ
ΔΕ ΑΝΔΡΟΥ	ΔΚ ΑΝΔΡΟΥ ΤΚ ΑΠΟΙΚΙΩΝ ΤΚ ΒΟΥΡΚΩΤΗΣ ΤΚ ΛΑΜΥΡΩΝ ΤΚ ΜΕΣΣΑΡΙΑΣ ΤΚ ΠΙΤΡΟΦΟΥ ΤΚ ΣΤΕΝΙΩΝ
ΔΕ ΚΟΡΘΙΟΥ	ΤΚ ΟΡΜΟΥ ΚΟΡΘΙΟΥ ΤΚ ΚΑΠΠΑΡΙΑΣ ΤΚ ΚΟΡΘΙΟΥ ΤΚ ΚΟΧΥΛΟΥ ΤΚ ΠΑΛΑΙΟΚΑΣΤΡΟΥ ΤΚ ΣΥΝΕΤΙΟΥ
ΔΕ ΥΔΡΟΥΣΑ	ΔΚ ΓΑΥΡΙΟΥ ΤΚ ΑΜΜΟΛΟΧΟΥ ΤΚ ΑΝΩ ΓΑΥΡΙΟΥ ΤΚ ΑΠΡΟΒΑΤΟΥ ΤΚ ΑΡΝΑ

	ΤΚ ΒΙΤΑΛΙΟΥ ΤΚ ΚΑΤΑΚΟΙΛΟΥ ΤΚ ΜΑΚΡΟΤΑΝΤΑΛΟΥ ΤΚ ΜΠΑΤΣΙΟΥ ΤΚ ΠΑΛΑΙΟΠΟΛΕΩΣ ΤΚ ΦΕΛΛΟΥ
--	---

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., e-demography

Χάρτης 3.2 Δημοτικές Ενότητες Άνδρου

Πηγή: <http://www.avmap.gr/>, ίδια επεξεργασία

3.4 Δημογραφικά και Κοινωνικά Χαρακτηριστικά

3.4.1 Πληθυσμιακά μεγέθη

Ο πληθυσμός της Άνδρου, σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του 2011 και τα πρώτα προσωρινά αποτελέσματα, ανέρχεται σε 9.221 κατοίκους παρουσιάζοντας μείωση από το 2001 (www.demography-lab.prd.uth.gr).

Πίνακας 3.2 Πληθυσμιακή εξέλιξη Άνδρου ανά Δημοτική Ενότητα

Έτος Απογραφής	Δημοτικές Ενότητες (πρώην Δήμοι)			Περιφερειακή Ενότητα Άνδρου
	Άνδρου	Κορθίου	Υδρούσας	
2011	3.901	1.948	3.372	9.221
2001	4.027	2.201	3.057	9.285
1991	4.023	2.028	2.751	8.802
1981	3.574	2.230	2.513	8.317
1971	5.221	2.549	2.690	10.460
.....				
1940	8.655	4.303	4.977	17.935

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ίδια επεξεργασία

Κατά τη διάρκεια του χρόνου το νησί της Άνδρου εμφανίζει δύο κύριες τάσεις: τάση συρρίκνωσης του πληθυσμού την χειμερινή περίοδο, λόγω κυρίως της μείωσης των ευκαιριών απασχόλησης, και αυξητική τάση την θερινή περίοδο, οφειλόμενη κυρίως στον τουρισμό και την παραθεριστική κίνηση. Η διαφορά ανάμεσα στον μόνιμο πληθυσμό και τον εποχικό τουρισμό στην Άνδρο, όπως και στα περισσότερα νησιά του Αιγαίου, είναι τεράστια και φτάνει το καλοκαίρι περίπου τους 40.000 κατοίκους έναντι 10.000 τον χειμώνα (Επιχειρησιακό Σχέδιο Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-2020, <http://gisc.gr/hellenic-society-of-demographic-studies>).

3.4.2 Φύλο και ηλικία

Στην Άνδρο παρατηρείται πληθυσμιακή συγκέντρωση στις Δημοτικές Ενότητες Άνδρου και Υδρούσας ενώ σύμφωνα και με τον παρακάτω πίνακα τα ποσοστά ανδρών και γυναικών είναι ισοκατανεμημένα.

Πίνακας 3.3 Πληθυσμός ανά Φύλο και Δημοτική Ενότητα

Χωρική Ενότητα	Άνδρες	Γυναίκες
Δήμος Άνδρου	4.590	4.631
ΔΕ Άνδρου	1.903	1.998
ΔΕ Κορθίου	967	981
ΔΕ Υδρούσας	1.720	1.652

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 3.4 Πληθυσμός Ανδρών ανά ηλικιακή κατηγορία

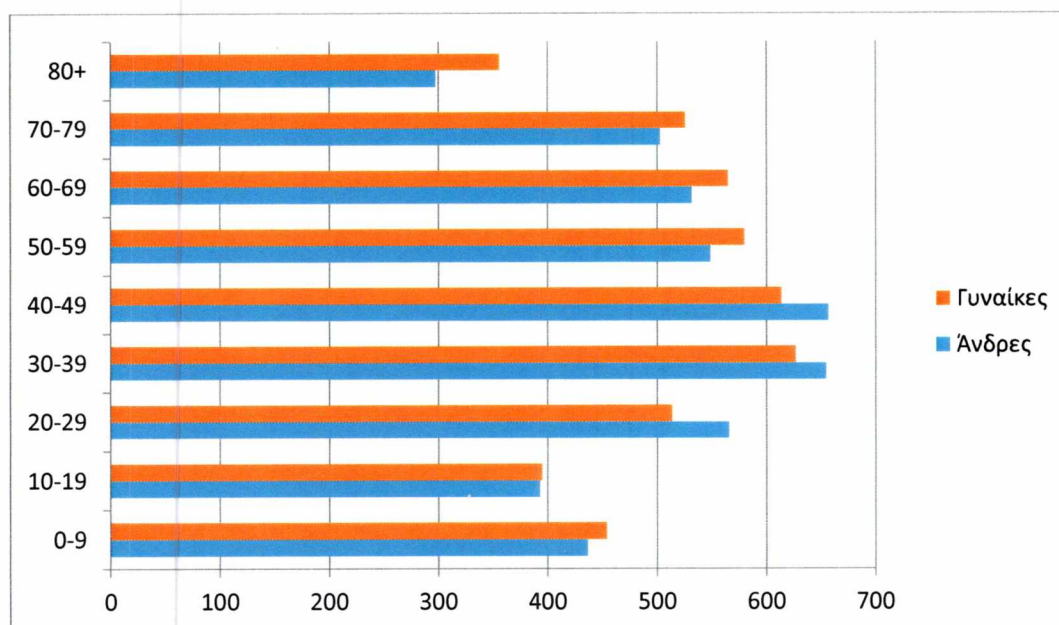
	Άνδρες								
Χωρική Ενότητα	0 - 9	10 - 19	20 - 29	30 - 39	40 - 49	50 - 59	60 - 69	70 - 79	80+
Δήμος Άνδρου	437	393	566	655	657	549	532	503	298
ΔΕ Άνδρου	181	163	222	288	261	220	219	221	130
ΔΕ Κορθίου	78	67	120	107	151	117	114	129	84
ΔΕ Υδρούσας	178	163	224	260	245	212	199	153	85

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 3.5 Πληθυσμός Γυναικών ανά ηλικιακή κατηγορία

	Γυναίκες								
Χωρική Ενότητα	0 - 9	10 - 19	20 - 29	30 - 39	40 - 49	50 - 59	60 - 69	70 - 79	80+
Δήμος Ανδρου	454	395	514	627	614	580	565	526	356
ΔΕ Ανδρου	192	162	232	236	282	257	238	249	150
ΔΕ Κορθίου	85	78	100	119	114	126	125	128	108
ΔΕ Υδρούσας	177	155	182	272	218	197	202	149	101

Πηγη: ΕΛΣΤΑΤ, ίδια επεξεργασία

Εικόνα 3.1 Διαγραμματική απεικόνιση ανά ηλικιακή κατηγορία

Πηγη: ΕΛΣΤΑΤ, ίδια επεξεργασία

Με βάση το παραπάνω γράφημα και τα δεδομένα της απογραφής του 2011 παρατηρείται μεγαλύτερη πληθυσμιακή συγκέντρωση στις ηλικίες 30-70. Ακόμη ο γυναικείος πληθυσμός είναι μεγαλύτερος στις ηλικιακή κατηγορία 60+ ενώ ο αντρικός πληθυσμός στις ηλικίες 20-50.

3.4.3 Διάρθρωση Απασχόλησης – Παραγωγικοί Τομείς

Οι κυριότεροι παραγωγικοί τομείς της Άνδρου είναι η αγροτική δραστηριότητα, η ναυτιλία και φυσικά ο τουρισμός, ο οποίος παρουσιάζει ανάπτυξη την τελευταία εικοσιπενταετία. Όσον αφορά στην αγροτική παραγωγή, ιδιαίτερα ανεπτυγμένη είναι η καλλιέργεια της λεμονιάς, της μουριάς, της ελιάς, της συκιάς, των εσπεριδοειδών, ενώ ακόμη έμφαση δίνεται στην καλλιέργεια αμπελιών, πατάτας και σιτηρών. Η οικονομική δραστηριότητα της Άνδρου στο δευτερογενή τομέα, ακολουθεί γενικά την πορεία του νομού των Κυκλάδων. Συνεπώς, ο κλάδος με τη μεγαλύτερη ανάπτυξη είναι αυτός των κατασκευών και της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών. Στην τελευταία αυτή κατηγορία, τα αρτοποιεία και η κατασκευή ειδών ζαχαροπλαστικής βρίσκονται στην πρώτη θέση, με ποσοστό που ξεπερνά το 50%, ενώ αρκετά δραστήριος είναι και ο τομέας παραγωγής προϊόντων από κρέας ζώων (Μπακάλη, 2006).

Λόγω της κοντινής απόστασης του νησιού από την Αθήνα και της αυξημένης ζήτησης για εξοχικές κατοικίες, παρουσιάζεται άνοδος της οικοδομικής δραστηριότητας. Στον κλάδο των κατασκευών, περιλαμβάνονται κυρίως οι ηλεκτρολογικές και υδραυλικές δραστηριότητες, με ποσοστά 24% και 23% αντίστοιχα. Οι χωματουργικές εργασίες ακολουθούν με ποσοστό 19%.

Παρατηρήθηκε μάλιστα άνοδος των εργαζομένων στον τομέα της οικοδομής με την εισροή των μεταναστών, οι οποίοι αποτελούν φτηνά χέρια εργασίας και είναι πρόθυμοι να εκτελέσουν εργασίες, συντηρήσεις και επισκευές που αναβαθμίζουν το οικιστικό περιβάλλον.

Γενικά, η επιχειρηματικότητα στην Άνδρο δεν είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένη, γεγονός που παρατηρείται σε όλο το νομό Κυκλάδων. Η Μύκονος αποτελεί το πλέον επιχειρηματικό νησί με 4,5 κατοίκους ανά επιχείρηση, ενώ το αντίστοιχο νούμερο για την Άνδρο είναι μόλις 10,95 (Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων Α.Ε. και Σύνδεσμος Δήμων Άνδρου, 2003).

Ο κτηνοτροφικός τομέας είναι και αυτός αρκετά ανεπτυγμένος, σε σημείο που η παραγωγή να καλύπτει τις τοπικές καταναλωτικές απαιτήσεις. Εκτρέφονται κυρίως βοοειδή και χοίροι, το κρέας των οποίων υφίσταται ποικίλες επεξεργασίες, όπως για την παραγωγή αλλαντικών, τα «πασπαλιά» και τα «ζηλανδιά». Ανεπτυγμένη είναι και η μελισσοκομία στο νησί, με 120 παραγωγούς (Μπακάλη, 2006).

Η πιο οργανωμένη με προδιαγραφές ποιότητας επιχείρηση, είναι η μονάδα εμφιαλώσεως νερού «Σάριζα», στα Αποίκια, κοντά στην πηγή Σάριζα. Όσον αφορά στις μεταποιητικές μονάδες, λειτουργούν 20 ελαιοτριβεία. Στη θέση Στρατοπέδα υπάρχουν δύο λατομεία, με το ένα από αυτά να παρουσιάζει εξορυκτική δραστηριότητα, το οποίο όμως χρειάζεται να μεταφερθεί. Στην ίδια περιοχή υπάρχει χώρος παραγωγής σκυροδέματος (Μπακάλη, 2006).

3.4.3.1 Τουρισμός

Ο τουρισμός αποτελεί τη σημαντικότερη πλουτοπαραγωγική πηγή της Άνδρου, παρόλο που η τουριστική της ανάπτυξη ακολουθεί ένα μοντέλο κάπως ξεπερασμένο. Οι τουριστικές επιχειρήσεις, που αφορούν την εστίαση και τη διαμονή, αποτελούν το 50% του συνόλου των επιχειρήσεων.

Η σχέση αριθμού κλινών ανά κάτοικο είναι 0,64, όταν η ήπια μορφή ανάπτυξης επιτρέπει έως και 1. Είναι εμφανές λοιπόν ότι το περιβάλλον του νησιού δεν έχει επιβαρυνθεί ιδιαίτερα εξαιτίας του τουρισμού. Έχει υιοθετηθεί ακόμη ο Δείκτης Τουριστικής Κάλυψης ο οποίος είναι ενδεικτικός της πυκνότητας της τουριστικής ανωδομής (κάλυψη) σε σχέση με το μέγεθος του νησιού, όπου στην περίπτωση της Άνδρου είναι 0,17 (Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων, 2004).

Στο νησί δεν υπάρχουν πολύ μεγάλα ξενοδοχεία επειδή ο οικισμός του Μπατσίου, όπου εντοπίζεται κυρίως η τουριστική δραστηριότητα, έχει κριθεί διατηρητέος. Βάσει του αριθμού κλινών Α/Β κατηγορίας, οι τουριστικές υποδομές κρίνονται ανεπαρκείς. Πάντως το ποσοστό των κλινών Α/Β κατηγορίας στο σύνολο των κλινών είναι αυξημένο, 45,7%, όταν για όλο το νομό Κυκλάδων είναι 16,5% (Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων, 2004).

Η δραστηριότητα στον τομέα της κατασκευής ξενοδοχειακών μονάδων παρουσιάζει συνεχώς μείωση, καθώς προτεραιότητα έχουν τα ενοικιαζόμενα δωμάτια και τα εξοχικά σπίτια. Χαρακτηριστικό είναι ότι στη Χώρα της Άνδρου τα τελευταία χρόνια έχουν κλείσει τρία ξενοδοχεία, ενώ δεν έχει ανοίξει κανένα καινούριο. Το ίδιο συνέβη και στις περιοχές του Κορθίου και του Γαυρίου. Στο Μπατσί και στην ευρύτερη περιοχή αυτού έχουν ανοίξει τρεις νέες ξενοδοχειακές μονάδες, ενώ παράλληλα πολλά από τα παλιότερα εκσυγχρονίστηκαν και ανακαινίστηκαν.

3.5 Γεωμορφολογικά και Περιβαλλοντικά Χαρακτηριστικά

3.5.1 Γεωγραφικά Χαρακτηριστικά

Η Άνδρος είναι το βορειότερο νησί των Κυκλάδων και δεύτερη σε μέγεθος μετά τη Νάξο. Καταλαμβάνει έκταση 379,2 τ.χλμ Βρίσκεται μεταξύ της Ευβοίας και της Τήνου και χωρίζεται από την μεν πρώτη με τον πορθμό του Καφηρέως (Κάβο Ντόρο), πλάτους 6 περίπου ναυτικών μιλίων, από τη δε Τήνο με τον δίαυλο του Στενού ή Αυλώνος, πλάτους $\frac{3}{4}$ του μιλίου. Εκτείνεται από Βορειοδυτικά προς Νοτιοανατολικά και έχει σχήμα επιμήκες με μέγιστο μήκος 40 km και πλάτος 17 χλμ. Η έκταση του νησιού ανέρχεται στα 380 χλμ² και το συνολικό μήκος της ακτογραμμής του υπολογίζεται σε 148 χλμ.

Το έδαφός της Άνδρου είναι γενικά ορεινό με κατάφυτες χαράδρες, κοιλάδες και άφθονα επιφανειακά και υπόγεια νερά. Οι κυριότεροι ορεινοί όγκοι είναι εκείνοι της Κουβάρας (μέγιστο υψόμετρο 997 μ. κορυφή Προφήτης Ηλίας) και του Πέταλου (1003 μ.) στο κέντρο του νησιού. Οι ακτές της είναι απόκρημνες και έντονα διαμελισμένες, σχηματίζοντας υπήνεμους, βαθιούς κολπίσκους, επιμήκη ακρωτήρια και μικρές, απομονωμένες και δυσπρόσιτες παραλίες (Επιχειρησιακό Σχέδιο Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-2020).

Η ακτογραμμή της Άνδρου είναι γενικά βραχύωδης και αλίμενη, αν εξαιρέσει κανείς τον βαθύ κόλπο του Γαυρίου στα βορειοδυτικά. Σημαντικοί πάντως και κατάλληλοι για ελλιμενισμό είναι ο κόλπος του Κάτω Κάστρου (Χώρα), που περιλαμβάνει τους όρμους Νιμπορείου και Παραπόρτι, και οι ανοιχτοί όρμοι του Κορθίου, Μπατσίου και Παλαιόπολης (Επιχειρησιακό Σχέδιο Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-2020).

Η Άνδρος σε γενικές γραμμές είναι η πλουσιότερη νήσος του συγκροτήματος των Κυκλάδων σε επιφανειακά ύδατα. Αυτό οφείλεται αφενός στο ύψος της βροχής που είναι μεγαλύτερο σε σχέση με το αντίστοιχο άλλων νησιών των Κυκλάδων και αφετέρου στο γεγονός ότι η Άνδρος συνίσταται κυρίως από κρυσταλλικούς σχιστόλιθους που είναι, ως επί το πλείστον, αδιαπέραστοι από το νερό. Μεγάλοι ποταμοί στην Άνδρο δεν υπάρχουν, αλλά υπάρχει πλήθος χειμάρρων που διογκώνονται κατά τους χειμερινούς μήνες. Η Άνδρος φημίζεται επιπλέον για τις πολυάριθμες πηγές της από τις οποίες προέρχονται και τα αρχαία ονόματα της Υδρούσα και Νωναγρία (υγρό πεδίο). Οι περισσότερες πηγές βρίσκονται στο

κεντρικό και νότιο τμήμα της νήσου (Επιχειρησιακό Σχέδιο Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-2020).

Ο Δήμος Άνδρου με πρωτεύουσα τη Χώρα ή Άνδρος χωρίζεται σε τρεις Δημοτικές ενότητες:

α) Άνδρου, που περιλαμβάνει όλα τα χωριά του κεντρικού τμήματος της νήσου

β) Κορθίου, που περιλαμβάνει όλα τα χωριά της νοτίου Άνδρου

γ) Υδρούσας, που περιλαμβάνει όλα τα χωριά της βόρειας Άνδρου.

Πλαισιώνεται από μικρές βραχονησίδες με γνωστότερες τα Γαυρονήσια (Καπιτίτα, Μακεδόνα, Λαγονήσι, Πλάκα, Τουρλίτης, Μεγάλο, Πρασούδα) στις βορειοδυτικές ακτές της, τη νησίδα Θεοτόκο στ' ανατολικά και το Μέσα Κάστρο της Χώρας, όπου ακόμη και σήμερα σώζονται τα ερείπια του ενετικού κάστρου. Τα παράλια της χαρακτηρίζονται βραχώδη με αρκετούς προφυλαγμένους όρμους κατάλληλους για ελλιμενισμό πέραν του κόλπου του Γαυρίου στα βορειοδυτικά, ο οποίος αποτελεί και το λιμένα του νησιού. Από τους οκτώ συνολικά φάρους που έχουν τοποθετηθεί στις ακτές του νησιού προκειμένου να διευκολυνθεί η ναυσιπλοΐα, σημαντικότερος είναι αυτός της Φάσσας στο πέρασμα του Κάβο-Ντόρο (Μπακάλη, 2006).

Τέσσερις διαδοχικοί ορεινοί όγκοι-οροσειρές, παράλληλοι σχεδόν μεταξύ τους με κατεύθυνση από τα νοτιοδυτικά προς τα βορειοανατολικά, χαράζουν το ανάγλυφο του νησιού: α) στο βόρειο τμήμα, η περιοχή των Αγίων Σαράντα (υψόμετρο 716 μέτρα) με τους λόφους Μακροτάνταλου και τις κοιλάδες του Φελλού και του Γαυρίου, β) στο κέντρο, το σύμπλεγμα Πέταλου-Κουβάρας, όπου βρίσκεται και η υψηλότερη κορυφή του νησιού (κορυφή Προφήτης Ηλίας με υψόμετρο 997 μέτρα) με την περιοχή Κατακόλου-Μπατσίου, γ) νότια, η ορεινή περιοχή Καταφύγι-Γερακιώνες (υψόμετρο 684 μέτρα) με την κοιλάδα της Μεσαριάς και δ) ακόμα πιο νότια, η Ράχη (Προφήτης Ηλίας, υψόμετρο 682 μέτρα) με την κοιλάδα του Κορθίου (Μπακάλη, 2006).

3.5.2 Γεωλογικά και Υδρολογικά Χαρακτηριστικά

Όσον αφορά τη μορφολογία του εδάφους της η Άνδρος διαφέρει από τα υπόλοιπα νησιά των Κυκλάδων. Αποτελεί ορεινό νησί με ψηλότερη κορυφή το Πέταλο (1003 μέτρα). Σε όλο το μήκος της εντοπίζονται σειρές βουνών οι οποίες χωρίζονται από

απότομες χαράδρες, από κοίτες ποταμών και τρεχούμενων νερών και από κατάφυτες κοιλάδες οι οποίες ποτίζονται από τις πολυάριθμες πηγές που υπάρχουν στο νησί. Βασική διαφορά της Άνδρου από τα υπόλοιπα κυκλαδονήσια αποτελούν τα πολλά τρεχούμενα νερά που έχει και οι ιαματικές της πηγές σε αντίθεση με τα υπόλοιπα νησιά που είναι ως επί το πλείστον ξερά και άνυδρα. Η πηγή της Σάριζας και το εργοστάσιο εμφιάλωσης νερού που έχει χωροθετηθεί στην ομώνυμη περιοχή τονίζει την παραπάνω διαφορά. Άλλωστε η δεύτερη ονομασία της Άνδρου είναι Υδρούσα.

Οι πολλές πηγές και το θαυμάσιο κλίμα κάνουν την Άνδρο ένα από τα πιο εύφορα νησιά των Κυκλάδων. Είναι πλούσια σε οπωροφόρα δέντρα και ελαιώνες. Οι Ανδριώτες στράφηκαν προς τη θάλασσα από τα παλιά χρόνια ενώ οι ντόπιοι ασχολούνται με την γεωργία, την κτηνοτροφία και την μελισσοκομία. Ο τουρισμός παίζει σημαντικό ρόλο στη ζωή των ντόπιων και τα τελευταία χρόνια, αρκετές τουριστικές μονάδες έχουν κατασκευαστεί στο νησί.

Σχετικά με την υδρογεωλογική συμπεριφορά των πετρωμάτων του νησιού, οι σχιστόλιθοι, που αποτελούν το επικρατέστερο πέτρωμα, θεωρούνται πρακτικά υδατοστεγανοί σχηματισμοί και σε μόνο σε περιπτώσεις αποσάθρωσης επιτρέπουν την εισχώρηση νερού. Με τον τρόπο αυτό δημιουργείται φρεάτιος ορίζοντας, που εκφορτίζεται με τη μορφή πηγών μικρής συνήθως παροχής. Αντίθετα, τα μάρμαρα είναι υδροπερατά και η καρστικοποίησή τους ευνοεί την ανάπτυξη υδροφόρου ορίζοντα. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως τον Όρμο Κορθίου, στην επαφή των μαρμάρων με στεγανούς σχηματισμούς αναπτύσσονται πηγές, ενώ σε άλλες, όπως στην περιοχή Κοχύλου, τροφοδοτούνται πηγάδια που διανοίχτηκαν μέσα σε φακούς. Οι σερπεντίνες-περιδοτίτες είναι μικρής υδροπερατότητας, η οποία οφείλεται κυρίως στις διαρρήξεις του ανωτέρου τμήματος των πετρωμάτων, όπως στην περιοχή του Γαυρίου. Οι τεταρτογενείς σχηματισμοί (αλλούβια) είναι και αυτοί γενικά υδατοπερατοί, ανάλογα με τη λιθολογική τους σύσταση, την κοκκομετρία καθώς και τη μορφή και διάταξη των κόκκων τους (Μπακάλη, 2006).

3.5.3 Κλιματολογικά χαρακτηριστικά

Το κλίμα της Άνδρου είναι ήπιο λόγω της γειτνίασης με τη θάλασσα. Οι μεγαλύτερες θερμοκρασίες στο νησί παρουσιάζονται σε περιόδους που δεν πνέουν μελέτμια. Στην Άνδρο συναντάται χιόνι στα ορεινά κυρίως τον Ιανουάριο και το Φεβρουάριο. Επιπλέον το νησί διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα και στο ετήσιο ύψος βροχόπτωσης που είναι υψηλότερο και μπορεί να φτάσει και τα 900mm. Τα μεγαλύτερα ύψη βροχής

παρατηρούνται τους χειμερινούς μήνες. Επιπλέον η Άνδρος όπως και η Τήνος η Μύκονος και η Αμοργός παρουσιάζουν μεγάλη συχνότητα και ένταση σε μελέμια (Επιχειρησιακό Σχέδιο Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-2020).

Η Άνδρος λόγω του έντονου ανάγλυφού της, των ορεινών της όγκων και των τρεχόμενων νερών της, εμφανίζει τοπικά μικροκλίματα, τα οποία και διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο για την ύπαρξη ή όχι βλάστησης, την ανάπτυξη της γεωργίας και την εμφάνιση της πανίδας. Το κλίμα του νησιού χαρακτηρίζεται γενικά ως ήπιο μεσογειακό (όπως σε όλες τις Κυκλάδες), με μαλακούς χειμώνες και δροσερά καλοκαίρια, οπότε και πνέουν τα περίφημα μελέμια. Στα παράλια όμως και στις κοιλάδες με βλάστηση, το κλίμα θεωρείται υγρό. Δεν παρατηρούνται μεγάλες αυξομειώσεις της θερμοκρασίας, με μέση ετήσια θερμοκρασία 18°C, ενώ η μέγιστη θερμοκρασία ανέρχεται στους 25°C για το μήνα Ιούλιο και η κατώτατη κυμαίνεται στους 12°C για το μήνα Ιανουάριο (Καραπιπέρης, 1964). Μετά το καλοκαίρι θερμότερη εποχή είναι το φθινόπωρο, ωστόσο ακόμα και το καλοκαίρι η θερμοκρασία του αέρα είναι σχετικά μικρή, χάρη στα μελέμια που πνέουν με ΒΔ ή ΒΑ διευθύνσεις κυρίως από τα τέλη Ιουλίου μέχρι τις αρχές Σεπτεμβρίου. Επικρατούντες καθ' όλη τη διάρκεια του έτους είναι οι βόρειοι άνεμοι μέσης ταχύτητας 11-16 m/sec, με μικρότερη όμως ένταση στο δυτικό τμήμα του νησιού όπου σημειώνονται και οι υψηλότερες θερμοκρασίες απ' ότι στα ανατολικά. Αντίθετα παρατηρείται μεγαλύτερη σχετική υγρασία και συγκέντρωση υδρατμών στις ανατολικές πλαγιές των βουνών (Μπακάλη, 2006).

Αξιοσημείωτο είναι το ετήσιο ύψος βροχής, σε σχέση με τα υπόλοιπα νησιά του συμπλέγματος των Κυκλάδων, όπου στις παράκτιες περιοχές κυμαίνεται σε 450-500 χιλιοστά κατά μέσο όρο, ενώ στα ορεινά υπερβαίνει συχνά τα 900 χιλιοστά. Κατά την περίοδο 1997-1998 οι έντονες βροχοπτώσεις σε συνδυασμό με το στένεμα της κοίτης των χειμάρρων από προσχώσεις, μπάζα ή κτίσματα, οδήγησε σε πλημμυρικά φαινόμενα σε ορισμένες περιοχές. Στα ορεινά (σε υψόμετρο άνω των 400 μέτρων), σε οικισμούς όπως ο Πιτροφός, η Άρνη, οι Στραπουργιές, η Βουρκωτή, παρατηρούνται χιονοπτώσεις σχεδόν κάθε χρόνο και κυρίως το Γενάρη και το Φλεβάρη. Οι μέρες με παγετό είναι σπάνιες (8 κατά μέσο όρο ετησίως) (Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων Α.Ε. και Σύνδεσμος Δήμων Άνδρου, 2003).

3.5.4 Χλωρίδα – Πανίδα

Η Άνδρος στερείται δασωδών εκτάσεων και μόνο κατά τόπους υπάρχουν αυτοφυή δασικά δέντρα όπως δρυς, πρίνοι, σφένδαμνοι, αγριελιές κ.λπ.. Σε ορισμένες περιοχές όμως, και κυρίως στις κοιλάδες και τα πεδινά τμήματα, υπάρχει αφθονία οπωροφόρων και άλλων δέντρων, κυρίως εσπεριδοειδών και ελαιόδεντρων. Επίσης σε πολλά τμήματα ευδοκimei και η άμπελος. Εντός των κοιλάδων και κυρίως δίπλα στις κοίτες των ποταμών και ρεμάτων είναι έντονη η βλάστηση από πλατάνους, ιτιές και άλλα υδροχαρή δένδρα και φυτά. Στην ανατολική πλευρά όπου εντοπίζονται και οι περισσότερες βροχοπτώσεις η βλάστηση αφθονεί. Στα ψηλότερα τμήματα ο φυτικός μανδύας είναι φτωχός εξαιτίας κυρίως των σφοδρών ανέμων. Τα δέντρα απουσιάζουν εντελώς και μόνο φρύγανα και άκανθοι απαντώνται. Σε περιοχές μετρίου και μικρού ύψους, η θαμνώδης βλάστηση είναι περισσότερη, αποτελούμενη από σχίνους, πρίνους, κουμαριές, ασπалаθους και άλλα. Σε υγρότερες περιοχές φύονται μύρτοι, σπάρτα, δάφνες και πυκνή ποώδης βλάστηση. Στα βαθύτερα μέρη των κοιλάδων που είναι και υγρότερα απαντώνται πλάτανοι, λεύκες, ιτιές, σκλήθρα, σφένδαμνοι ακόμα και κάλαμοι. Τέλος, στις κοίτες των ποταμών, που επί μεγάλες χρονικές περιόδους βρέχονται από νερό, αφθονούν οι λυγαριές και οι πικροδάφνες. Συγκριτικά με τις υπόλοιπες Κυκλάδες μάλιστα έχει διατηρήσει τα υπολείμματα δασών και θεωρείται το πιο πράσινο νησί των Κυκλάδων (Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων, 2004).

Τα οικοσυστήματα της Άνδρου σχηματίζουν μεγάλες ενιαίες ζώνες, οι δε εκβολές των χειμάρρων στη θάλασσα σχηματίζουν αξιόλογους παράκτιους βιοτόπους με καβούρια, ερπετά και αμφίβια. Στους υγροτόπους της Άνδρου, αλλά και σε ολόκληρη την έκτασή της, βρίσκουν καταφύγιο, τροφή και τόπο ξεκούρασης πολλά και σπάνια είδη πουλιών. Τα θηλαστικά που παρατηρούνται στην Άνδρο είναι ο Ασβός, το Πετροκούναβο, το Αγριοκούνελο και τα προστατευόμενα είδη Τρανορινόλοφος, Αρασκός και Σκαντζόχοιρος (*Erinaceus concolor*). Το σημαντικότερο ωστόσο θηλαστικό, που συναντάται σε θαλασσοσπηλιές ή σε βραχονησίδες κοντά στις ανδριώτικες ακτές, είναι η Μεσογειακή φώκια (*Monachus monachus*), από τα απειλούμενα και συνάμα σπανιότερα θηλαστικά στον κόσμο (Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων, 2004).

Οι Κυκλάδες αποτελούν μία από τις πιο ενδιαφέρουσες περιοχές της Ευρώπης από την άποψη της ερπετοπανίδας. Φίδια που εντοπίζονται στην Άνδρο είναι: ο Εφίος

μεγαλύτερο φίδι στις Κυκλάδες), ο Τυφλίτης (εντοπίζεται δύσκολα), ο Λαφίτης, ο Ανήλιαστος, το «Φίδι του κάμπου» ή Φουρνοφαίσα (νερόφιδο), το Αγιόφιδο (λέγεται έτσι γιατί φέρει σχήμα σταυρού στο κεφάλι), το Σπιτόφιδο, η Δεντρογαλιά και η Οχιά (το μόνο δηλητηριώδες) (Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων, 2004).

Η орνιθοπανίδα στην Άνδρο αριθμεί πάνω από 200 είδη πουλιών. Κάποια προστατευόμενα είδη είναι: η κουκουβάγια, ο γκιώνης, το αηδόνι, η καρδερίνα, ο Φλώρος, ο Μαυρολαίμης, ο Κορυδαλλός, το τρυγόνι κ.λπ.. Συναντώνται επίσης σπάνια είδη αρπακτικών πουλιών όπως ο φιδαιτός, ο σπιζαετός, το βραχοκιρκίνεζο, ο πετρίτης και ο μαυροπετρίτης, που είναι από τα πλέον απειλούμενα είδη στην Ευρώπη, αφού ο μισός πληθυσμός τους παγκοσμίως ζει στο Αιγαίο (Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων, 2004).

3.5.5 Χρήσεις Γης και Καλύψεις Εδάφους

Στον πίνακα που ακολουθεί καταγράφεται η κατανομή των εκτάσεων ανάλογα με την χρήση τους, ως γεωργικής γης, βοσκοτόπων, δασών κ.λπ.

Πίνακας 3.6 Χρήσεις Γης Άνδρου

Χρήσεις	Άνδρος		Νομός Κυκλάδων	
	Έκταση (στρ.)	Κατανομή (%)	Έκταση (στρ.)	Κατανομή (%)
Γεωργική γη	85.700	22,47	836.100	32,16
Βοσκοτόποι	163.000	42,41	789.500	30,37
Δάση	65.600	17,2	690.400	26,56
Λοιπές εκτάσεις	67.100	17,59	283.400	10,91
Σύνολο	381.400	100	2.599.400	100

Πηγή: Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων, 2004

Όπως μπορεί εύκολα να διαπιστωθεί τη μεγαλύτερη έκταση αποτελούν βοσκοτόπια (43%) που ανήκουν όλα σε ιδιώτες. Λόγω του μεγάλου αριθμού αιγοπροβάτων και της υπερβόσκησης υποβαθμίζεται το φυσικό τοπίο. Ακολουθεί η γεωργική γη με ποσοστό 23% και από αυτό ένα μικρότερο ποσοστό είναι καλλιεργημένο.

3.5.6 Προστατευόμενες Περιοχές

3.5.6.1 Περιοχές του δικτύου NATURA 2000

Το Natura 2000 (Φύση 2000) είναι ένα πανευρωπαϊκό δίκτυο προστασίας των ειδών και των ενδιαιτημάτων τους. Το δίκτυο Natura 2000 αποτελεί ένα από τα πιο φιλόδοξα ευρωπαϊκά προγράμματα για την προστασία της φύσης και ακρογωνιαίο λίθο της πολιτικής της Ε.Ε. για τη διατήρηση της φύσης. Ιδρύθηκε τον Μάιο του 1992 με την υιοθέτηση της οδηγίας των οικοτόπων η οποία συμπληρώνει την οδηγία για τα πουλιά (79/409/ΕΟΚ) και από κοινού αποτελούν την νομική βάση του δικτύου.

Η οδηγία για την προστασία των άγριων πτηνών απαιτούσε την δημιουργία Ειδικών Ζωνών Προστασίας (Special Protection Areas - SPA) της ορνιθοπανίδας. Η Οδηγία των οικοτόπων παρομοίως απαιτούσε τη δημιουργία Ειδικών Ζωνών Προστασίας (Special Areas of Conservation - SAC) για τα υπόλοιπα είδη και το περιβάλλον. Από κοινού αυτές οι ζώνες δημιουργούν τις περιοχές του δικτύου Φύση 2000.

Κάθε χώρα μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης οφείλει να καταρτίσει μία λίστα με τις καλύτερες περιοχές οι οποίες περιέχουν είδη που περιλαμβάνονται στις δύο οδηγίες. Έπειτα η λίστα πρέπει να υποβληθεί στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή και η οποία, μετά από τον έλεγχο και την διαδικασία επιλογής σε ευρωπαϊκό επίπεδο, θα ενταχθεί στο δίκτυο.

Το δίκτυο Natura 2000 προστατεύει το 18% του εδάφους στις 15 χώρες που αποτελούσαν την Ευρωπαϊκή Ένωση πριν την είσοδο των νέων χωρών μελών του 2004, ενώ διαπραγματεύεται τον αριθμό και το μέγεθος των προστατευμένων ζωνών για κάθε μία από τις δέκα νέες χώρες (<http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=43>).

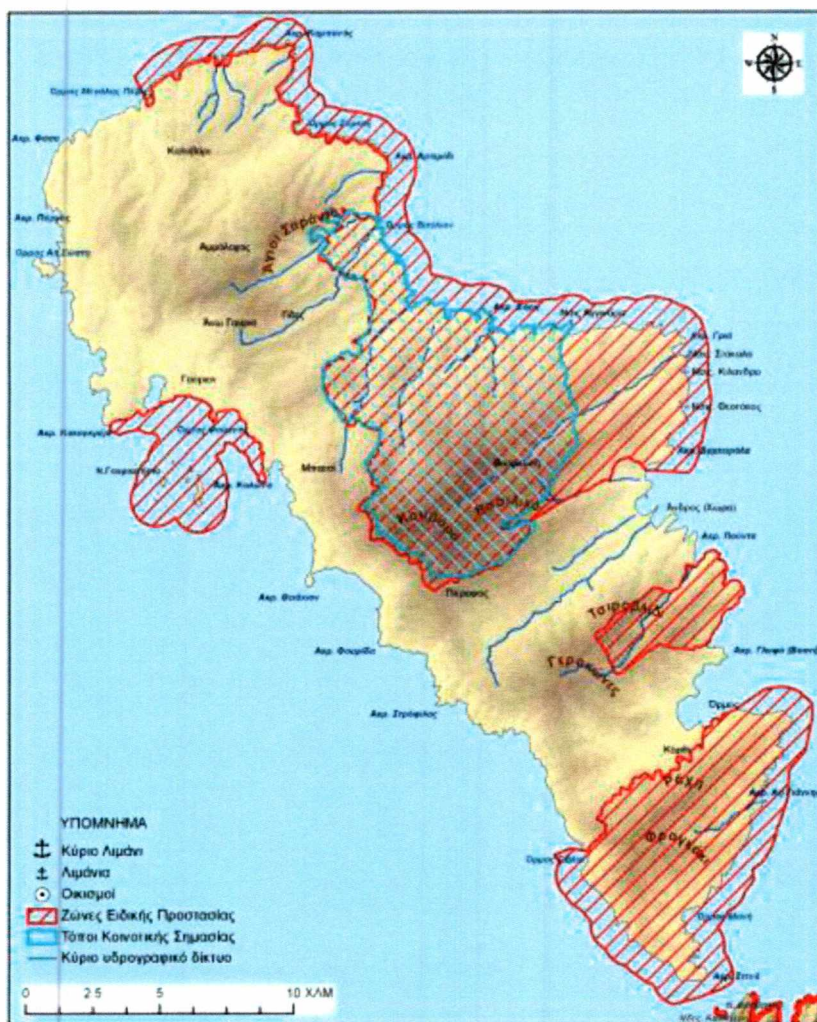
Στην Άνδρο εντοπίζονται δυο περιοχές NATURA 2000. Μια περιοχή που είναι ενταγμένη στο δίκτυο NATURA 2000, έχει κωδικό GR4220028 και ονομάζεται «Άνδρος: Κεντρικό και νότιο τμήμα, γύρω νησίδες και παράκτια Θαλάσσια Ζώνη». Πρόκειται για μια περιοχή που είναι Ζώνη Ειδικής Προστασίας, με το θαλάσσιο κομμάτι να καταλαμβάνει έκταση 7.000 εκταρίων. Στις απόκρημνες και δυσπρόσιτες βραχώδεις ακτές σπάνια και προστατευόμενα πουλιά βρίσκουν καταφύγιο κατά την περίοδο των μεταναστεύσεων. Μαυροπετρίτες και Σπιζαετοί είναι τα σπάνια και μοναδικά αρπακτικά που αναπαράγονται στο νησί ενώ θαλασσοκόρακες, μίχοι,

αρτέμηδες και αιγαίογλαροι ταξιδεύουν στις θαλάσσιες περιοχές αναζητώντας τροφή (Πουρσανίδης, 2013).

Η δεύτερη ονομάζεται Όρμος Βιτάλι και κεντρικός ορεινός όγκος (ΤΚΣ) με κωδικό GR4220001 - Τύπος: SCI. Βρίσκεται στο βόρειο τμήμα της Άνδρου, περιλαμβάνει τον κεντρικό ορεινό όγκο και τον Όρμο Βιταλίου και αποτελεί την πιο αραιοκατοικημένη περιοχή του νησιού. Χαρακτηρίζεται από μοναδική μωσαϊκή εμφάνιση τύπων οικοτόπων, που οφείλεται στο μεγάλο υψόμετρο. Πρόκειται για περιοχή μεγάλης αισθητικής αξίας (ιδιαίτερα ο Όρμος Βιταλίου και η περιοχή γύρω από το χωριό Αρνάς. Περιλαμβάνει πολλούς τύπους οικοτόπων. Τρεις από αυτούς, τα δάση καστανιάς, τα λείψανα αλλουβιακά δάση *Alno-ulmion* και τα δάση στοές με *Salix alba* και *Populus alba*, είναι ιδιαίτερα σημαντικά για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, αφού δεν συναντώνται αλλού στις Κυκλάδες. Επίσης, υπάρχουν πολλά ενδημικά είδη φυτών και ζώων, καθώς και πολλά σπάνια φυτικά είδη και φυτοκοινωνίες με πολύ μικρή εκπροσώπηση στην περιοχή του Αιγαίου. Ακόμα, περιλαμβάνει σημαντικά καταφύγια πουλιών (Ρουμελιώτη, 2009).

Για την θαλάσσια περιοχή, ελάχιστα πράγματα είναι μέχρι σήμερα γνωστά. Δεν έχει πραγματοποιηθεί χαρτογράφηση των οικοτόπων, δεν έχουν καταγραφεί τα είδη θαλάσσιας πανίδας και θαλάσσιας χλωρίδας που υπάρχουν στην περιοχή, δεν είναι γνωστές οι θέσεις των λιβαδιών της ποσειδώνιας, άλλων κρίσιμων οικοτόπων και η μόνη πηγή πληροφόρησης για αυτά τα δεδομένα είναι οι ντόπιοι επαγγελματίες παράκτιοι αλιείς (Πουρσανίδης, 2013).

Χάρτης 3.3 Περιοχές Προστασίας Άνδρου

Πηγή: Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων, 2004

3.5.6.2 Υπόλοιπες Περιοχές Προστασίας

Εκτός από τις περιοχές NATURA 2000 στην περιοχή της Άνδρου εντοπίζονται οικότοποι προτεραιότητας, υγρότοποι και Καταφύγια Άγριας Ζωής.

Οικότοποι Προτεραιότητας

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Οδηγία για τους οικοτόπους η οποία αποσκοπεί στη διατήρηση της φυσικής κληρονομιάς της γηραιάς ηπείρου, στην Άνδρο εμφανίζονται πολλοί οικότοποι ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος:

Πίνακας 3.7 Κατάλογος Οικοτόπων

Κωδικός	Ονομασία οικοτόπου
1120	Εκτάσεις θαλάσσιου βυθού με βλάστηση (Ποσειδώνειες)
1170	Ύφαλοι
1240	Απόκρημνες βραχώδεις ακτές με βλάστηση στη Μεσόγειο (με ενδημικά <i>Limonium</i> sp.)
2110	Υποτυπώδεις κινούμενες θίνες της Μεσογείου
2230	Εκτάσεις θινών της <i>Malcolmieta</i>
3260	Η επιπλέουσα βλάστηση υδροχαρών φυτών (βατραχιώδη) των ποταμών στους πρόποδες των βουνών και στις πεδιάδες
3290	Ποταμοί της Μεσογείου με περιοδική ροή
5420	Φρύγανα με αστοιβή (<i>Sarcopoterium spinosum</i>)
6220	Ψεύδο - στέπες με γράσταις και ετήσιες πόες (Thero - Brachypodietea)
6420	Μεσογειακοί λειμώνες υψηλών χόρτων και βούρλων (<i>Molinio - Holoschoenion</i>)
72A0	Καλαμώνες
8220	Πυριτικά βραχώδη πρανή με χασμοφυτική βλάστηση
91E0	Αλλουβιακά υπολειμματικά δάση (<i>Alnion glutinoso-incanae</i>)
92C0	Δάση ανατολικής πλατάνου (<i>Platanion orientalis</i>)
92D0	Θερμό-Μεσογειακές παραποτάμιες στοές (Nerio – Tamaricetea) και παραποτάμιες στοές της νότιο – δυτικής Ιβηρικής Χερσονήσου (<i>Securinegion tinctoriae</i>)
934A	Ελληνικά Δάση Πρίνου
9350	Δάση Βαλανιδιάς <i>Quercus macrolepis</i>

Πηγή: Λατσούδης, 2013

Υγρότοποι

Σύμφωνα με το ΦΕΚ Α.Α.Π./229/2012 για την προστασία των μικρών νησιωτικών υγροτόπων, στην Άνδρο αναγνωρίζονται δεκατρείς μικροί υγρότοποι:

Πίνακας 3.8 Κατάλογος Υγροτόπων

Όνομασία	Κωδικός	Έκταση (στρ.)
Έλος Βιτάλι	Y422AND001	15
Έλος Άχλα	Y422AND002	79
Ρέμα Αλαδινού (Μεγάλος Ποταμός)	Y422AND005	3
Εκβολή Παραπόρτι (Μεγάλου Ποταμού)	Y422AND006	51
Εκβολή Γιάλια (Ρύακα Αφουρσές)	Y422AND007	14
Εκβολή όρμου Φελλός	Y422AND009	20
Έλος Καντούνι	Y422AND011	7
Έλος Γαυρίου	Y422AND013	4
Εκβολή όρμου Λεύκα	Y422AND014	54
Ρόζος	Y422AND015	6
Εκβολή Πλούσκα (Γίδες)	Y422AND016	14
Εκβολή ρύακα Άμπουλου (όρμος Μεγάλη Πέζα)	Y422AND018	48
Έλος Κρεμμύδες	Y422AND019	54

(Πηγή: Λατσούδης, 2013)

Καταφύγια Άγριας Ζωής- Κ.Α.Ζ.

Μέσα στα καταφύγια άγριας ζωής απαγορεύονται η θήρα, οι αγώνες κυνηγετικών ικανοτήτων σκύλων δεικτών, η αλιεία, η σύλληψη της άγριας πανίδας, η συλλογή της άγριας χλωρίδας, η καταστροφή ζώνης με φυσική βλάστηση με κάθε τρόπο, η καταστροφή των φυτοφρακτών, η αμμοληψία, η αποστράγγιση, η επιχωμάτωση και αποξήρανση ελωδών εκτάσεων, η ρύπανση των υδατικών συστημάτων, η διάθεση ή απόρριψη αποβλήτων, η ανάπτυξη ιχθυοκαλλιεργειών, η διενέργεια στρατιωτικών ασκήσεων, καθώς και η υπαγωγή έκτασης του καταφυγίου σε πολεοδομικό ή ρυμοτομικό σχεδιασμό.

Τα Καταφύγια Άγριας Ζωής της Άνδρου είναι τα εξής:

- Όρος Χάρακα
- Περιοχή Στενιές – Μονή Αγίου Νικολάου
- Περιοχή Συνετίου
- Περιοχή Κόλυμπου – Ζαγανιά
- Στενό Κορθίου
- Περιοχή Μεγάλα Βράχια

(Λατσούδης, 2013)

3.6 Δίκτυα και Υποδομές

3.6.1 Οδικό Δίκτυο

Το οδικό δίκτυο της Άνδρου είναι γενικά εκτεταμένο, με 500 ασφαλτοστρωμένα χιλιόμετρα. Σύμφωνα με στοιχεία, το οδικό δίκτυο κάθε δημοτικού διαμερίσματος παρουσιάζει την εξής εικόνα :

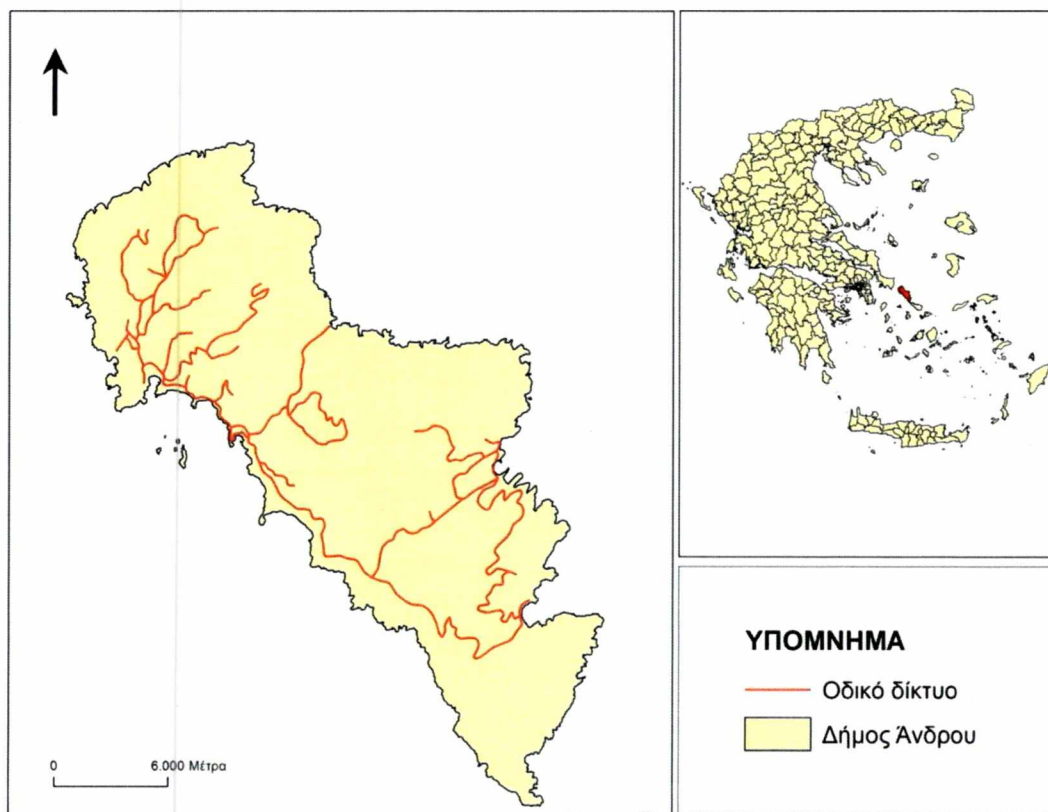
-Υδρούσα: έχει συνολικό μήκος 150,5 χιλιόμετρα. Η επαρχιακή οδός έχει μήκος 53 χιλιόμετρα ενώ η κοινοτική οδός 97,5 χιλιόμετρα. Το συνολικό μήκος του ασφαλτοστρωμένου δικτύου είναι 85,2 χιλιόμετρα, από το οποίο τα 61,5 χιλιόμετρα χρειάζονται επισκευή (27 χιλιόμετρα στην επαρχιακή οδό και 34,5 χιλιόμετρα στην κοινοτική). Το συνολικό μήκος του δευτερεύοντος οδικού δικτύου είναι 134 χιλιόμετρα ενώ 154 χιλιόμετρα είναι το συνολικό μήκος των αγροτικών οδών.

-Κορθίου: είναι περίπου 46,8 χιλιόμετρα, από τα οποία η επαρχιακή οδός είναι 37 χιλιόμετρα και η κοινοτική οδός 9,1 χιλιόμετρα. Το συνολικό μήκος του ασφαλτοστρωμένου κύριου οδικού δικτύου είναι 46,8 χιλιόμετρα. Από το δευτερεύον οδικό δίκτυο που είναι περίπου 86,3 χιλιόμετρα, οι αγροτικές οδοί είναι περίπου 50,5 χιλιόμετρα και οι δασικές 15,6 χιλιόμετρα.

-Χώρας Άνδρου: έχει συνολικό μήκος 74,5 χιλιόμετρα. Η επαρχιακή οδός έχει μήκος 51 χιλιόμετρα ενώ η κοινοτική οδός 23,5 χιλιόμετρα. Το συνολικό μήκος του ασφαλτοστρωμένου δικτύου είναι 69 χιλιόμετρα, το μήκος του δευτερεύοντος οδικού δικτύου είναι 122 χιλιόμετρα, των αγροτικών οδών 85,5 και των δασικών 8 χιλιόμετρα.

Τα δημόσια μέσα μεταφοράς αποτελούν ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα της Άνδρου. Υπάρχουν δύο μόνο δρομολόγια ΚΤΕΛ Γαύριο-Μπατσί-Χώρα (με επιστροφή) και Γαύριο-Κόρθι (με επιστροφή). Οι βόρειοι και ανατολικοί οικισμοί του νησιού δεν εξυπηρετούνται καθόλου από τη δημόσια συγκοινωνία, ούτε όμως και οι νότιοι, κάτω από το Κόρθι. Ακόμη, ο Δήμος επιβαρύνεται και με τη δαπάνη μεταφοράς των μαθητών από τους διάφορους οικισμούς από και προς τα σχολεία, με τους μαθητές πολλές φορές να αναγκάζονται να διανύουν μεγάλες αποστάσεις με τα πόδια μέχρι το σημείο επιβίβασης. Επίσης τα περιορισμένα δρομολόγια του ΚΤΕΛ σχετίζονται με τις αφίξεις και αναχωρήσεις των πλοίων. Το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού εξυπηρετείται με ταξί, τα οποία φθάνουν τα 38 στον αριθμό.

Χάρτης 3.4 Οδικό Δίκτυο Άνδρου

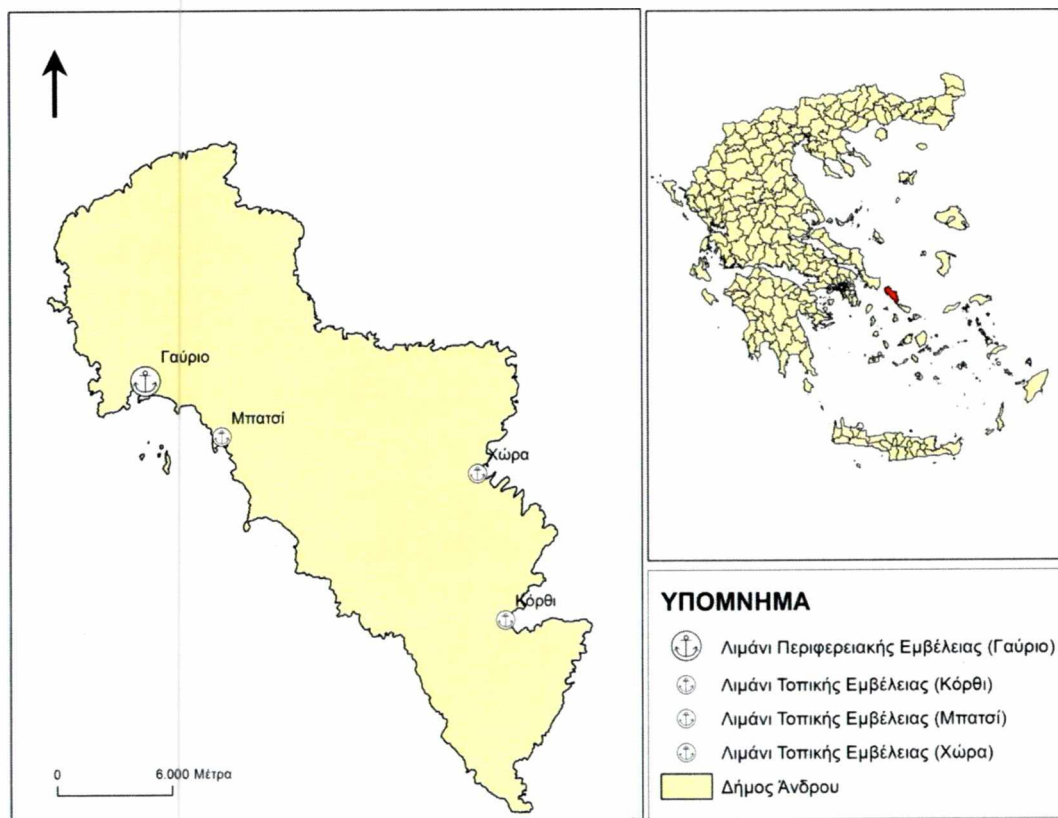
Πηγή: ίδια επεξεργασία

3.6.2 Λιμενικές Εγκαταστάσεις

Στην Άνδρο υπάρχουν λιμενικές εγκαταστάσεις σε τέσσερις παραλιακές περιοχές- Γαύριο, Μπατσί, Όρμος Κορθίου, Χώρα- που συμπίπτουν με τους τέσσερις μεγάλους οικισμούς με έντονη οικονομική, τουριστική και πληθυσμιακή συγκέντρωση. Κύριο λιμάνι είναι αυτό του Γαυρίου που δέχεται ταχύπλοα επιβατικά πλοία και συνδέει την Άνδρο με τα υπόλοιπα νησιά και τη Ραφήνα. Εξασφαλίζει ασφάλεια στο λιμενισμό σε σκάφη μέχρι 6 μέτρων. Υπάρχουν επίσης τα λιμάνια της Χώρας, του Μπατσίου και του Κορθίου, όπου υπάρχουν λιμενικές εγκαταστάσεις που χρησιμοποιούνται ως αλιευτικά καταφύγια ή για φιλοξενία τουριστικών σκαφών. Ακόμη οι παραλίες-όρμοι του νησιού, κυρίως στο νοτιοδυτικό τμήμα της Άνδρου, συνήθως προσφέρουν ασφαλές αγκυροβόλιο, αφού το καλοκαίρι οι επικρατούντες άνεμοι έχουν βόρεια κατεύθυνση.

Καθημερινά υπάρχουν δρομολόγια πλοίων που συνδέουν το Γαύριο με τη Ραφήνα και τα νησιά Τήνο και Μύκονο και 1 φορά την βδομάδα με τη Σύρο.

Χάρτης 3.5 Λιμενικές Εγκαταστάσεις Άνδρου

Πηγή: ίδια επεξεργασία

3.6.3 Διαχείριση Αποβλήτων

Στο δημοτικό διαμέρισμα της Υδρούσας υπάρχει αποχετευτικό σύστημα, που εξυπηρετεί μόνο το Γαύριο και το Μπατσί, και το οποίο καταλήγει στη θάλασσα. Οι υπόλοιποι οικισμοί του δήμου εξυπηρετούνται με βόθρους.

Οι οικισμοί του δημοτικού διαμερίσματος της Χώρας Άνδρου εξυπηρετούνται κυρίως από σηπτικούς βόθρους και μόνο στη Χώρα υπάρχει δίκτυο αποχέτευσης, ηλικίας 80 ετών που καταλήγει στη θάλασσα. Στο δημοτικό διαμέρισμα του Κορθίου η αποχέτευση γίνεται σε βόθρους και μόνο στον Όρμο Κορθίου υπάρχει δίκτυο που καταλήγει στη θάλασσα. Ο σύγχρονος βιολογικός καθαρισμός που έχει κατασκευασθεί υπολειτουργεί ενώ οι συνδέσεις είναι προβληματικές (Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων, 2004).

3.6.4 Ενέργεια

Η Άνδρος παρουσιάζει τα κοινά προβλήματα των νησιωτικών περιοχών, όπως:

- Μεγάλη ενεργειακή εξάρτηση από το πετρέλαιο σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο
- Μεγάλο ανεκμετάλλευτο δυναμικό ΑΠΕ και σημαντικά περιθώρια ορθολογικής χρήσης και εξοικονόμησης ενέργειας
- Υψηλό κόστος ενέργειας
- Αυστηρούς περιβαλλοντικούς περιορισμούς που εγείρονται από την ανάγκη ανάδειξης του νησιωτικού τοπίου και φυσικά από τον τουρισμό.
- Μεγάλες εποχιακές διακυμάνσεις ζήτησης ηλεκτρικού φορτίου.
- Προβλήματα επάρκειας παροχής ηλεκτρικής ισχύος (έλλειψη εφεδρειών- διακοπές ηλεκτρισμού- παλαιό δίκτυο παραγωγής) (Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων, 2004).

Οι ανάγκες του νησιού σε ενέργεια, καλύπτονται με κατανάλωση πετρελαίου, ηλεκτρικής ενέργειας καθώς και μέσω της παραγόμενης από τις ανεμογεννήτριες του νησιού, αιολικής ενέργειας. Σχετικά με την κάλυψη των αναγκών θέρμανσης χρησιμοποιούνται κυρίως καλοριφέρ, τα οποία καταναλώνουν πετρέλαιο. Επίσης χρησιμοποιούνται ηλιακοί συσσωρευτές για την παραγωγή ζεστού νερού, συστήματα ηλεκτρικής θέρμανσης, όπως κλιματιστικά και λιγότερο τζάκια.

Έχει πραγματοποιηθεί σύνδεση του νησιού με το εθνικό δίκτυο μέσω υποθαλάσσιου καλωδίου, που ενώνει το νησί με το Αλιβέρι Εύβοιας. Μέσω της Άνδρου η διασύνδεση συνεχίζεται μέχρι την Τήνο. Στο Λιμάνι της Χώρας της Άνδρου είναι εγκατεστημένη μια μονάδα ηλεκτροπαραγωγής της ΔΕΗ, πετρελαιοκίνητη, με προγραμματισμένη ισχύ 15 MW. Η μονάδα αυτή λειτουργεί σε περίπτωση βλάβης ή υπερφόρτωσης του δικτύου, καθώς και για προγραμματισμένες συντηρήσεις. Στη Σταυροπέδα λειτουργεί υποσταθμός της ΔΕΗ, όπου γίνεται ο μετασχηματισμός του ρεύματος από 150 KV σε 20 KV (Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων, 2004).

Παράλληλα συνδεδεμένο στο εθνικό δίκτυο είναι και το αιολικό πάρκο της ΔΕΗ στη θέση Καλιβάρι, στο βορειότερο άκρο του νησιού. Λειτουργεί από το 1992 με χρόνο ζωής τα 15 έτη. Το αιολικό πάρκο συγκροτούν 7 ανεμογεννήτριες με ισχύ 225 KW η καθεμία, άρα συνολικής ισχύος 1,575 KW. Όσον αφορά στα τεχνικά τους χαρακτηριστικά, είναι τύπου Vestas V-27, έχουν ύψος 36-38 μέτρα, διαθέτουν 3 πτερύγια μήκους 13 μέτρων το καθένα και διάμετρο 26 μέτρα (Στρατής 2010). Είναι διατεταγμένες γραμμικά με ενδιάμεση απόσταση 100 μέτρων και καλύπτουν συνολικά επιφάνεια 30 εκταρίων. Η παραγωγή του αιολικού πάρκου για το 2000, ήταν 4,504 MW και αντιστοιχούσε στο 12% της συνολικά παραγόμενης ενέργειας του αυτόνομου πετρελαϊκού θερμοηλεκτρικού σταθμού, όταν βρισκόταν σε λειτουργία. Σήμερα, συνεισφέρει στο τοπικό δίκτυο περίπου 4,740 MW ετησίως (Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων Α.Ε. και Σύνδεσμος Δήμων Άνδρου, 2003). Τα πλεονεκτήματα της ενέργειας αυτής είναι η λειτουργία τους καθ' όλη τη διάρκεια του έτους εξαιτίας των ισχυρών ανέμων που πνέουν στην περιοχή, καθώς και το ότι δουλεύουν σε χαμηλή τάση. Το παραγόμενο ρεύμα είναι 380 Volt, ενώ 20.000 Volt είναι η μέση τάση των δικτύων στις γραμμές διανομής (Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων, 2004).

3.7 Θεσμικό Πλαίσιο

3.7.1 Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΓΠΧΣΑΑ)

Με βάση το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΓΠΧΣΑΑ) η Άνδρος ανήκει στο πολυπολικό νησιωτικό σύμπλεγμα Βορείου Αιγαίου – Κυκλάδων – Δωδεκανήσων. Στόχος του είναι η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και της συνοχής της ευρύτερης νησιωτικής ενότητας και των επί μέρους συνιστωσών

της. Ιδιαίτερα ενισχύονται οι συνεργασίες τόσο μεταξύ των νησιών που ανήκουν σε διαφορετικά συμπλέγματα όσο και αυτές που αναπτύσσονται σε μικρές ενότητες γειτονικών νησιών, ενώ παράλληλα αναδεικνύεται ο ρόλος των νησιωτικών οικιστικών κέντρων «τοπικής» εμβέλειας.

Δεν υπάρχει καμία αναφορά για την Άνδρο στο ΓΠΧΣΑΑ ωστόσο τονίζεται η ενίσχυση σημαντικών λειτουργικών εξαρτήσεων των νησιών μεταξύ τους και με την ηπειρωτική χώρα. Πλησιέστερος πόλος είναι ο Δευτερεύον εθνικός πόλος (3^{ου} επιπέδου) της Ερμούπολης και ο εθνικό πόλος 4^{ου} επιπέδου της Μυκόνου.

3.7.2 Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό (ΕΠΧΣΑΑ)

Η Άνδρος ανήκει στην Ομάδα II η οποία περιλαμβάνει 47 νησιά με σημαντική τουριστική δραστηριότητα ή νησιά που αναπτύσσονται τουριστικά, με ή χωρίς άλλη ιδιαίτερα δυναμική παραγωγική δραστηριότητα και εκμεταλλεύσιμους πόρους σύμφωνα με το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό. Στα νησιά αυτά έμφαση πρέπει να δοθεί σε δράσεις που σκοπό έχουν α) την αντιμετώπιση συγκρούσεων μεταξύ των δραστηριοτήτων, β) τον έλεγχο των περιβαλλοντικών πιέσεων και του είδους της ανάπτυξης και γ) την αποτροπή της μονόπλευρης εξάρτησής τους από τον τουρισμό.

Στην ομάδα αυτή πέραν των κατευθύνσεων που δίδονται ανά κατηγορία περιοχής (άρθρο 5 του παρόντος) και για τη χωρική οργάνωση των ειδικών μορφών τουρισμού (άρθρο 6 του παρόντος) ο σχεδιασμός των χρήσεων γης (Γ.Π.Σ. / Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π., Ε.Χ.Μ.) πρέπει να διερευνά α) τη σκοπιμότητα καθορισμού ζωνών τουριστικής ανάπτυξης στις εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών περιοχές και να τις ορίζει κατά περίπτωση και β) τον προσδιορισμό ζωνών προστασίας της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, των φυσικών πόρων και του τοπίου, στις οποίες θα περιορίζεται ή/και θα απαγορεύεται η δυνατότητα δόμησης (ΕΠΧΣΑΑ για τον Τουρισμό).

3.7.3 Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Νοτίου Αιγαίου (ΠΠΧΣΑΑ)

Στο Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Νοτίου Αιγαίου γίνεται αναφορά στην Άνδρο καθώς την κατατάσσει όπως και το

ΕΠΧΣΑΑ για τον Τουρισμό στην Ομάδα II δηλαδή νησιά που αναπτύσσονται τουριστικά, ενώ παράλληλα διαθέτουν και άλλες παραγωγικές δραστηριότητες και εκμεταλλεύσιμους πόρους.

Επιπλέον αναφέρεται ως μια από τις κυριότερες αγροτικές περιοχές μαζί με Τήνο, Θήρα, Νάξο, Πάρο, Κάλυμνο, Κω και Ρόδο. Ενώ ως μια από τις σημαντικότερες κτηνοτροφικές περιοχές μαζί με Αμοργό, Κύθνο, Νάξο, Τήνο, Κάσο, Κάρπαθο και Κω. Ακολούθως προτείνεται ως περιοχή αγροτικής προτεραιότητας ενώ δίνεται η δυνατότητα για συγκέντρωση και ενίσχυση της κτηνοτροφικής δραστηριότητας (δυνατότητα ύπαρξης οργανωμένων κτηνοτροφικών μονάδων και παραγωγής ζωοτροφών, ύπαρξη εργοστασίων γάλακτος και μονάδων επεξεργασίας γαλακτοκομικών προϊόντων, μεταφορικά μέσα, κλπ.).

Τέλος ανήκει στην περιοχή Γ3 των Περιοχών Οργανωμένης Ανάπτυξης Παραγωγικών Δραστηριοτήτων δηλαδή στις περιοχές με κύρια χρήση τη γεωργική και την κτηνοτροφική.

3.7.4 Ζώνη Οικιστικού Ελέγχου (ZOE)

Οι Ζώνες Οικιστικού Ελέγχου (ZOE), του Ν. 1337/83, άρθρο 29 παράγραφος 2 (ΦΕΚ33/Α/83), είναι ζώνες προστασίας, που καθορίζονται κατ'έξουσιοδότηση του νόμου 1650/1986 (Α 160) «Για την προστασία του περιβάλλοντος» και αποσκοπούν στην «άμεση προστασία και έλεγχο της δόμησης και των χρήσεων γης στην εκτός σχεδίου περιοχή και εκτός ορίων οικισμών, προκειμένου να αντιμετωπισθεί η υποβάθμιση του περιβάλλοντος και η άναρχη ανάπτυξη με τη δημιουργία πραγματικών καταστάσεων που υπονομεύουν τον ορθολογικό σχεδιασμό». Χρησιμοποιήθηκε ως μηχανισμός εφαρμογής, για τη θεσμοθέτηση των προτάσεων των Ειδικών Χωροταξικών Μελετών (ΕΧΜ), και εγκρίνονται με Προεδρικό Διάταγμα (<http://www.ypeka.gr>).

Η ΖΟΕ Άνδρου έγινε με το ΦΕΚ 291/ΑΑΠ/4.11.2011 για την οποία υπάρχει και συμπλήρωση με Αρ. 69 του Ν.4042/ΦΕΚ/24Α/2012.

Εντός των ορίων της ΖΟΕ καθορίζεται παράκτια ζώνη που εκτείνεται σε απόσταση 350 μέτρων από την γραμμή αιγιαλού. Κατώτατο όριο κατάτμησης και αρτιότητας ορίζεται τέσσερα (4) στρέμματα με πρόσοψη είκοσι πέντε (25) μέτρων των γηπέδων σε νομίμως υφιστάμενο δρόμο ενώ η μέγιστη επιτρεπόμενη δόμηση των κτιρίων

ορίζεται 150.00 τ.μ. και η μέγιστη επιτρεπόμενη κάλυψη αυτών 200.00 τ.μ (ΦΕΚ 291/ΑΑΠ/4.11.2011).

3.7.5 Παραδοσιακοί Οικισμοί

Οι προστατευόμενοι παραδοσιακοί οικισμοί της Άνδρου είναι, σύμφωνα με τα Προεδρικά Διατάγματα, ΦΕΚ 504 Δ'/ 14.07.1988 και ΦΕΚ Δ'/ 02.06.1989, οι εξής:

- Δήμος Άνδρου: Χώρα, Λειβάδια, Βραχνού, Μέσα Χωριό, Αποίκια, Λάμυρα, Βουρκωτή, Κατακαλαίοι, Μεσαθούρι, Στραπουριές, Μεσσαριά, Μένητες, Στενιές, Φάλλικα, Μελίδα, Υψηλού
- Δήμος Κορθίου: Κόρθι, Αηδόνια, Πέρα Χωριό Καππαριάς, Παλαιόκαστρο, Χώνες, Ρογό, Αλαμανιά, Μουσιώνας, Έξω Βουνί, Μέσα Βουνί, Σταυρός, Αγ. Μαρίνα Όρμου Κορθίου, Αμονακλιού, Πίσω Μεριά, Επισκοπειό
- Δήμος Υδρούσας: Μπατσί, Αγ. Πέτρος, Παλαιόπολη

(Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων, 2004)

4. ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ

Για την εκπόνηση της εργασίας πραγματοποιήθηκε έρευνα πεδίου σε όλους τους χώρους ενδιαφέροντος όπου ήταν αυτό εφικτό. Συγκεκριμένα πραγματοποιήθηκε επίσκεψη σε αρχαιολογικούς χώρους, μοναστήρια και εκκλησίες, μονοπάτια κ.α.. Στα πλαίσια της έρευνας πεδίου πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις και συζητήσεις με αρμόδιους φορείς οι οποίες συντέλεσαν καταλυτικά στην εξακρίβωση προβλημάτων, ελλείψεων, δυσκολιών αλλά και ευκαιριών, οι οποίες με την σειρά τους οδήγησαν στην δημιουργία στοχευμένων προτάσεων, βασισμένες στην περίπτωση και στα χαρακτηριστικά της Άνδρου.

4.1 Πολιτιστικό Τοπίο

Η Άνδρος είναι διάσπαρτη από μνημεία, αρχαιότητες και ερείπια που μαρτυρούν τη μεγάλη πολιτιστική της κληρονομιά. Η πρόσβαση για τους περισσότερους δεν γίνεται μόνο μέσω των μονοπατιών όταν δεν υπάρχει οδικό δίκτυο. Οι σημαντικότεροι αρχαιολογικοί χώροι του νησιού είναι:

1. Ο οικισμός της Στρόφιλας: χρονολογείται ανάμεσα στη Νεολιθική Εποχή (4.500-3.200 π.Χ.) και στην Πρωτοκυκλαδική Ι (3.000 π.Χ. περίπου). Βρίσκεται σε ένα μικρό οροπέδιο πάνω από τη θάλασσα, σε μια θέση από τη φύση της οχυρωμένη, με δύο φυσικούς όρμους που λειτουργούσαν ως λιμάνια. Ο οικισμός είναι πυκνοδομημένος και αποτελεί το μεγαλύτερο οικισμό αυτής της περιόδου που σώζεται μέχρι σήμερα. Το πιο σημαντικό όμως εύρημα στον οικισμό της Στρόφιλας είναι οι βραχογραφίες του, οι παλαιότερες στην Ελλάδα, οι οποίες απεικονίζουν πλοία, διάφορα είδη ζώων και άλλα γραμμικά σχήματα. Είναι ανάγλυφες ή επίκρουστες και εντοπίστηκαν στο τείχος του οικισμού και σε άλλες θέσεις.

Εικόνα 4.1 Ο οικισμός της Στρόφιλας

Πηγή: <http://hellinon.net/>

2. Ο γεωμετρικός οικισμός της Ζαγοράς: σε υψόμετρο 160 μέτρων, στο οροπέδιο μιας χερσονήσου, βρίσκεται ο οικισμός της Ζαγοράς (10ος - 8ος αιώνας π.Χ.), που προστατεύεται από ισχυρό τείχος μήκους 110 μέτρων. Η είσοδος στον οικισμό γινόταν μέσω μίας πύλης, η οποία ανακατασκευάστηκε τον 6ο π.Χ. αιώνα. Στον οικισμό βρέθηκε ναός, άγνωστο σε ποια θεότητα αφιερωμένος, του 575-500 π.Χ., μεγαρόσχημος με κλειστό πρόναο και σηκό, που περιέκλειε βωμό. Τα ευρήματα του οικισμού εκτίθενται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Άνδρου (Τελεβάντου, 1996).

Εικόνα 4.2 Ο γεωμετρικός οικισμός της Ζαγοράς

Πηγή: <http://andros-guide.gr/>

3. Η Υψηλή: στο λόφο της Υψηλής στην περιοχή Απροβάτου ανακαλύφθηκαν τα ερείπια ενός οικισμού σύγχρονου αυτού της Ζαγοράς και στην κορυφή του εντοπίστηκε οχυρωμένη ακρόπολη με ναό αρχαϊκής εποχής στο κέντρο της. Ο ναός οικοδομήθηκε στη βάση ιερού γεωμετρικής περιόδου, είναι μεγαρόσχημος, με διπλό βωμό, όπου λατρεύονταν δύο θεότητες, πιθανότατα η

Δήμητρα και η Περσεφόνη. Επίσης μέσα στα όρια της ακροπόλεως ανακαλύφθηκε τμήμα σημαντικού οικοδομικού συγκροτήματος με τέσσερις οικιστικές φάσεις από τη Γεωμετρική μέχρι και την Ύστερη Ελληνιστική και Ρωμαϊκή εποχή.

Εικόνα 4.3 Η Υψηλή

Πηγή: <http://androssimera.blogspot.gr/>

4. Παλαιόπολη ή «Πόλη της Άνδρου»: η πόλη φέρεται να ιδρύθηκε το 700 π.Χ. περίπου, όταν και εγκαταλείφθηκε ο οικισμός της Ζαγοράς, αν και βρέθηκαν δύο αγγεία που χρονολογούνται στη Μυκηναϊκή εποχή. Αποτελούσε πολιτιστικό κέντρο κατά την αρχαιότητα και αναπτύχθηκε στο δυτικό τμήμα του νησιού, από τα ακρωτήρια Διακόφτι και Θούριζα. Η πρώτη ανασκαφική δραστηριότητα στην περιοχή, παρουσιάζεται κατά το 1830 και δύο χρόνια αργότερα ανακαλύφθηκε στον αγρό Λουκρέζη ο «Ερμής της Άνδρου» μαζί με το ακέφαλο γυναικείο άγαλμα της «Μεγάλης Ηρακλειώτισσας», τα οποία και μεταφέρθηκαν στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας, επί διακυβέρνησης του Όθωνα. Μόλις το 1981, επέστρεψαν στην Άνδρο και εκτίθενται πλέον στο Αρχαιολογικό της Μουσείο. Οι ανασκαφές του αρχαιολόγου Νικολάου Κοντολέοντα το 1956, ευοδώθηκαν με τον εντοπισμό της αγοράς της πόλης στην παραλία και ενός οικοδομήματος με σειρά αφιερωματικών βάθρων στην πρόσοψή του. Η πόλη γνωρίζει μεγάλη ακμή κατά τους Αρχαϊκούς χρόνους, ήταν καλά οργανωμένη με αγορά, θέατρο, ιερά και ναούς. Στην περιοχή αυτή ήρθαν στο φως σημαντικά ευρήματα όπως η κόρη της Κοπεγχάγης, το σύμπλεγμα του Πήγασου με το Βελλερεφόντη, ένας κούρος και ένα μαρμάρινο άγαλμα λέοντος, που εκτίθενται στο Μουσείο της Παλαιόπολης. Μέχρι σήμερα σώζεται το ισχυρό τείχος με το οποίο οχυρώθηκε η πόλη κατά την Ελληνιστική περίοδο, ιδιαίτερα στην περιοχή της

ακροπόλεως (εκκλησιάκι του Αγ. Δημητρίου). Επίσης είναι ορατά τμήματα του τειχίσματος που χώριζε την ακρόπολη από την κυρίως πόλη που απλωνόταν ως τη θάλασσα. Τα νεκροταφεία βρίσκονταν στις πλαγιές, ενώ η αγορά με τα δημόσια οικοδομήματα εκτείνονταν στην περιοχή προς την παραλία. Την ίδια εποχή πιθανότατα κατασκευάστηκε και ο λιμενοβραχίονας στο λιμάνι της πόλης, ο οποίος σήμερα είναι βυθισμένος στη θάλασσα.

Ερείπια από μεγάλα οικοδομήματα εντοπίζονται στη θέση Πλάτου και κοντά στα παρεκκλήσια των Εισοδίων της Θεοτόκου (Παναγίτσα) και της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος. Μικροί ακόμη οικισμοί βρίσκονται στην περιοχή Κάτω Φελλού (που ήκμασε πιθανώς κατά την Αρχαϊκή και Κλασσική εποχή) και στη θέση Παντουκιά (Ρωμαϊκής εποχής).

Εικόνα 4.4 Παλαιόπολη ή «Πόλη της Άνδρου»

Πηγή: <http://www.arch.uoa.gr/>

5. Ο Πύργος του Αγίου Πέτρου: βρίσκεται στην περιοχή του Γαυρίου, χρονολογείται στην Ελληνιστική περίοδο (4ος-3ος αιώνας π.Χ.), είναι σχήματος κυλινδρικού, με ύψος 20 μέτρα και διάμετρο βάσης 9,40 μέτρα και είναι κατασκευασμένος από σχιστόλιθο. Σήμερα, η οροφή και τμήμα του ψηλότερου μέρους έχει καταρρεύσει, παρόλα αυτά όμως διατηρείται σε καλή κατάσταση. Δεσπόζει ανάμεσα στο πέραςμα της δυτικής ακτής και των Γαυρονησίων, έχοντας επαφή με τη Γυάρο, τη Κέα, την Κύθνο και τη Σύρο. Ήταν οχυρό με φρουρά και αποτελούσε τμήμα του δικτύου των «φρυκτωριών» των Κυκλάδων, πύργων δηλαδή από τους οποίους έστελναν και λάμβαναν φωτεινά μηνύματα προκειμένου να επικοινωνήσουν από απόσταση.

Εικόνα 4.5 Ο Πύργος του Αγίου Πέτρου

Πηγή: <http://androsfilm.blogspot.gr/>

6. Στην περιοχή του Άνω Γαυρίου σώζονται τα θεμέλια ενός δεύτερου μικρότερου αλλά και πάλι κυλινδρικού πύργου, στην περιοχή της Σταυροπέδας υπάρχει μεγάλο τετράγωνο οικοδόμημα, όπου έχει βρεθεί άγαλμα κούρου του δού αιώνα π.Χ., ενώ κοντά στο παρεκκλήσι του Αγ. Γεωργίου βρέθηκαν τα ερείπια ενός καλοδιατηρημένου τετράγωνου οικοδομήματος, πιθανόν ελληνιστικής εποχής.
7. Στη θέση Ελληνικό, διασώζονται αρχαία μεταλλεία σιδήρου, που δεν είναι τα μοναδικά αφού υπήρχαν και στο Χαλκολιμώνα. Στην περιοχή της Τροχαλίας υπήρχαν λατομεία εξόρυξης πρασινωπού λίθου, ενώ στην Πελεκητή εξόρυξης μαρμάρου (Αναπτυξιακή Άνδρου Α.Ε., 2000).

Ιδιαίτερης πολιτιστικής και αρχιτεκτονικής αξίας είναι τα μοναστήρια, οι εκκλησίες και τα κάστρα της Άνδρου, που αποτελούν μνημεία της βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου. Από τα βυζαντινή περίοδο τα μοναστήρια του νησιού με τις βιβλιοθήκες τους λειτουργούσαν σαν κέντρα παιδείας, όμως ένα μεγάλο μέρος τους δεν κατάφερε να επιβιώσει κατά την ενετική και τουρκική κατοχή. Αναπόσπαστο στοιχείο του κυκλαδίτικου τοπίου της είναι και τα διάσπαρτα εκκλησάκια ποικίλων ρυθμών και μεγεθών, ορισμένα από αυτά μάλιστα εξάαιρετα δείγματα βυζαντινής εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής.

Τα πιο σημαντικά μοναστήρια και εκκλησίες της Άνδρου είναι τα εξής:

1. Η μονή Ζωοδόχου Πηγής ή Αγίας: βρίσκεται στη θέση Κοψοράχη κοντά στην κορυφή «Προφήτης Ηλίας», ανάμεσα στο Μπατσί και το Γαύριο. Η ανέγερσή του χρονολογείται σύμφωνα με την παράδοση το 850 μ.Χ.. Έχει ισχυρό τείχος και παλιότερα διέθετε επταώροφο προστατευτικό πύργο που επικοινωνούσε

μέσω μυστικών διαδρόμων με το κειμήλιο-φυλάκιο, όπου φυλάγονται μέχρι σήμερα ιερά σκεύη από πολύτιμα μέταλλα, άμφια και τα λείψανα τουλάχιστον 30 αγίων. Η βιβλιοθήκη της κοσμεύεται από 100 περίπου παλιούς χειρόγραφους κώδικες. Την περίοδο της ακμής της φιλοξενούσε 100 μοναχούς και διέθετε δικό της πλοίο με πλήρωμα από καλόγερους. Μετά τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο περιήλθε σε μααρασμό, γεγονός που οδήγησε στη διάλυσή της και την προσάρτησή της ως μετόχι στη μονή του Αγίου Νικολάου. Σήμερα μονάζουν καλόγριες, λίγες τον αριθμό, που φροντίζουν και διατηρούν τη μονή.

Εικόνα 4.6 Η μονή Ζωοδόχου Πηγής

Πηγή: <http://androsapartments.eu/>

2. Η μονή Αγίου Νικολάου στα Σόρα: χτίστηκε γύρω στα 1560 στα βορειοανατολικά των Αποκίων, στην πλαγιά του βουνού με θέα την κοιλάδα της Άχλας. Τα πιο σημαντικά στοιχεία της μονής είναι η πλούσια βιβλιοθήκη της με πολλούς αρχαίους κώδικες, το ξυλόγλυπτο τέμπλο της κατασκευασμένο από Κωνσταντινοπολίτες τεχνίτες, η μεγάλη εικόνα του αγίου Νικολάου από μετάξι και τρίχες από ανθρώπινα μαλλιά, ενώ ακόμη στη μονή φυλάγονται τα λείψανα 35 αγίων. Σήμερα, διαμένει μόνο ένας ηγούμενος και το μοναστήρι συντηρείται κυρίως μέσω δωρεών.

Εικόνα 4.7 Η μονή Αγίου Νικολάου

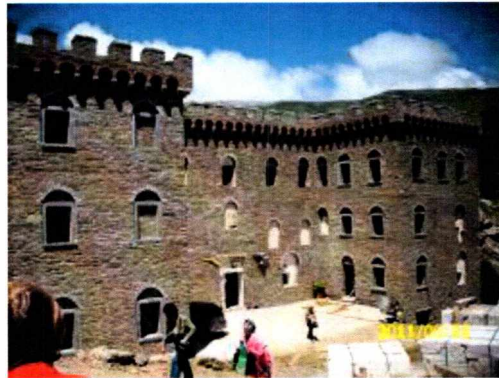
Πηγή: <http://andros-guide.gr/>

3. Η μονή Παναχράντου: είναι αφιερωμένο στην Κοίμηση της Θεοτόκου και βρίσκεται στη θέση Καταφύγι. Σύμφωνα με την παράδοση κτίστηκε από το Νικηφόρο Φωκά το 963. Το μοναστήρι είναι γνωστό και το ξυλόγλυπτο τέμπλο της, ενώ και η βιβλιοθήκη του διαθέτει αρκετούς αρχαίους κώδικες και Πατριαρχικά σιγίλια. Στα χρόνια της ακμής της, η μονή διέθετε 300 μοναχούς, όμως σήμερα έχει απομείνει ένας μόνο ηγούμενος, που αντιμετωπίζει προβλήματα για τη συντήρηση αυτής.

Εικόνα 4.8 Η μονή Παναχράντου

Πηγή: <http://www.myandrosotel.com/>

4. Η γυναικεία μονή της Αγίας Μαρίνας: βρίσκεται στην περιοχή Αποίκια και δεν υπάρχουν πληροφορίες για το έτος ίδρυσής της. Η μονή ήταν ιδιαίτερα προσφιλής σε μονάχες που κατάγονταν από αριστοκρατικές οικογένειες της Άνδρου. Αντιμετώπισε προβλήματα λόγω ελλείψεως καλογριών και ανασυστήθηκε με υπουργική απόφαση του 1976.

Εικόνα 4.9 Η μονή Αγίας Μαρίνας

Πηγή: <http://www.immspartis.gr/>

5. Η μονή του Παντοκράτορα (Σωτήρος): ιδρύθηκε πιθανώς το 1596 από τον Ανδριώτη μοναχό Μάξιμο Μαγνέντιο, στη θέση Καμάρι κοντά στο χωριό Γίδες. Από το 1634 έπαψε να υφίσταται και προσαρτήθηκε στη μονή της Αγίας. Το καθολικό της σώζεται μέχρι σήμερα σε κακή όμως κατάσταση.

Εικόνα 4.10 Η μονή του Παντοκράτορα

Πηγή: <http://photoandros.blogspot.gr/>

6. Το μοναστήρι των Τρομαρχιών: είναι και αυτό αφιερωμένο στην Κοίμηση της Θεοτόκου και βρίσκεται σε ένα απομακρυσμένο σημείο στα νοτιοδυτικά κοντά στο Στενό. Ιδρύθηκε τουλάχιστον από τα μέσα του 18ου αιώνα, ενώ το 1818 προσαρτήθηκε με όλη την ακίνητη περιουσία της στη Σχολή της Αγίας Τριάδας και στη συνέχεια το 1863 στο Ελληνικό Σχολείο Κορθίου, οπότε και διαλύθηκε με ταυτόχρονη εκποίηση της ακίνητης περιουσίας της. Είναι καλά διατηρημένο και διαθέτει ξυλόγλυπτο τέμπλο και σκαλιστές μαρμάρινες επιγραφές.

Εικόνα 4.11 Το μοναστήρι των Τρομαρχίων

Πηγή: <http://ao-ydrousa.gr/>

7. Ο Ταξιάρχης της Μεσσαριάς: αφιερωμένος στον Ταξιάρχη Μιχαήλ οικοδομήθηκε το 1158 επί βασιλείας του αυτοκράτορα Κομνηνού και είναι διατηρητέος. Είναι τύπου σταυροειδή, εγγεγραμμένου δικίονου με τρούλο και με μαρμάρινο γλυπτό τέμπλο. Στο υπέρυθρο της κεντρικής εισόδου είναι χαραγμένα ένα παράξενο ζώο και δύο μυθικοί γρύπες, φύλακες του ναού. Στα εσωτερικό του ναού σώζονται σήμερα λίγες μόνο νωπογραφίες από την άλλοτε πλούσια αγιογράφησή του, η οποία και καταστράφηκε.
8. Ο Ταξιάρχης της Μέλιδας: βρίσκεται στο κοιμητήριο του χωριού Πιτροφού και χρονολογείται στο δεύτερο μισό του 11ου αιώνα. Είναι και αυτός σταυροειδής, εγγεγραμμένος ναός με τρούλο δικίονου τύπου. Από τις τοιχογραφίες σώζεται η κεφαλή της Πλατυτέρας, που ανάγεται σην εποχή των Παλαιολόγων. Είναι διατηρητέος.
9. Ο ταξιάρχης του Υψηλού: ίδιας εποχής με τον Ταξιάρχη της Μέλιδας, σήμερα ενοριακή εκκλησία του χωριού, υπέστη πολλές αλλοιώσεις, αν και ακόμη και σήμερα αποτελεί ένα αρμονικό σύνολο.
10. Η Παναγία του Μεσαθουρίου: διατηρητέος ναός, του τέλους του 18ου αιώνα ή των αρχών του 13ου ,υπέστη μεγέθυνση τον 19ο αιώνα και ξεχωρίζει για το ξυλόγλυπτο τέμπλο της του 19ου αιώνα.
11. Ο Άγιος Νικόλαος του Κορθίου: χρονολογείται στο δεύτερο μισό του 12ου αιώνα. Κατά το 18ο αιώνα έγιναν στο ναό επισκευές και τροποποιήσεις (Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων Α.Ε. και Σύνδεσμος Δήμων Άνδρου, 2003).

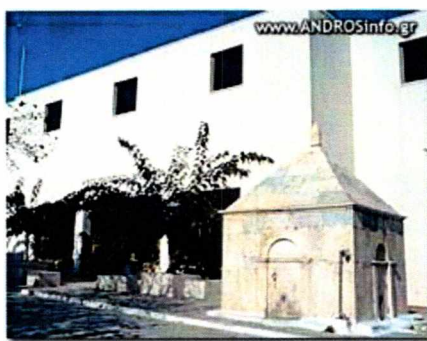
Υπάρχουν και άλλες αξιόλογες μονές όπως η μονή του Αγίου Αντωνίου στο Βουνί, της Αγίας Ειρήνης στα Αποίκια, καθώς και τα μονύδρια της Ζωοδόχου Πηγής στη

Φυρόη και του Αγίου Λεοντίου στην περιφέρεια του Κοχύλου. Σήμερα οι περισσότερες μονές βρίσκονται σε μαρasmus με μόνο σχεδόν έσοδο τις διάφορες δωρεές. Χαρακτηρισμένοι με Φ.Ε.Κ ως διατηρητέα μνημεία από το Υπουργείο Πολιτισμού είναι η εκκλησία του Αγίου Νικολάου στη Μεσαριά, της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στην Παλαιόπολη, της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος και του Αγ. Ιωάννη του Θεολόγου στο Βιτάλι, του Αγ. Γεωργίου στο Κόρθι, της Γέννησης της Θεοτόκου στους Μένητες, της Ζωοδόχου Πηγής στο Μπατσί, του Αγ. Γεωργίου του Μπίστη στις Στενιές, της Γέννησης της Θεοτόκου στο Φάλικα, του Αγ. Γεωργίου και της Παλατιανής στη Χώρα.

Η Άνδρος θεωρείται ανάμεσα στις Κυκλάδες, ως η Μητρόπολη των Καλών Τεχνών. Αποτέλεσε πνευματικό κέντρο για πολλούς αξιόλογους καλλιτέχνες, ζωγράφους και γλύπτες, όπως ο Μιχάλης Τόμπρος, ο οποίος φιλοτέχνησε και το άγαλμα του Αφανούς Ναύτη, αφιερωμένο σε όσους χάθηκαν στη θάλασσα, το οποίο κοσμεί την ομώνυμη πλατεία στη Χώρα. Μεγάλη προσωπικότητα του νησιού αποτέλεσε και ο φιλόσοφος Θεόφιλος Καΐρης, ο οποίος μεταξύ άλλων ίδρυσε και το ορφανοτροφείο που μετατράπηκε στη συνέχεια σε διδακτήριο. Ο Ανδρέας Εμπειρικός, εκφραστής του ελληνικού υπερρεαλισμού, έχει για γενέτειρά του το νησί της Άνδρου, όπως επίσης και ο μεγάλος ποιητής Ιωάννης Πολέμης.

Τα μουσεία που υπάρχουν στην Άνδρο είναι τα εξής:

1. Το Αρχαιολογικό Μουσείο: ιδρύθηκε το 1981 στη Χώρα, με δωρεά του ιδρύματος Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή. Στον επάνω όροφο εκτίθενται τα ευρήματα από τις ανασκαφές στον οικισμό της Γεωμετρικής περιόδου στη Ζαγορά, καθώς και εποπτικό υλικό (αεροφωτογραφίες, μακέτες, κλπ). Στο ισόγειο εκτίθενται γλυπτά και ανάγλυφα της αρχαϊκής και ρωμαϊκής εποχής που προέρχονται κυρίως από την Παλαιόπολη, την αρχαία πρωτεύουσα του νησιού. Στο υπόλοιπο τμήμα του ισόγειου βρίσκουμε ενεπίγραφες πλάκες και αρχιτεκτονικά μέλη από εκκλησίες της Βυζαντινής περιόδου. Το μουσείο περιλαμβάνει μεταξύ των εκθεμάτων και εργαστήρια συντήρησης, αποθήκες, αίθουσα προβολών και σύγχρονα οπτικοακουστικά συστήματα. Περιστασιακά εκτίθενται και έργα σύγχρονης τέχνης (Τελεβάντου, 1996).

Εικόνα 4.12 Το Αρχαιολογικό Μουσείο

Πηγή: <http://www.androsinfo.gr/>

2. Το Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης: ή Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης του Ιδρύματος Βασίλη & Ελίζας Γουλανδρή εγκαινιάστηκε το 1979 και είναι ιδιοκτησία του Βασίλη και της Ελίζας Γουλανδρή. Το μουσείο διαθέτει δύο πτέρυγες, με την μεν παλαιότερη να φιλοξενεί τη μόνιμη έκθεση γλυπτικής με έργα του Ανδριώτη γλύπτη Τόμπρου, αλλά και έργα των Τσαρούχη, Γκίκα, Μόραλη, Τάκη, Βασιλείου, Φασιανού κ.α. Στη δε νεότερη, εκτίθεται έργα νεότερων Ελλήνων καλλιτεχνών. Κατά τη χειμερινή περίοδο εκτίθενται μέρος της συλλογής του Ιδρύματος που αποτελείται από έργα σύγχρονων Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών. Κατά τη διάρκεια της θερινής περιόδου διοργανώνονται εκθέσεις καλλιτεχνών διεθνούς εμβέλειας και συνοδεύονται με εικονογραφημένους καταλόγους, κάρτες, αφίσες, προβολές ταινιών για τη ζωή και το έργο των καλλιτεχνών, που καλύπτονται με ξεναγήσεις και εκπαιδευτικά προγράμματα (<http://www.moca-andros.gr>).

Εικόνα 4.13 Το μουσείο Μοντέρνας Τέχνης

Πηγή: <http://www.goulandris.gr/>

3. Το Ναυτικό Μουσείο: ιδρύθηκε το 1972 και βρίσκεται στη Χώρα. Περιλαμβάνει μια εκτενή συλλογή από μακέτες πλοίων, ναυτικά όργανα, χάρτες, παλιά ναυλοσύμφωνα, λιθογραφίες και μοντέλα ανδριώτικων πλοίων. Το Ναυτικό Μουσείο Άνδρου, αποτελεί δωρεά του Δημητρίου Ράλλη ενώ η πλατεία και ο ανδριάντα του "Αφανούς Ναύτη", αποτελεί δωρεά της οικογένειας Νικ. Ι. Γουλανδρή τα οποία στόχο έχουν την καταγραφή και την διαιώνιση της ναυτικής παράδοσης του νησιού προς τις νεότερες γενιές.

Εικόνα 4.14 Το Ναυτικό Μουσείο

Πηγή: <http://androsfilm.blogspot.gr/>

4. Το Ίδρυμα Πέτρου και Μαρίκας Κυδωνιέως: είναι πολιτιστικό ίδρυμα μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα που σκοπεύει στην προώθηση της σύγχρονης τέχνης διοργανώνοντας ποικίλες εκδηλώσεις. Ιδρύθηκε το 1994 και βρίσκεται στην Χώρα Άνδρου. Είναι ένα κοινωφελές Ίδρυμα που συστάθηκε με σκοπό την ίδρυση και λειτουργία πολιτιστικού και πνευματικού κέντρου στην Άνδρο. Βασικός στόχος του Ιδρύματος είναι η προώθηση των πολιτιστικών πραγμάτων στο νησί της Άνδρου αλλά έμμεσα και στην υπόλοιπη Ελλάδα. Το Ίδρυμα στα πλαίσια του πολιτιστικού του σκοπού παρουσιάζει την τέχνη με την ευρύτερη και ολοκληρωμένη της μορφή χωρίς συνοριακούς φραγμούς, δίνοντας όμως πάντα προτεραιότητα στον ελληνικό χώρο: εικαστικά, μουσική, λογοτεχνία, θέατρο, χορός βρίσκονται στο κέντρο του ενδιαφέροντός του.

Εικόνα 4.15 Το Ίδρυμα Κυδωνιέως

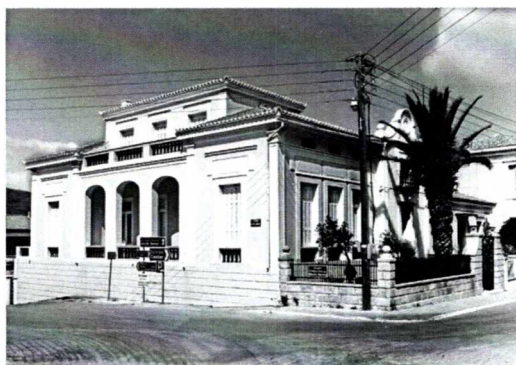
Πηγή: <http://odosell.blogspot.gr/>

5. Την Αρχαιολογική Συλλογή Παλαιόπολης που ιδρύθηκε το 1988 και στεγάζεται σε κτίριο που χορηγήθηκε από το ίδρυμα Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή. Περιλαμβάνει συλλογές με γλυπτά, ανάγλυφα και επιγραφές από τους κλασσικούς ως τους ρωμαϊκούς χρόνους που βρέθηκαν στην περιοχή της Παλαιόπολης. Σημαντικότερα εκθέματα αποτελούν το μαρμάρινο λιοντάρι, μαρμάρινο αγαλματίδιο της Αρτέμιδος και μαρμάρινη πλάκα με αναγραμμένο τον μοναδικό στην Ελλάδα πλήρως σωζόμενο ύμνο προς τιμήν της θεάς Ίσιδος.
6. Το Μουσείο Λαογραφίας και Χριστιανικής Τέχνης που ιδρύθηκε από την οικογένεια Βασιλόπουλου στη Χώρα της Άνδρου. Περιλαμβάνει εκθέματα που σχετίζονται με τη μεταβυζαντινή τέχνη, τις δραστηριότητες των κατοίκων, τα τοπικά προϊόντα, την παραδοσιακή αρχιτεκτονική και τον εξοπλισμό της κατοικίας με χρηστικά και διακοσμητικά σκευή. Το παλιό παγοποιείο του Μαντζαβελάκη στην είσοδο της χώρας αποκαταστάθηκε και στους χώρους του παρουσιάζεται ένα τυπικό αστικό Ανδριώτικο σπίτι με το κελάρι του, καθώς και Ανδριώτικα προϊόντα και επαγγέλματα. Ο επάνω χώρος του κτιρίου που λειτουργούσε ως ελαιοτριβείο, είναι αφιερωμένος στη Χριστιανική Τέχνη της Άνδρου κατά τον 18ο αιώνα ως τις αρχές του 19ου. Ο όροφος είναι χωρισμένος σε τρεις επιμέρους ενότητες που αναφέρονται στην Αγιογραφία, την Εκκλησιαστική Αργυροχρυσοχοΐα και στα ξυλόγλυπτα Τέμπλα των εκκλησιών της Άνδρου.

Εικόνα 4.16 Μουσείο Λαογραφίας στη Χώρα

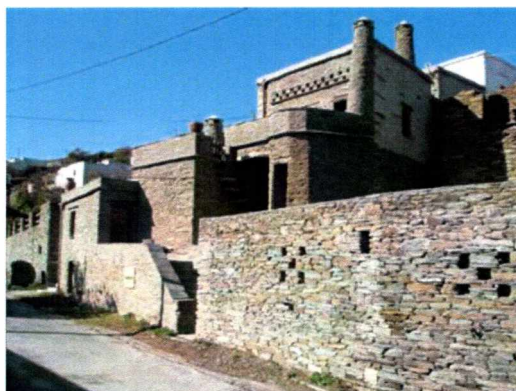
Πηγή: <http://photoandros.blogspot.gr/>

7. Το Λαογραφικό Μουσείο Κορθίου όπου παρουσιάζονται εκθέματα από την τοπική λαογραφική και πολιτιστική παράδοση του νησιού.
8. Το Λαογραφικό Μουσείο του Ιδρύματος για την Προστασία και την Ανάδειξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς του Συνετίου Άνδρου. Το Μουσείο στεγάζεται στο σχολείο του χωριού, το οποίο χτίστηκε το 1900, με δωρεά του εθνικού ευεργέτη Ανδρέα Συγγρού και σταμάτησε τη λειτουργία του το 1999 λόγω έλλειψης μαθητών. Στους χώρους του έχει διαμορφωθεί ένα τυπικό Ανδριώτικο σπίτι με τα δωμάτιά του, τα αντίστοιχα έπιπλα, σκεύη και εργαλεία ενώ έχει διατηρηθεί και μια αίθουσα του σχολείου στην αρχική της μορφή (<http://www.syneti.8m.com>).
9. Καΐρειος Βιβλιοθήκη: ιδρύθηκε με Προεδρικό Διάταγμα το 1987 ως Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Εμπνευστής και δημιουργός της ο ιστορικός Δημήτριος Ι. Πολέμης. Σήμερα η Βιβλιοθήκη κατέχει περί τους 60.000 τόμους εντύπων (πολλά από τα οποία είναι παλιές, δυσεύρετες εκδόσεις), χειρόγραφα, εκτενέστατο αρχείο που είναι αξιοποιημένο και περιλαμβάνει άνω των 1000 φακέλων πέρα από άλλα ειδικά ογκώδη αρχεία όπως της ναυτιλίας της Άνδρου και των ειρηνοδικείων της (τα οποία απέκτησε κατόπιν εντολής του Υπουργείου Δικαιοσύνης), πολλά έργα τέχνης (εικόνες – μεταξύ αυτών μια του Εμμανουήλ Τζάνε εξαιρετικής τέχνης, - πίνακες, συλλογή αρχαίων αγγείων και αγαλματιδίων κ.τ.λ.), αντικείμενα ιστορικής αξίας και αντικείμενα του λαϊκού πολιτισμού.

Εικόνα 4.17 Καΐρειος Βιβλιοθήκη

Πηγή: <http://www.myandroshotel.com/>

10. Μουσείο Ελιάς Κυκλάδων (Λιοτρίβι του Χέλμη). Το παλιό ελαιοτριβείο "βίδα" βρίσκεται στο ισόγειο ενός διώροφου πέτρινου κτιρίου, ηλικίας μεγαλύτερης των 150 ετών, χαρακτηριστικό δείγμα μικρής προβιομηχανικής ζωοκίνητης μονάδας εξαγωγής ελαιόλαδου. Ο τελευταίος ιδιοκτήτης του κτιρίου παραχώρησε τη χρήση του ελαιοτριβείου μαζί με τον εξοπλισμό του που διασώζεται σχεδόν ολόκληρος, στην Αναπτυξιακή Εταιρεία Άνδρου Α.Ε. για την αποκατάσταση και μετατροπή του σε επισκέψιμο μουσειακό χώρο. Με το εποπτικό υλικό που διαθέτει το μουσείο, ξαναζωντανεύει τη διαδικασία παραγωγής ελαιολάδου των παραδοσιακών αγροτικών κοινοτήτων της Άνδρου σε προηγούμενες εποχές, αλλά δίνει και χρήσιμες πληροφορίες για το πολύτιμο αυτό προϊόν (<http://www.musioelias.gr>).

Εικόνα 4.18 Μουσείο Ελιάς Κυκλάδων

Πηγή: <http://andros-guide.gr/>

11. Πύργος Αγαδάκη: (πύργοι στην Άνδρο λέγονταν οι παλαιές αρχοντικές κατοικίες) στ' Απατούρια είναι κτίσμα του 18ου αιώνα που ίσως αντικατέστησε κάποιο παλαιότερο κτίριο στην ίδια θέση. Ήταν η κατοικία της παλαιάς ανδριώτικης οικογένειας Τζώρτζη ή Αγαδάκη. Η Καϊρείος Βιβλιοθήκη αναστήλωσε τον παλαιό αρχοντικό πύργο Αγαδάκη και το παραπλεύρως παραδοσιακό ελαιοτριβείο, (εξαίρετο δείγμα της προβιομηχανικής παραγωγής ελαίου), που βρίσκονται στα Απατούρια και ήταν ερείπια. Ο όροφος του Πύργου έχει διαμορφωθεί σε χώρο σεμιναρίων και συνεδρίων. Το υπόγειο διαμορφώνεται σε έκθεση αντικειμένων του λαϊκού πολιτισμού που αφορούν στην γεωργία. Το ελαιοτριβείο που θεωρείται εξάισιο δείγμα προβιομηχανικού συγκροτήματος σχεδόν απέκτησε την αρχική μορφή του και απομένει να γίνει μέρος του εξοπλισμού του. Το περιβάλλει, με τις δύο ιδιόκτητες πηγές του πέρα από το συνηθισμένο αρδευτικό του νερό αποκτά την εικόνα του πατροπαράδοτου ανδριώτικου κτήματος.

Εικόνα 4.19 Πύργος Αγαδάκη

Πηγή: <http://www.e-kyklades.gr/>

(Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων, 2004)

4.2 Μονοπάτια

Χαρακτηριστικό της Άνδρου είναι η ύπαρξη πολλών αρχαίων μονοπατιών, τα οποία διατρέχουν το νησί σχεδόν σε όλο το μήκος και το πλάτος του. Πρόκειται για παλιά μονοπάτια που ακολουθούν τα φυσικά περάσματα στα βουνά και ρεματιές και συνδέουν τους τόπους κοινωνικού και οικονομικού ενδιαφέροντος του νησιού. Πολλά από αυτά χρησιμοποιούνται ακόμη και σήμερα από τους κατοίκους για να επισκεφτούν ξωκλήσια κυρίως την ημέρα της γιορτής τους και από τους

κτηνοτρόφους για τη βοσκή των ζώων. Πιστεύεται ότι τα μονοπάτια αυτά, στη βασική τους χάραξη, έχουν μείνει τα ίδια από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Κι αυτό γιατί η δυνατότητα του ανθρώπου για τεχνικά έργα που αγνοούν τα φυσικά περάσματα, έγινε δυνατή μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο και στην Άνδρο κυρίως τα τελευταία χρόνια. Ακόμη και το βασικό οδικό δίκτυο του νησιού κατασκευάστηκε τα τελευταία προπολεμικά χρόνια και τα πρώτα μεταπολεμικά και είναι χαραγμένο πάνω στα χνάρια των παλιών μονοπατιών. Αυτά τα αρχαία μονοπάτια οδηγούν σε κάθε ξωκλήσι, μοναστήρι, βοσκοτόπι, καλλιεργήσιμη περιοχή, πηγή, παραλία, όρμος και φυσικά οικισμός. Από όλα τα παραπάνω περνάει τουλάχιστον ένα μονοπάτι. Σ' αυτά τα πανάρχαια λιθόστρωτα μονοπάτια στηρίχτηκαν η κοινωνική και η οικονομική ζωή του νησιού από την προϊστορία μέχρι τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια. Κάποια από αυτά έχουν αξιοποιηθεί τουριστικά και προσφέρονται για περιπατητικές διαδρομές.

Η Άνδρος εξακολουθεί σήμερα να διαθέτει ένα ιδιαίτερο εκτεταμένο δίκτυο πεζοπορικών διαδρομών που υπολογίζεται να ξεπερνά τα 300 χλμ. μήκος. Το 1997 στα πλαίσια μιας προσπάθειας για την ανάπτυξη του πεζοπορικού τουρισμού στο νησί η Νομαρχία Κυκλάδων σε συνεργασία με την Αναπτυξιακή Εταιρεία Άνδρου ανέλαβε και υλοποίησε τον καθαρισμό και τη σηματοδότηση 12 πεζοπορικών διαδρομών συνολικού μήκους 85 χλμ. Οι περισσότερες βρίσκονται στο κεντρικό και νότιο τμήμα του νησιού, ενώ πρόσφατα προστέθηκαν σε αυτές ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες διαδρομές στο βόρειο και δυτικό τμήμα (<http://www.androsroutes.gr/eisagwgi>).

Το ανθρωπογενές περιβάλλον της ενδοχώρας συμπληρώνεται από το πυκνό δίκτυο παραδοσιακής επικοινωνίας που συνθέτουν τα μονοπάτια – οι «στενές», οι λιθόστρωτοι δρόμοι, τα λιθόκτιστα τοξωτά γεφύρια. Το δίκτυο αυτό είναι η ραχοκοκαλιά της ανδριώτικης υπαίθρου, διατρέχοντάς την σε κάθε της γωνιά. Συνδέει τους οικισμούς μεταξύ τους, με τις ακτές, τις πηγές, τα βοσκοτόπια και τις καλλιέργειες, τις εκκλησίες. Μεγάλο μέρος του διατηρείται σε χρήση, ιδιαίτερα στις δύσβατες περιοχές και προς τις δυσπρόσιτες ανατολικές ακτές.

Το επιλεγμένο από το σύνολο των παραδοσιακών λιθόστρωτων δρόμων και μονοπατιών της Άνδρου, ως Δίκτυο Διαδρομών Πολιτιστικού Ενδιαφέροντος του νησιού, υπερβαίνει σε μήκος τα 85 χιλιόμετρα. Για την προστασία και ανάδειξη του δικτύου αυτού, στα πλαίσια των πολιτιστικών δραστηριοτήτων της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Κυκλάδων πραγματοποιούνται εργασίες συντήρησης και

αποκατάστασης, σηματοδότηση μεγάλου μέρους του δικτύου, καθώς και διερεύνηση και οριοθέτηση του δικτύου.

Υπάρχουν διάφοροι τύποι μονοπατιών στην Άνδρο, μονοπάτια χωμάτινα ορατά από ανθρώπινα ίχνη ή ίχνη ζώων, λιθόστρωτα ή τσιμεντοστρωμένα. Τα περισσότερα μονοπάτια στο νησί είναι περιτοιχισμένα, δηλαδή οριοθετούνται από παράλληλες ξηρολιθιές (πέτρινους μαντρότοιχους ξηρής λιθοδομής, χωρίς επίχρισμα), οι λεγόμενες «στενές» στην τοπική διάλεκτο. Συνήθως τα μονοπάτια που διέρχονται από τους οικισμούς είναι είτε λιθόστρωτα είτε τσιμεντοστρωμένα.

Καθώς σε πολλές περιπτώσεις δρόμοι έχουν διανοιχθεί πάνω σε τμήματα παλαιών μονοπατιών, οι πεζοπόροι καλούνται να κινηθούν για κάποιες αποστάσεις σε χωματόδρομους, τσιμεντόδρομους ή ασφαλτόδρομους μέχρι να ξαναβρούν τα παλαιά διατηρημένα μονοπάτια. Συνεπώς είναι πολύ συνηθισμένο κανείς να διασχίζει ή να κινείται πάνω σε δρόμους, κατά τη διάρκεια μιας πεζοπορίας, συχνά περισσότερο της μιας φοράς, γεγονός που επιτρέπει συνάμα το να τερματίσει ή να ξεκινήσει κανείς μια πεζοπορία (συμβουλευόμενος χάρτη) από πολλά διαφορετικά σημεία.

Η Άνδρος είναι ένα ορεινό νησί με εξαιρετικά έντονο ανάγλυφο. Η υψηλότερη οροσειρά, το Πέταλο φτάνει περίπου στα 1.000 μέτρα υψόμετρο. Τα μονοπάτια της Άνδρου σε γενικές γραμμές χαρακτηρίζονται μικρής έως μεσαίας δυσκολίας. Ωστόσο, οι περισσότερες διαδρομές περιλαμβάνουν απότομα τμήματα, γεγονός που πρέπει κανείς να έχει υπόψη.

Η Άνδρος δεν έχει ακόμη επαρκώς εξελιχθεί σε πεζοπορικό προορισμό. Δεν υπάρχουν ειδικοί χώροι στάθμευσης για πεζοπόρους. Η μεταφορά προς και από πεζοπορικές διαδρομές συχνά απαιτεί τη χρήση μεταφορικών μέσων, μισθωμένων οχημάτων, ταξί ή λεωφορείων.

Πίνακας 4.1 Δίκτυο Διαδρομών

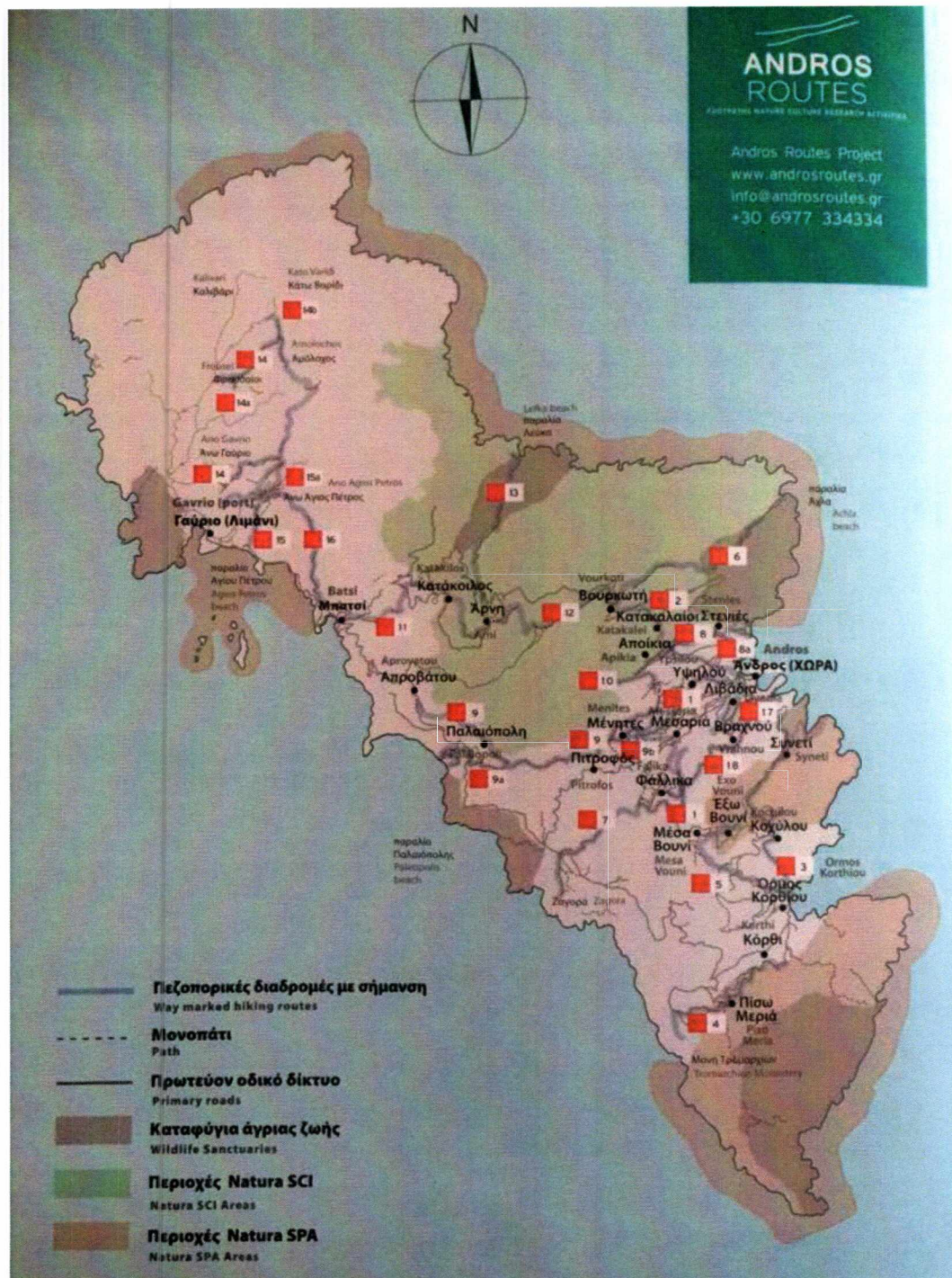
Αρίθμηση διαδρομής	Συνοπτική Περιγραφή Διαδρομής	Μήκος Διαδρομής (χλμ)
1	Χώρα-Υψηλού-Μεσαθούρι-Λάμυρα-Μένητες-Μεσσαριά-Πανάχραντος	10,2
1a	Είσοδος στη διαδρομή 1 από Νημπορειό	0,45
1b	Είσοδος στη διαδρομή 1 από πηγές Μενήτων	0,35
1c	Συνδετική διαδρομή μεταξύ 1 & 18 (από Στοιχειωμένη-Αλαδινού)	0,57
2	Χώρα-Αποίκια-Κατακαλαίοι-Βουρκωτή	6,8
2a	Αποίκια-Πυθάρα	1
3	Χώρα-Συνετί-Διποτάματα-Κοχύλου-Όρμος Κορθίου	9,8
3b	Παράκαμψη για επάνω Κάστρο	0,95
4	Αηδόνια-Κόρθι-Μουσιώνας-Αμωνακλειού-Πίσω Μεριά-Μονή Τρομαρχίων	7,1
5	Έξω Βουνί-Μέσα Βουνί-Γιανισαίο-Λαρδία-ρωγό-Όρμος Κορθίου- Μονή Τρομαρχίων	6,4
6	Βουρκωτή-Μονή Αγίου Νικολάου-Ακτή Άχλα	9,4
7	Μονή Παναχράντου-Σασά-Αλάδου-Αγία Τριάδα-Ζαγορά	7,8
8	Αποίκια-Απατούρια-Στενιές-Γιάλια	3,8
8a	Παραλία Γιάλια-Τρύπες-Χώρα (Νημπορειό)	1,9
9	Απροβάτου-Παλαιόπολη-Άνω Πιτροφός-Άνω Μένητες-πηγές Μενήτων	11,6
9a	Συνδετική διαδρομή 9 με Παλαιόπολη-κυκλική αρχαιολογικού χώρου	4,5
9b	Συνδετική διαδρομή 9 & 1 από Άνω Μένητες-πηγές Μενήτων	1,9
10	Στραπουργιές-Εγκρεμίστρα-Ταξιάρχης Γαβριήλ-Ευρουσές- Αποίκια (Τρικόλι)	4,7
11	Μπατσί-Κατάκοιλος-Άνω Κατάκοιλος-Άρνη	8,6
12	Άρνη- Προφήτης Ηλίας- Κορυφή Πετάλου-Βουρκωτή	6,9
13	Άρνη-Ρέματα-Λεύκα	6,1

Αρίθμηση διαδρομής	Συνοπτική Περιγραφή Διαδρομής	Μήκος Διαδρομής (χλμ)
14	Γαύριο-Άνω Γαύριο-Αμμόλωχος-Μπλιομέτι-Φρουσαίοι	13,4
14a	Παρακλάδι διαδρομής 14 προς Άγιο Στάθη	0,5
14b	Παρακλάδι διαδρομής 14 από γεφύρι Αμμολόχου-Καψάλα	0,8
15	Γαύριο-Σχόλη-Άνω Άγιος Πέτρος-Πύργος-παραλία Κάτω Αγίου Πέτρου	4,9
15a	Σχόλη- Αγία Μαύρα-Άνω Άγιος Πέτρος- Σχόλη	4,3
16	Άνω Άγιος Πέτρος-Μονή Αγίας-Μπατσί	6,1
17	Λιβάδια κυκλική (Λύκειο-Άβυσσος-γεφύρι Λιβαδίων-Κάτω Χωριό-Άγιος Κωνσταντίνος-Πέρα Χωριό-ξύλινη γέφυρα-Λύκειο	4,4
18	Βακόνι-Αλαδινού-Φάλικα-Πετρηάς-Προφήτης Δανιήλ-Βραχνού-Λιβάδια	8
18a	Παρακλάδι διαδρομής 18 για σπήλαιο Αλαδινού	0,45
		156,07

Πηγή : Οδοιπορικό στην Άνδρο, Πολιτιστικός Περιηγητικός Οδηγός,

<http://www.androsroutes.gr/androu-monopatia/>, ίδια επεξεργασία

Χάρτης 4.1 Χάρτης Μονοπατιών 2015

Πηγή : <http://www.androsroutes.gr/androu-monopatia>

4.3 Θαλάσσιες Υποδομές

Οι θαλάσσιες υποδομές της Άνδρου χαρακτηρίζονται ελλιπής και προβληματικές συγκριτικά με τα τουριστικά πρότυπα. Πέρα από το εμπορικό λιμάνι του Γαυρίου, οι υπόλοιπες μαρίνες δεν έχουν αξιοποιηθεί κατάλληλα. Συγκεκριμένα το μικρό λιμάνι

του Μπατσίου είναι μικρό και δεν είναι σε θέση να αντεπεξέλθει στις τουριστικές ανάγκες το πιο τουριστικό μέρος του νησιού. Επιπλέον στο Κόρθι λειτουργεί ένα αλιευτικό καταφύγιο στο οποίο οι εργασίες επέκτασης και εκσυγχρονισμού έχουν σταματήσει εξαιτίας της οικονομικής κρίσης παρουσιάζοντας μια εικόνα εγκαταλελειμμένου εργοταξίου στην γύρω περιοχή. Τέλος το λιμάνι της Χώρας δεν έχει αξιοποιηθεί στο έπακρο ενώ εμφανίζει πολλά λειτουργικά προβλήματα. Γενικότερα η εκμετάλλευση των λιμένων χαρακτηρίζεται ως προβληματική.

Σε καλύτερο στάδιο παρουσιάζεται η προβολή του νησιού μέσα από διάφορες αθλητικές διοργανώσεις οι οποίες προσελκύουν πλήθος κόσμου στο νησί. Ωστόσο, οι υποδομές δεν επαρκούν στην άρτια διοργάνωση των αγώνων αλλά και στην φιλοξενία των επισκεπτών. Τέλος, παρά τον υποθαλάσσιο και παράκτιο πλούτο η Άνδρος δεν έχει καθιερωθεί σε καταδυτικό προορισμό. Η ύπαρξη πολλών ναυαγίων στην περιοχή θα μπορούσε να αποτελέσει πόλο έλξης για τουρίστες μνημόνους και μη ωστόσο οι καταδύσεις περιορίζονται σε κάποιες συγκεκριμένες μόνο περιοχές.

4.4 Στοιχεία Αγροτουρισμού στην Άνδρο

Η γεωργική κοινωνία της Άνδρου είναι μιας παλαιότερης γενιάς και δεν είναι εξοικειωμένη σε νέες ιδέες. Στο νησί λειτουργούν ελάχιστες αγροτουριστικές μονάδες οι οποίες έχουν δημιουργηθεί τα τελευταία χρόνια και οι οποίες δεν είναι σε θέση να καταστήσουν την Άνδρο ως έναν προορισμό αγροτουρισμού. Εκτός των άλλων δεν υπάρχουν κίνητρα προς τους επίδοξους επενδυτές με αποτέλεσμα να αυξάνεται το ρίσκο και να μην παρουσιάζονται επενδύσεις αυτού του τομέα στην Άνδρο.

4.5 Στοιχεία Οικοτουρισμού στην Άνδρο

Περισσότερο από τη μισή έκταση της Άνδρου είναι χαρακτηρισμένη ως περιοχή Natura 2000 εξαιτίας της πλούσιας βιοποικιλότητας. Ωστόσο οι κάτοικοι δεν είναι ενημερωμένοι και κατ' επέκταση ούτε ευαισθητοποιημένοι για τα σπάνια είδη χλωρίδας και πανίδας που εντοπίζονται στο νησί. Αποτέλεσμα αυτών είναι να προκαλούνται προβλήματα τόσο στην λειτουργία των προγραμμάτων προστασίας που δραστηριοποιούνται στη Άνδρου αλλά και στην οικολογική ισορροπία του τόπου. Στην Άνδρο εντοπίζονται είδη μοναδικά για τα ελληνικά δεδομένα για τα οποία οι επισκέπτες είναι περισσότερο προστατευτικοί από του ντόπιους.

5. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται μια αποτίμηση της υπάρχουσας κατάστασης σε πρώτο στάδιο και κατά συνέπεια στην παρουσίαση προτάσεων που στόχο έχουν την βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη της Άνδρου αξιοποιώντας τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα με στόχο να ενταχθεί σε ένα εναλλακτικό τουριστικό δίκτυο, αυτό των εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

5.1. Περιπατητικός Τουρισμός

Η διεθνής εμπειρία δείχνει πως ο πεζοπορικός/περιπατητικός τουρισμός αποτελεί μια μορφή τουρισμού στην οποία συμμετέχουν επισκέπτες με ενδιαφέρον για το φυσικό περιβάλλον και τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες των προορισμών που επισκέπτονται. Οι συγκεκριμένοι επισκέπτες δεν περιορίζονται στις παραλίες και στα ψυχαγωγικά μαγαζιά, αντιθέτως ενδιαφέρονται για την πολιτιστική ιστορία του τόπου, εξερευνούν τα τοπικά μνημεία και παράλληλα έρχονται κοντά στις ομορφιές της φύσης.

Η συγκεκριμένη μορφή προσελκύει τουρίστες τις περιόδους άνοιξης και φθινοπώρου κατά τις οποίες οι θερμοκρασίες είναι ευνοϊκότερες, παρέχοντας έτσι μια σημαντική ευκαιρία για διεύρυνση της τουριστικής περιόδου της Άνδρου. Η περίοδος του μαζικού τουρισμού είναι μικρή ωστόσο είναι έντονη δημιουργώντας προβλήματα κατά την υψηλή περίοδο (high season). Σε αυτό έρχεται να προστεθεί και η οικονομική κρίση η οποία δεν δίνει την δυνατότητα στο τουριστικό δυναμικό να επισκεφτεί περισσότερους προορισμούς για μεγαλύτερα διαστήματα. Ο περιπατητικός τουρισμός μπορεί να συμβάλει στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου καθώς δεν συμπίπτει με την υψηλή περίοδο κατά την οποία υπάρχουν ακραίες καιρικές συνθήκες.

Επιπλέον αποτελεί μια σημαντική ευκαιρία αναζωογόνησης του τοπικού πρωτογενούς τομέα και των ερημωμένων χωριών της Άνδρου. Πολλές περιοχές θα ήταν άγνωστες για τους τουρίστες, και αρκετοί θησαυροί ομορφιάς δεν θα είχαν ανακαλυφθεί από τους τουρίστες αν δεν υπήρχαν τα μονοπάτια για να τους οδηγήσουν σε αυτούς. Με την συγκεκριμένη δράση και οι ντόπιοι κάτοικοι της περιοχής μπορούν να επωφεληθούν προωθώντας τα παραδοσιακά τοπικά προϊόντα σε μεγαλύτερες αγορές.

Η Άνδρος διαθέτει ένα σχετικά ανέγγιχτο φυσικό περιβάλλον με υψηλής αξίας βιοποικιλότητα και ένα εκτεταμένο δίκτυο μονοπατιών που περνούν από σχεδόν όλα τα χωριά εμφανίζοντας έτσι ένα συγκριτικό πλεονέκτημα ως προς αυτή τη μορφή τουρισμού. Εξαιτίας της έκτασης του νησιού, το οδικό δίκτυο δεν έχει συμπέσει με το δίκτυο μονοπατιών και έτσι τα ίχνη των μονοπατιών δεν έχουν χαθεί.

Κατά τα τελευταία χρόνια γίνονται αξιόλογες προσπάθειες για την ανάδειξη της Άνδρου ως πεζοπορικού τουρισμού κυρίως με ιδιωτική πρωτοβουλία από δυο ομάδες, το Andros Routes κυρίως αλλά και το trekking Andros. Πραγματοποιείται χαρτογράφηση των μονοπατιών, καθαρισμός και συντήρηση τους καθώς και μελέτες σήμανσης και σήμανση μονοπατιών. Επιπλέον στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας εκδίδονται βιβλία για τα μονοπάτια της Άνδρου σε αγγλικά & ολλανδικά, πεζοπορικοί χάρτες και φυλλάδια για την Άνδρο και τα μονοπάτια της σε αγγλικά και γερμανικά εκτός από τα ελληνικά ενώ λειτουργούν και ιστοσελίδες από τις οποίες οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να ενημερώνονται.

Η συντήρηση των μονοπατιών δεν αποτελεί εύκολη υπόθεση καθώς είτε λόγω ανθρώπινης παρέμβασης είτε εξαιτίας της φύσης εμφανίζονται συνεχώς προβλήματα. Σε περιπτώσεις που ο χειμώνας είναι βαρύς και υπάρχουν ακραία καιρικά φαινόμενα τότε είναι πιο πιθανό να δημιουργηθούν ζημιές καθώς τα περισσότερα μονοπάτια είναι φυσικά. Χιόνια, ισχυροί άνεμοι και καταιγίδες σχεδόν κάθε χρόνο σπάνε δέντρα με αποτέλεσμα πολλά μονοπάτια να φράζουν ενώ μεγάλο πρόβλημα αποτελούν οι πτώσεις ξερολιθιών σε «στενές», εξαιτίας της καθίζησης του εδάφους. Για αυτό τον λόγο, είναι απαραίτητος ο ετήσιος καθαρισμός του δικτύου των μονοπατιών από δέντρα, κλαδιά, πεσμένους τοίχους ούτως ώστε να είναι έτοιμα να υποδεχθούν το σύνολο των επισκεπτών από την αρχή της άνοιξης. Άλλωστε κατά τον υπόλοιπο καιρό σε πολύ λίγες περιπτώσεις τα μονοπάτια αυτά χρησιμοποιούνται από τους ντόπιους κατοίκους καθώς είναι ως επί το πλείστον απομακρυσμένα.

Δυστυχώς όμως σημαντικό ρόλο παίζει και ο ανθρώπινος παράγοντας. Έχουν παρατηρηθεί βανδαλισμοί και κλοπές εξοπλισμού «απογυμνώνοντας» έτσι τα μονοπάτια. Με τον όρο εξοπλισμό εννοούνται οι ενημερωτικές ξύλινες πινακίδες, μικρά σήματα, ξύλινοι ορθοστάτες, ξύλινοι στύλοι, μικροί στύλοι αλουμινίου κ.α. τα οποία είναι απαραίτητα πρώτον για την ασφάλεια των περιπατητών και δεύτερον για την τήρηση των ευρωπαϊκών προδιαγραφών.

Για την καλύτερη εκμετάλλευση των μονοπατιών και για μια βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη είναι απαραίτητη η δημιουργία μιας στοχευμένης προώθησης τόσο στο ελληνικό κοινό αλλά κυρίως στο εξωτερικό. Σύμφωνα με δεδομένα το μεγαλύτερο ποσοστό επισκεπτών προέρχεται από τις χώρες της βόρειας και κεντρικής Ευρώπης, και το γεγονός ότι οι ενδιαφερόμενες ιστοσελίδες και φυλλάδια υποστηρίζουν αυτές τις γλώσσες αποτελεί ένα πολύ θετικό στοιχείο. Από την άλλη μεριά δυστυχώς οι Έλληνες δεν έχουν δείξει ευαισθητοποίηση προς αυτή την μορφή τουρισμού γεγονός το οποίο είναι δυνατό να αλλάξει με την κατάλληλη ενημέρωση και πληροφόρηση.

Επιπλέον και οι ντόπιοι κάτοικοι δείχνουν να μην υποστηρίζουν αυτή την προσπάθεια βεβηλώνοντας και καταστρέφοντας σηματοδοτήσεις είτε επειδή βρίσκονται δίπλα στα χωράφια τους ή στα ζώα τους ή στα σπίτια τους καταδεικνύοντας ένα γνωστό φαινόμενο «NIMBY» (Not In My Back Yard). Ωστόσο, αν ενημερωθούν από τους τοπικούς συλλόγους και την τοπική διοίκηση ότι αυτοί οι «εισβολείς» μόνο θετικά μπορούν να προσφέρουν και στον τόπο και στην οικονομία τότε τέτοιες ενέργειες είναι βέβαιο ότι θα εκλείψουν. Άλλωστε τα μονοπάτια αποτελούν την ζωντανή ιστορία του νησιού και θα πρέπει να προσπαθήσουμε να μην σβήσει.

5.2. Θρησκευτικός Τουρισμός

Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο στην Άνδρο εντοπίζονται πλήθος μοναστηριών και εκκλησιών τα οποία εξαιτίας της σημασίας τους προσελκύουν πιστούς από όλη την Ελλάδα και το εξωτερικό. Συγκεκριμένα δυο μονές στην Άνδρο η μονή Αγίου Νικολάου στα Σόρα και ο Άγιος Μάμας στα Άχλα προσελκύουν πλήθος πιστών και επιχειρηματιών από την περιοχή της Ρωσίας ενώ η γυναικεία μονή της Αγίας Μαρίας προσελκύει πλήθος πιστών από την Κύπρο. Ειδικότερα, η τελευταία μονή αποτελεί την πλέον πολυσύχναστη για τον νησί της Άνδρου εξαιτίας πολλών περιστατικών που έχουν σημειωθεί στο παρελθόν και για τα οποία έχει χαρακτηριστεί «θαυματουργή» όπως και η εικόνα της, για την οποία προσελκύουν οι πιστοί. Από τις δωρεές των πιστών αποτελεί το πιο καλά διατηρημένο μοναστήρι καθώς πρόσφατα ολοκληρώθηκαν οι εργασίες αναστήλωσης του.

Τα περισσότερα μοναστήρια και εκκλησίες είναι συνδεδεμένα με το ασφαλτοστρωμένο οδικό δίκτυο ενώ για τα υπόλοιπα η σύνδεση γίνεται μέσω χωματόδρομων. Για τα μεγαλύτερες και σημαντικότερες εκκλησίες και μονές η πηγή εσόδων είναι είτε από τους πιστούς είτε από τα πανηγύρια τα οποία διοργανώνονται

κατά την εορταστική ημερομηνία ωστόσο οι μικρότερες δεν βρίσκονται σε καλή κατάσταση και αυτό το γεγονός αποτελεί πλήγμα για την αισθητική εικόνα του νησιού.

Η Άνδρος είναι ένας τουριστικός προορισμός με ποιοτικά χαρακτηριστικά, με αξιόλογους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους που, αν αξιοποιηθούν, μπορούν να συμβάλουν στην τουριστική ανάπτυξή της. Έχει τις δυνατότητες να αυξήσει την ζήτηση του τουριστικού προϊόντος της, αναπτύσσοντας το θρησκευτικό τουρισμό καθώς έχει ισχυρά συγκριτικά πλεονεκτήματα. Ο θρησκευτικός τουρισμός, λόγω των πολλών μνημείων, εκκλησιών και μοναστηριών μπορεί να αξιοποιηθεί, αρκεί να καθοριστεί ένα γενικότερο πλαίσιο πολιτικής και στρατηγικής για την τοπική τουριστική ανάπτυξη.

Ο θρησκευτικός τουρισμός δεν έχει αναπτυχθεί αρκετά στο νησί, καθώς δεν υπήρξε και δεν υπάρχει τουριστικός σχεδιασμός με συγκεκριμένες στρατηγικές. Είναι πολλοί και καθοριστικοί οι παράγοντες που παρεμποδίζουν την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού. Απουσιάζουν τόσο οι δράσεις για ολοκληρωμένη προβολή - ανάδειξη του νησιού όσο και ο προγραμματισμός διάσωσης και συντήρησης των φυσικών πλεονεκτημάτων και των πολιτισμικών αξιών. Δεν υπάρχει ούτε συντονισμός μεταξύ των φορέων ούτε συστηματική και στοχευμένη τουριστική κουλτούρα. Η οργάνωση για συγκρότηση θρησκευτικού τουριστικού προϊόντος είναι ανεπαρκής.

Αναμφίβολα, για να σχεδιαστεί επιτυχώς το θρησκευτικό τουριστικό προϊόν της Άνδρου θα πρέπει να ακολουθηθούν ορισμένα βήματα απαραίτητα για την πραγματοποίηση αυτής της διαδικασίας, όπως:

- η δημιουργία της θρησκευτικής τουριστικής εικόνας της περιοχής,
- ο καθορισμός των ομάδων - στόχων στους οποίους απευθύνεται το νησί,
- ο προσδιορισμός των προς αξιοποίηση θρησκευτικών – πολιτιστικών πόρων και
- η εύρεση τρόπων προώθησης - προβολής του προϊόντος.

Φυσικά, ο σίγουρος τρόπος προβολής και διαφήμισης της Άνδρου είναι οι τουρίστες – προσκυνητές, που ήρθαν, να έχουν μείνει ικανοποιημένοι. Για όλα αυτά κρίνονται απαραίτητα και αναγκαία η σχεδίαση, η οργάνωση και η παρουσίαση σύγχρονων προτάσεων για την ανάπλαση της εικόνας ενός σημαντικού και ώριμου τουριστικού

προορισμού, της Άνδρου, πάντα βέβαια με την συμβολή συγκεκριμένων δράσεων και ενεργειών εκ μέρους όλων των εμπλεκόμενων φορέων.

Είναι απαραίτητο να υλοποιηθούν πολλά με απώτερο σκοπό την ανάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού στη Άνδρο, όπως:

- η συνεργασία των φορέων,
- η δημιουργία τουριστικής υποδομής,
- η βελτίωση της προσβασιμότητας,
- η στοχευμένη διαφήμιση,
- η διατήρηση της ταυτότητας και αυθεντικότητας του προορισμού,
- η βελτίωση της ποιότητας των προσφερόμενων προϊόντων και των υπηρεσιών,
- η έμφαση στο αίσθημα ασφάλειας και τη φιλοξενία που προσφέρει το νησί.
- η δημιουργία ελκυστικών οικονομικών πακέτων ταξιδιών θρησκευτικού περιεχομένου,
- η επίδιωξη συνεργασιών με εξειδικευμένα πρακτορεία θρησκευτικού τουρισμού τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό και
- ο συνδυασμός των πολιτιστικών, θρησκευτικών και ιστορικών χαρακτηριστικών της Άνδρου με την παράδοση, τα ήθη και τα έθιμα δύνανται να συμβάλουν καθοριστικά στην τουριστική ανάπτυξη του νησιού.

Και από την πλευρά της η εκκλησία πρέπει να προβεί στη σύσταση γραφείου θρησκευτικού τουρισμού και την αξιοποίηση των Εκκλησιαστικών Μουσείων, στη δημιουργία κατάλληλων υποδομών φιλοξενίας των προσκυνητών, και προσκυνηματικών περιηγήσεων και θρησκευτικών – ιστορικών και πολιτιστικών διαδρομών στο νησί με σκοπό οι επισκέπτες – προσκυνητές να γνωρίσουν τον πλούτο των θρησκευτικών μνημείων.

Εν κατακλείδι επιβάλλεται, η Άνδρος, ως θρησκευτικός τουριστικός προορισμός να προβάλει μια «δυναμική» και «ισχυρή» ταυτότητα, αφού εμπλουτίσει και διαφοροποιήσει το τουριστικό προϊόν της. Ο θρησκευτικός τουρισμός, λόγω των πολλών μνημείων, εκκλησιών και μοναστηριών που διαθέτει, μπορεί να αναπτυχθεί, αφού καθοριστεί ένα σχέδιο πολιτικής και στρατηγικής για την τοπική τουριστική ανάπτυξη. Είναι γνωστό πια ότι σε περιόδους κρίσης και βαθιάς ύφεσης, ο θρησκευτικός τουρισμός ανοίγει νέους δρόμους και αποτελεί μία από τις ταχύτερα

αναπτυσσόμενες μορφές τουρισμού που μπορεί να τονώσει την οικονομία και να προσελκύσει ακόμη περισσότερους τουρίστες

5.3. Αγροτουρισμός

Ο αγροτουρισμός είναι μια διαφορετική προσέγγιση η οποία μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας προσφέροντας οικονομική άνθηση και ευμάρεια. Πρόκειται για μια μορφή τουρισμού η οποία σέβεται το υπάρχον περιβάλλον και τους φυσικούς-ανθρώπινους πόρους.

Αποτελεί μια επιτυχημένη ευρωπαϊκή πολιτική ανάπτυξης της υπαίθρου, που εφαρμόζεται εδώ και 40 χρόνια, για να λύσει σημαντικά προβλήματα όπως η ερήμωση της υπαίθρου, η αστυφιλία και η μείωση της αγροτικής παραγωγής. Είναι μια ευκαιρία για να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα της ελληνικής υπαίθρου ουσιαστικά και μακροπρόθεσμα.

Σημαντικό ρόλο παίζουν στην Άνδρο οι αγροτικοί συνεταιρισμοί τόσο σε επίπεδο παραγωγής προϊόντων όσο και σε επίπεδο παροχής φιλοξενίας κάτι το οποίο αξίζει να τονιστεί. Ο αγροτουρισμός αποτελεί ένα συμπλήρωμα στο εισόδημα των κατοίκων της υπαίθρου ενώ σπανιότερα την κύρια απασχόλησή του.

Η Άνδρος προσφέρει σημαντικές ευκαιρίες για την ανάπτυξη της συγκεκριμένης μορφής τουρισμού, παρά την κατακόρυφη πτώση της αγροτικής παραγωγής τις τελευταίες δεκαετίες. Διαθέτει παραδοσιακά αγροτικά χαρακτηριστικά και τοπικά προϊόντα ωστόσο η ανάπτυξη του αγροτουρισμού είναι περιορισμένη.

Ο αγροτουρισμός συντελεί στην δημιουργία νέων θέσεων εργασίας είτε εποχικές είτε μόνιμες και κατά συνέπεια στην συγκράτηση του πληθυσμού στην ύπαιθρο. Ο γυναικείος πληθυσμός του νησιού όπως και οι νεαρότερες ηλικίες παρουσιάζουν αυξημένα ποσοστά ανεργίας ενώ τα συνολικά ποσοστά πληθυσμού του νησιού δείχνουν μια σταδιακή μείωση και μια δημογραφική γήρανση τις τελευταίες δεκαετίες όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Ο αγροτουρισμός, ως δραστηριότητα, αναπτύσσεται όλες τις εποχές του χρόνου, αμβλύνοντας έτσι το πρόβλημα της τουριστικής εποχικότητας, που ως γνωστόν, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα της Άνδρου η οποία τους χειμερινούς μήνες χαρακτηρίζεται από ερημοποίηση ενώ τους καλοκαιρινούς το νησί «αποκτά και πάλι ζωή».

Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση της αγροτουριστικής πολιτικής στην Άνδρο παρουσιάζει πολλές ελλείψεις. Η Άνδρος εμπερικλείεται στην στρατηγική της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου για τον Τουρισμό όπως και στο Επιχειρησιακό Σχέδιο Δράσης της Τουριστικής Προβολής στα οποία ωστόσο οι αναφορές στην Άνδρο και γενικότερα στον αγροτουρισμό είναι περιορισμένες. Οι προσπάθειες που γίνονται προς αυτή την κατεύθυνση έχουν κυρίως ιδιωτική πρωτοβουλία ενώ είναι μεμονωμένες. Συγκεκριμένα στην Άνδρο λειτουργούν δυο μόνο μονάδες αγροτουρισμού, δείχνοντας έτσι πως αυτή η μορφή τουρισμού δεν προσελκύει τους επιχειρηματίες του νησιού.

Για να γίνει αυτή η μεταστροφή απαιτείται από την πλευρά των αρμόδιων τοπικών και περιφερειακών φορέων μια αλλαγή στρατηγικής. Κάθε νησί παρουσιάζει διαφορετικά χαρακτηριστικά τα οποία θα πρέπει να εκμεταλλευτεί και να κινηθεί προς την κατάλληλη κατεύθυνση. Συγκεκριμένα η Άνδρος δεν είναι σε θέση να συγκριθεί με την Μύκονο ή την Πάρο ωστόσο μπορεί να προσελκύσει ένα διαφορετικό κοινό, προσφέροντας διαφορετικές υπηρεσίες.

Ο τουρισμός και ο αγροτουρισμός είναι δύο τομείς που θα πρέπει να αποτελούν τους βασικούς πυλώνες του στρατηγικού σχεδίου ανάπτυξης και ευημερίας του πληθυσμού της περιοχής. Η αξιοποίηση του παραγωγικού πλούτου και η ανάπτυξη του τουρισμού είναι οι κύριοι τομείς που μπορούν να αναπτυχθούν γρήγορα. Ωστόσο, η διαχείριση και ο σχεδιασμός αυτής της προοπτικής από όλους τους ενδιαφερόμενους φορείς θα διαδραματίσουν καίριο ρόλο σε αυτή την πρωτοβουλία. Έτσι, ένας κλάδος που συνδυάζει τον τουρισμό και προωθεί αγροτικά προϊόντα, θα δώσει ευκαιρίες για την ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας και της παραγωγής στον τομέα της αντίστοιχης περιοχής.

1. Έμφαση στην εκπαίδευση μέσω μαθημάτων κατάρτισης, σεμινάρια ή άλλα εκπαιδευτικά προγράμματα

Υπάρχουν ακόμη πολλά που πρέπει να γίνουν καθώς οι κάτοικοι των αγροτικών περιοχών διστάζουν να εμπλακούν στον τομέα του τουρισμού, είτε επειδή δεν συνειδητοποιούν τα πλεονεκτήματα της ενασχόλησής τους με τον αγροτουρισμό ή επειδή στερούνται οικονομικής στήριξης. Μαθήματα, σεμινάρια ή άλλα εκπαιδευτικά προγράμματα που παρέχουν στους αγρότες και όλες τις γνώσεις και τα ενδιαφερόμενα μέρη με τη γνώση για τον τομέα του τουρισμού, την προώθηση και τη

διαφήμιση των προϊόντων, θα παίξουν έναν κύριο ρόλο στη σύνθεση της συνείδησης σχετικά με τη σημασία της συμμετοχής των κατοίκων κατά τη διαδικασία. Επιπλέον, ακόμη και τα αγροτικά σωματεία / ενώσεις ή ο εμπορικός σύλλογος θα πρέπει να διαδραματίσει έναν πιο καθοριστικό ρόλο στην ενημέρωση για τα δικαιώματα των αγροτών και όχι μόνο να σταθεί για γραφειοκρατικά ή άλλα οργανωτικά θέματα.

2. Μηχανισμός οικονομικής ενίσχυσης μόνο στο πλαίσιο της δημιουργίας θέσεων απασχόλησης

Ο δεύτερος παράγοντας ενός μηχανισμού χρηματοδοτικής στήριξης έχει σημασία μόνο στο πλαίσιο της δημιουργίας θέσεων απασχόλησης. Αυτή η υπόθεση βασίζεται σε προηγούμενα στοιχεία, όταν οι ντόπιοι οι οποίοι βρίσκονται σε μειονεκτικές περιοχές, αντί να χρησιμοποιούν τις επιδοτήσεις για επενδύσεις στον αγροτουρισμό, δημιούργησαν οικισμούς και μονάδες παρόμοιες με αυτές του μαζικού τουρισμού. Από την άλλη πλευρά, η δημιουργία θέσεων εργασίας είναι ένα πιο ισχυρό κίνητρο και ανταποκρίνεται στις πραγματικές ανάγκες του αγροτικού πληθυσμού και είναι πιο πιθανή να οδηγήσει στην ανάπτυξη και την αναβάθμιση της οικονομίας των αγροτικών περιοχών. Ως εκ τούτου, το Υπουργείο Γεωργίας, οι συνδικαλιστικές οργανώσεις και άλλες σχετικές ενώσεις θα πρέπει να αποτελέσουν αρωγοί αυτής της οικονομικής ενίσχυσης.

3. Ισχυρή Διαφήμιση & Μάρκετινγκ (συμπράξεις με ταξιδιωτικά γραφεία, οργανωμένες εκδρομές σε γεωργικές μονάδες και άλλες τοπικές επιχειρήσεις)

Όσον αφορά ένα άλλο προβληματικό καθεστώς, αυτό της διαφήμισης, υπάρχει επείγουσα ανάγκη από τους δημόσιους φορείς και τα σωματεία που σχετίζονται με τη γεωργία και τον αγροτουρισμό να ξεκινήσουν πιο πολύπλοκα έργα στα πρότυπα άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Διαφήμιση δια στόματος, φυλλάδια και διαφημίσεις στο ραδιόφωνο, δεν προσελκύουν το ενδιαφέρον ούτε των ντόπιων, ούτε των δυνητικών τουριστών, επειδή η ιδέα του αγροτουρισμού και τα βασικά χαρακτηριστικά της δεν έχουν ενσωματωθεί ακόμη στο ελληνικό τρόπο ζωής και τον ελληνικό πολιτισμό. Όσον αφορά τους τουρίστες, πιο εντατικές προσπάθειες πρέπει να γίνουν στον τομέα αυτό μέσω της συνεργασίας με ταξιδιωτικά γραφεία, ή ακόμα και οργανωμένες εκδρομές σε γεωργικές μονάδες και άλλες τοπικές επιχειρήσεις.

4. Δημιουργία συνεργατικών σχηματισμών ή συνεργασίες με επιχειρήσεις από τον τουριστικό τομέα

Στη συνέχεια με τα παραπάνω, η έλλειψη συνεργασίας - λειτουργία φαίνεται να είναι το πιο σημαντικό μειονέκτημα για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού. Δημιουργία συνεργατικών σχηματισμών ή συνεργασίες με επιχειρήσεις από τον τουριστικό τομέα θα είναι καθοριστικές για την ανάπτυξη των εμπλεκόμενων μερών. Κατά συνέπεια, η συνέπεια αυτού είναι ότι οι επιμέρους εξέλιξη θα οδηγήσει σε ευημερία της περιοχής.

5. Παροχή επιχορηγήσεων, δανείων ή ακόμη και φορολογικές ελαφρύνσεις υπέρ των νέων γεωργών με καινοτόμες ιδέες

Λόγω του γεγονότος ότι η συντριπτική πλειοψηφία των ανθρώπων που ασχολούνται με τη γεωργία είναι μεγάλης ηλικίας, χωρίς κατάλληλη εκπαίδευση και επιχειρηματικό πνεύμα, ως εκ τούτου, η στήριξη προς τους νέους αγρότες με καινοτόμες ιδέες θα πρέπει να προσφέρεται από δημόσιους φορείς. Η χρηματοδοτική στήριξη με τη μορφή επιχορηγήσεων, δανείων ή ακόμη και φορολογικές ελαφρύνσεις θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως οικονομικά οφέλη προκειμένου να κινηθούν προς αυτή την κατεύθυνση οι νέοι αγρότες. Επιπλέον, έχοντας κατά νου ότι οι νεότεροι άνθρωποι κάνουν εκτεταμένη χρήση της τεχνολογίας, θα μπορούσαν να εισαχθούν νέες αγρονομικές τεχνικές.

6. Δημιουργία ενός κοινού εννοιολογικού πλαισίου έτσι ώστε τα βασικά χαρακτηριστικά του αγροτουρισμού να μπορούν να προσδιοριστούν με σαφήνεια

Τέλος, η έλλειψη κοινού εννοιολογικού πλαισίου σχετικά με το τι είναι ο αγροτουρισμός, οδηγεί σε παρανοήσεις και προκαλεί προβλήματα, επειδή τα βασικά χαρακτηριστικά του δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστούν με σαφήνεια. Υπό το ευρύ πλαίσιο των αγροτικών θεμάτων όπως: γεωργικές καλλιέργειες, διαμονή σε αγροκτήματα, ενεργός συμμετοχή στις γεωργικές δραστηριότητες, κλπ, η παροχή πληροφοριών σχετικά με τα πολιτιστικά και ιστορικά στοιχεία της περιοχής, θα πρέπει να καθορίζονται προκειμένου να περιοριστούν τα εμπόδια στην οργάνωση και στη συνέχεια κατά τη διαδικασία υλοποίησης.

Από μια σφαιρική άποψη, στον τομέα του αγροτουρισμού στη Άνδρο, αναμένονται πολλά να γίνουν ακόμη. Η περιοχή είναι αναμφισβήτητα ευλογημένη με μια πληθώρα φυσικών πόρων και πλούσια πολιτιστική και ιστορική κληρονομιά. Ωστόσο, προκειμένου να αξιοποιήσει το δυναμικό της υπέρ της αγροτικής ανάπτυξης, είναι απαραίτητο ότι οι ανθρώπινες δράσεις και πρωτοβουλίες που προωθούν την

καινοτομία και το εναλλακτικό θα πρέπει να λαμβάνονται σε συνδυασμό με μια μεγαλύτερη δημόσια παρέμβαση, στήριξη και καθοδήγηση.

Επισημαίνεται ότι σε κάθε περίπτωση, ο αγροτουρισμός δεν αποτελεί πανάκεια, ούτε παρέχει τη δυνατότητα επίλυσης των οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων των περισσότερων αγροτικών περιοχών. Όμως, αποτελεί μια εναλλακτική προσέγγιση στο πρόβλημα της αναπτυξιακής τους στασιμότητας που μπορεί να χρησιμοποιηθεί κατάλληλα από τους φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για δρομολόγηση αναπτυξιακών τους πρωτοβουλιών με στόχο την αναζωογόνηση και την οικονομική και κοινωνική ανασυγκρότηση του τοπικού ιστού αυτών των περιοχών.

5.4. Οικοτουρισμός

Σχεδόν το μισό της επιφάνειας του νησιού είναι χαρακτηρισμένη NATURA, IBA (περιοχή σημαντική για την ορνιθοπανίδα), και καταφύγιο άγριας ζωής, όπου και φιλοξενούνται σπάνια και ενδημικά είδη χλωρίδας και πανίδας ενώ στο νησί λειτουργεί το πρόγραμμα LIFE το οποίο στόχο έχει τη βελτίωση των ενδιαιτημάτων αναπαραγωγής και τροφοληψίας των ειδών αυτών, σε συνδυασμό με το Σχέδιο Διαχείρισης της ΖΕΠ. Ξεκίνησε τον Σεπτέμβριο του 2011 και συντελεί στην ευαισθητοποίηση του κοινού (Πρόγραμμα Life, 2012).

Ο οικοτουρισμός δεν μπορεί να αποτελέσει την βασική μορφή τουρισμού για το νησί της Άνδρου γιατί κάτι τέτοιο θα προκαλούσε αρνητικές συνέπειες στο οικοσύστημα. Ωστόσο, μπορεί να προστεθεί συμπληρωματικά στις υπόλοιπες μορφές τουρισμού. Ο μαζικός τουρισμός αποτελεί την βασική μορφή τουρισμού στην Άνδρο ωστόσο δεν μπορεί να υποστηρίξει την αειφορική ανάπτυξη του νησιού.

Σύμφωνα με τα γνωρίσματα που πρέπει να έχουν οι οικοτουριστικές δραστηριότητες είναι εύκολο να αναγνωρισθεί ότι οι Κυκλάδες είναι ιδανικοί τόποι για την ανάπτυξη οικοτουριστικών δραστηριοτήτων καθώς διαθέτουν πλούσιο φυσικό περιβάλλον, μεγάλη ιστορική κληρονομιά και σπουδαία πολιτιστική παράδοση.

Η ισχύουσα οργάνωση του τουρισμού στα κυκλαδονήσια οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο οικοτουρισμός θα πρέπει να θεωρείται μέσο εμπλουτισμού και όχι μέσο υποκατάστασης του υφιστάμενου τουριστικού προϊόντος (μαζικός τουρισμός). Ο οικοτουρισμός στην Άνδρο θα πρέπει να αρχίσει με καινοτομικές δραστηριότητες οι οποίες θα αναδείξουν τα πλεονεκτήματά του σε όλο το φάσμα της τουριστικής

αγοράς. Οι δραστηριότητες αυτές πρέπει να σχεδιασθούν με τον πληρέστερο τρόπο καθώς ενδεχόμενη αποτυχία στα πρώτα στάδια εφαρμογής τους θα πλήξει εν τη γενέσει τους τις προσπάθειες ανάπτυξης του οικοτουρισμού.

Ο οικοτουρισμός είναι αναγκαίος για τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος της Άνδρου αλλά δεν μπορεί από μόνος του να εξασφαλίσει τη συνολική επιτυχία των προσπαθειών. Ο σκοπός πρέπει να είναι η επίτευξη του αειφορικού τουρισμού στο σύνολό του. Ο οικοτουρισμός θα πρέπει να δράσει ως καταλύτης στην πορεία προς τον αειφορικό τουρισμό. Ο οικοτουρισμός έχει συγκεκριμένα όρια εφαρμογής και δεδομένες ικανότητες να συμβάλει στη διατήρηση της φύσης.

Το μέλλον του τουρισμού στην Άνδρο εξαρτάται άμεσα από την επίτευξη του σκοπού για αειφορικό τουρισμό. Ο σκοπός αυτός διευκολύνεται με την εφαρμογή δράσεων οικοτουρισμού. Η Άνδρος σκοπεύει στον αειφορικό τουρισμό για την επίτευξη του οποίου θα χρησιμοποιηθεί ως κύριο μέσο ο οικοτουρισμός. Η επίτευξη του σκοπού αυτού απαιτεί δράσεις σε δύο επίπεδα. Στο πρώτο επίπεδο σχεδιάζεται η στρατηγική για τον αειφορικό τουρισμό. Στο δεύτερο επίπεδο σχεδιάζονται και εφαρμόζονται οικοτουριστικές δραστηριότητες. Η εργασία στα δύο επίπεδα είναι παράλληλη και αλληλοσυμπληρούμενη.

Μια ομάδα προτάσεων μέσω των οποίων θα υλοποιηθεί ο παραπάνω σκοπός είναι οι ακόλουθες:

- Εκπόνηση γενικού σχεδίου για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού. Το γενικό σχέδιο θα θέτει ως προϋπόθεση ότι απώτερος σκοπός είναι η επίτευξη της αειφορίας σε όλες τις μορφές τουρισμού.
- Σύνταξη κωδίκων συμπεριφοράς για τους μετέχοντες στην τουριστική αγορά
- Εισαγωγή πιλοτικών οικοτουριστικών δραστηριοτήτων στα υφιστάμενα τουριστικά πακέτα τα οποία διαθέτουν οι τουριστικοί πράκτορες στους επισκέπτες. Οι δραστηριότητες αυτές μπορεί να είναι:
 - ❖ Οικο - περιηγήσεις και ενημερωτικά σεμινάρια στη φύση
 - ❖ Ομαδικά παιχνίδια για παιδιά ή και ενήλικες, στο φυσικό περιβάλλον.Οι δραστηριότητες αυτές θα πρέπει να συμπληρωθούν με:
 - ο Την έκδοση ενημερωτικών φυλλαδίων που θα πληροφορούν τους επισκέπτες για την προσπάθεια ανάπτυξης οικοτουριστικών δραστηριοτήτων.

- ο Την οργάνωση ημερίδων σχετικών με τον τουρισμό, τον οικοτουρισμό και τις προστατευόμενες περιοχές, στις τοπικές κοινότητες.
- ο ~~Διοργάνωση ανοιχτής σύσκεψης για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού. Η σύσκεψη δεν θα πρέπει να έχει τα γνωρίσματα συνεδρίου (με προεπιλεγμένες παρουσιάσεις) αλλά τα γνωρίσματα συνάντησης εργασίας με σύντομες τοποθετήσεις και οργάνωση στρογγυλών τραπέζιων με συγκεκριμένο σκοπό. Οι συμμετέχοντες στη σύσκεψη θα πρέπει να δεσμεύονται κατά το δυνατόν για τον ρόλο τους στην ανάπτυξη του οικοτουρισμού.~~
- Διοργάνωση ανοιχτής σύσκεψης για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού. Η σύσκεψη δεν θα πρέπει να έχει τα γνωρίσματα συνεδρίου (με προεπιλεγμένες παρουσιάσεις) αλλά τα γνωρίσματα συνάντησης εργασίας με σύντομες τοποθετήσεις και οργάνωση στρογγυλών τραπέζιων με συγκεκριμένο σκοπό. Οι συμμετέχοντες στη σύσκεψη θα πρέπει να δεσμεύονται κατά το δυνατόν για τον ρόλο τους στην ανάπτυξη του οικοτουρισμού.

Η εφαρμογή τους θα πρέπει να είναι αποτέλεσμα επίπονης μελέτης και σχεδιασμού έτσι ώστε να διασφαλισθεί κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο η επιτυχία του εγχειρήματος.

Γενικότερα οι βασικοί πυλώνες είναι :

- Η αξιοποίηση των τουριστικών δυνατοτήτων σε περιοχές με πλούσιο φυσικό περιβάλλον. Η ανάπτυξη στις περιοχές αυτές θα γίνεται με γνώμονα την προστασία του οικοσυστήματος ώστε να καθίσταται βιώσιμη.
- Ειδικές μελέτες θα πρέπει να προηγηθούν για την ενημέρωση των κατοίκων και των τουριστών για τα είδη χλωρίδας και πανίδας με στόχο την ευαισθητοποίηση τους σε πρώτο στάδιο και την ενεργή συμμετοχή τους κατά συνέπεια.

5.5. Θαλάσσιος Τουρισμός

Η Άνδρος αποτελεί δημοφιλή καλοκαιρινό προορισμό εξαιτίας της εύκολης και γρήγορης προσβασιμότητας και της πλούσιας ομορφιάς της. Διαθέτει όμορφες και καθαρές παραλίες, ευνοϊκούς ανέμους, πανέμορφο βυθό, ναυτική παράδοση, γραφικούς κόλπους και απάνεμες μαρίνες.

Η Άνδρος αποτελεί δημοφιλή προορισμό τα τελευταία χρόνια για τους λάτρεις της ιστιοσανίδας (windsurfing) εξαιτίας των δυνατών ανέμων που πνέουν στην περιοχή. Στις παραλίες Κυπρί Γαυρίου, Άγιος Πέτρος Γαυρίου και Μύλος Όρμου Κορθίου έχουν εγκατασταθεί τα τελευταία χρόνια εκπαιδευτικές σχολές που μυούν μικρούς και μεγάλους στα μυστικά του windsurfing, του kite surf (πρόσφατα ενταγμένο στο πρόγραμμα των Ολυμπιακών αγώνων) και του sup (Stand Up Paddle). Η διοργάνωση μικρών ή μεγάλων αγώνων αποτελεί μια πρώτης τάξης ευκαιρία για την Άνδρο να φιλοξενήσει πλήθος τουριστών οι οποίοι θα τονώσουν την οικονομία του νησιού και θα την κάνουν να καθιερωθεί στον θαλάσσιο αθλητικό τουριστικό χάρτη.

Μια άλλη κατηγορία είναι αυτή του υποβρύχιου τουρισμού. Στα ευρύτερα χωρικά ύδατα της Άνδρου υπάρχουν πολλά ναυάγια τα οποία βρίσκονται και στον βυθό και στη στεριά ενώ η ιδιαίτερη καθαρότητα των ελληνικών θαλασσών και ο τεράστιος πλούτος του βυθού, αποτελούν πόλο έλξης για όσους αναζητούν τη μαγεία της υποβρύχιας εξερεύνησης. Ωστόσο σε ολόκληρο το νησί λειτουργεί ένα μόνο καταδυτικό κέντρο το οποίο δεν αξιοποιεί όλα τα πλεονεκτήματα του νησιού. Ο θαλάσσιος βυθός του νησιού όπως και ο υποβρύχιος κόσμος μπορεί να προσελκύσει τουρίστες και να αποτελέσει έναν δημοφιλή καταδυτικό προορισμό.

Στο νησί όπως αναφέρθηκε προηγουμένως εντοπίζεται ένα είδος θαλάσσιου πουλιού, ο θαλασσοκόρακας ο οποίος παρατηρείται και μελετάται από το πρόγραμμα LIFE. Η Άνδρος θα μπορέσει να αποτελέσει θαλάσσιο τουριστικό προορισμό φύσης εφόσον προσελκύσει ερευνητές, μελετητές ή απλούς παρατηρητές.

Ακόμη η ναυτική παράδοση και ιστορία της Άνδρου ξεκινάει από πολύ παλιά κάνοντας την γνωστή και εκτός συνόρων. Η Άνδρος ή αλλιώς Μικρά Αγγλία όπως είναι και ο τίτλος της ομώνυμης ελληνικής ταινίας έχει βγάλει από τα σπλάχνα της πλήθος καπεταναίων και εφοπλιστών δημιουργώντας μια πλούσια ναυτική παράδοση. Η παρουσία ναυτικού μουσείου στο νησί αποτελεί μια ευκαιρία ώστε οι νεότεροι κάτοικοι του νησιού αλλά και οι επισκέπτες να μαθαίνουν την ιστορία και τις παραδόσεις. Ωστόσο απαιτείται ο εκσυγχρονισμός του κτιρίου καθώς και η κατάλληλη διαφήμιση ώστε να γίνει ευρέως γνωστό.

Μεγαλύτερη πληγή για τον θαλάσσιο τουρισμό της Άνδρου αποτελεί η κατάσταση των λιμένων και των μαρίνων. Συγκεκριμένα στο νησί υπάρχει ένα εμπορικό λιμάνι το οποίο βρίσκεται στο Γαύριο, δυο μικρές μαρίνες στο Μπατσί και στον Όρμο

Κορθίου τα οποία ωστόσο λειτουργούν παράλληλα σαν αλιευτικά καταφύγια καθώς και ένα πιο σύγχρονο λιμάνι στην Χώρα της Άνδρου. Οι ανάγκες της εποχής απαιτούν από τις σύγχρονες μαρίνες να βρίσκονται εντός οικισμού, να παρέχουν υπηρεσίες ύδρευσης και ηλεκτρισμού, να είναι κλειστές και προστατευμένες από τα ρεύματα της θάλασσας και να έχουν το κατάλληλο βάθος. Η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού αποτελεί ένα είδος τουρισμού πολυτέλειας ενώ οι τουρίστες που το επιλέγουν διακρίνονται από υψηλά εισοδήματα. Τα λιμάνια της Άνδρου εκτός από τις ανάγκες βελτίωσης που θα αναφερθούν στη συνέχεια απαιτούν και εργασίες συντήρησης το κόστος των οποίων μπορεί να καλυφθεί από τις εκμισθώσεις των θέσεων. Για το λιμάνι του Μπατσίου κρίνονται ως απαραίτητες εργασίες βελτίωσης, μεγέθυνσης και εκσυγχρονισμού καθώς αποτελεί το πιο τουριστικό μέρος του νησιού. Στο λιμάνι του Κορθίου οι εργασίες έχουν σταματήσει στη μέση την τελευταία πενταετία καταστρέφοντας την αισθητική του τοπίου της περιοχής και οι οποίες είναι αναγκαίο να συνεχιστούν και ολοκληρωθούν το συντομότερο δυνατό. Τέλος το λιμάνι της Χώρας, η περιοχή με τους περισσότερους εφοπλιστές απαιτεί εργασίες βελτίωσης καθώς στο συγκεκριμένο λιμάνι καταφθάνουν θαλαμηγοί και γιότ οι οποίες απαιτούν είτε εκβάθυνση του βυθού είτε επέκταση της μαρίνας. Το συγκεκριμένο είδος τουρισμού μπορεί να προσφέρει πολλαπλά οφέλη όπως:

- Ενίσχυση της τοπικής οικονομίας
- Δημιουργία θέσεων εργασίας κατά την κατασκευή των έργων
- Δημιουργία θέσεων εργασίας κατά την τουριστική περίοδο
- Προώθηση του τουριστικού προϊόντος της Άνδρου
- Βελτίωση των υποδομών και του επιπέδου ζωής των κατοίκων

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο τουρισμός παίζει καθοριστικό ρόλο για κάθε τόπο καθώς ενισχύει την τοπική οικονομία. Η Ελλάδα διαθέτει ανεξάντλητο φυσικό πλούτο ενώ ο τουρισμός αποτελεί το μεγαλύτερο εξαγωγίμο προϊόν της χώρας. Στην Ελλάδα εντοπίζεται μια πολυμορφία χαρακτηριστικών τα οποία δίνουν πρόσφορο έδαφος στην ανάπτυξη πολλών και διαφορετικών εναλλακτικών μορφών τουρισμού καλύπτοντας όλο το εύρος των αναγκών.

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού συνιστούν μια εναλλακτική στρατηγική ανάπτυξης σε τοπικό και ευρύτερο επίπεδο, στόχος του οποίου είναι η μετατροπή των περιοχών σε ιδανικούς τουριστικούς προορισμούς. Η αξιοποίηση του τοπικών ιδιοτεροτήτων συμβάλλουν καθοριστικά στην βιώσιμη ανάπτυξη και αειφορία. Η Άνδρος συνιστά ιδιαίτερη περίπτωση ανάπτυξης αυτού του είδους τουρισμού εξαιτίας των χαρακτηριστικών της και της ιστορίας της. Σκοπός της εργασίας ήταν η διαμόρφωση εξειδικευμένων προτάσεων, για την πλήρη ανάδειξη των τουριστικών πόρων δίνοντας λύσεις για την αντιμετώπιση των τουριστικών εμποδίων.

Η Άνδρος στηρίζει σε μεγάλο βαθμό την τουριστική της ανάπτυξη στην πλούσια ιστορία της και στον φυσικό της πλούτο. Παρουσιάζονται ελλείψεις όσον αφορά τις υποδομές οι οποίες χρήζει άμεσης ανάγκης η βελτίωση τους, προκειμένου η Άνδρος να υποδεχθεί νέους και περισσότερους επισκέπτες. Επιπλέον η ενημέρωση των ντόπιων κατοίκων δεν είναι σε ιδανικό επίπεδο ώστε να ανταποκριθούν στις μελλοντικές ανάγκες γεγονός το οποίο μπορεί να διορθωθεί με παρακολούθηση σεμιναρίων και άλλων ημερίδων. Ενώ και ο τρόπος διαφήμισης θα πρέπει να προσαρμοστεί στις νέες ανάγκες και στις νέες τεχνολογίες ώστε να παρέχει ένα τουριστικό προϊόν ανταγωνιστικό και θελκτικό.

Η αγροτική παράδοση της, οι περιοχές ειδικές προστασίας της, η χλωρίδα και η πανίδα της, ο πολιτιστικός και φυσικός της πλούτος με τα μοναστήρια και τα μονοπάτια, και η ναυτική της ιστορία και παράδοση αποτελούν τους βασικούς πυλώνες πάνω στους οποίους πρέπει να βασιστεί η τουριστική ανάπτυξη της Άνδρου. Ιδιωτικές πρωτοβουλίες και οι αρμόδιοι φορείς πρέπει να συνδράμουν στην ενίσχυση του τουριστικού προϊόντος του νησιού. Οι προτάσεις που αναφέρθηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο απαιτούν τη συντονισμένη δράση όλων των κατοίκων εμπλεκομένων και μη.

Η προώθηση της αγροτικής παράδοσης (αγροτουρισμός), η συντήρηση του δικτύου των μονοπατιών (περιπατητικός τουρισμός), η προστασία και εκμετάλλευση του πλούσιου οικοσυστήματος (οικοτουρισμός), η αξιοποίηση των θρησκευτικών μνημείων (θρησκευτικός τουρισμός) και η βελτίωση των λιμενικών υποδομών (θαλάσσιος τουρισμός) μαζί με την κατάλληλη διαφήμιση μπορούν να βάλουν την Άνδρο στον τουριστικό χάρτη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Η χρήση των νέων τεχνολογιών καθώς και ο σχεδιασμός ενός συγκεκριμένου τουριστικού προφίλ, θα τονώσουν τον τουρισμό του νησιού, επιδιώκοντας πάντα την βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΕλληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Αναπτυξιακή Άνδρου Α.Ε. (2000): *Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού- Κατάρτιση στην Περιήγηση*.

Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων Α.Ε. (2002): *Οικοτουρισμός και προστασία της φύσης σε νησιωτικές περιοχές. Η διεθνής εμπειρία – Αναγνώριση καλών πρακτικών ανάπτυξης του οικοτουρισμού στα νησιά των Κυκλάδων.*, Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων – Υγροτόπων.

Αναπτυξιακή Εταιρεία Κυκλάδων Α.Ε. και Σύνδεσμος Δήμων Άνδρου (2003): *Αειφορική Ανάπτυξη νήσου Άνδρου*.

Αναστασίου Τ. (2004): *Πολιτιστικός Περιηγητικός Οδηγός. Οδοιπορικό στην Άνδρο*. Κυκλάδες: Πολιτιστική Εταιρία «ΑΡΧΙΠΕΛΑΓΟΣ». Αθήνα: Σταμούλης

Ανδριώτης Κ. (2008): *Αειφορία και Εναλλακτικός τουρισμός*

Δελλαπόρτας Σ. (2011): *Μελέτη Θαλάσσιου Τουρισμού στα Ιόνια Νησιά*, Αθήνα: Διπλωματική Εργασία – Πανεπιστήμιο Πειραιώς.

Δέφνερ Α. (1999): «Πολιτιστικός Τουρισμός και Δραστηριότητες Ελεύθερου Χρόνου: Η επίδραση στη λειτουργία των πόλεων», στο Οικονόμου, Δ., Πετράκος, Γ., *Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας- Gutenberg.

Δέφνερ Α., Καραχάλης, Ν. (επιμ.) (2012): *Marketing και Branding Τόπου. Η Διεθνής Εμπειρία και η Ελληνική Πραγματικότητα*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

Επιχειρησιακό Σχέδιο Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-2020, Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, Γενική Διεύθυνση Περιφερειακής Αγροτικής Οικονομίας και Κτηνιατρικής.

Θεοδωρίδης Π. (2014): *Αγροτουρισμός, Μελέτη Αναφοράς* Αθήνα: Ίδρυμα Λαμπράκη.

Καραπιέρης Λ. (1964): *Το κλίμα της Άνδρου*. Δημοσιεύματα εργαστηρίου περιγραφικής Μετεωρολογίας. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Κοκκώσης Χ., Τσάρτας Π., Γκρίμπα Ε (2011): *Ειδικές και Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού*. Αθήνα: Κριτική.

Κομίλης Π., Βαγιονής Ν. (1999): *Τουριστικός Σχεδιασμός*. Αθήνα :Προπομπός.

Κομίλης Π. (2001): *Οικοτουρισμός Η εναλλακτική προοπτική αιεφόρου τουριστικής ανάπτυξης*. Αθήνα: Προπομπός.

Λαγός Δ. (2011): *Δυνατότητες Ανάπτυξης του Θρησκευτικού Τουρισμού στη Νήσο Χίο*. Πανεπιστήμιο Αιγαίου: Έκδοση Επιτροπής Διασύνδεσης του Πανεπιστημίου Αιγαίου με τη Χιακή Κοινωνία.

Λατσούδης Π. (2013): *Ζ.Ε.Π. – Ζώνη Ειδικής Προστασίας Άνδρου*. Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρία.

Λυγίζος Γ. (1983): *Παλιά Αντρίωτικα Σπίτια Αθήνα*: Ι. Σιδέρης.

Λυγίζου-Κάρλου Ζ. (2015): *Πολιτιστικός Τουρισμός στην Άνδρο Βόλος*: Διπλωματική Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Μπακάλη Μ. (2006): *Έρευνα για την αιεφόρο ανάπτυξη στην Άνδρο Άνδρος*: Δίκτυο Αειφόρων Νήσων Δάφνη.

Μοίρα Π. (2009): *Θρησκευτικός Τουρισμός*. Αθήνα: Interbooks.

Παπαδάτου Ε. (2010): *Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού που μπορούν να αναπτυχθούν στο Νομό Ζακύνθου*. Πειραιάς: Πανεπιστήμιο Πατρών.

Πασχάλης Δ. (1925): *Ιστορία της Νήσου Άνδρου*. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου (2012): *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 2012-2017*.

Πολύζος Σ. (2010): *Θρησκευτικός Τουρισμός στην Ελλάδα: Χωρική ανάλυση και συμβολή στην ανάπτυξη μειονεκτικών περιοχών*. Βόλος: Σειρά Ερευνητικών Εργασιών.

Πουρσανίδης Δ (2013): *Αποτύπωση της κατάστασης των λιβαδιών του ενδημικού θαλάσσιου φανερόγαμου Posidonia oceanica (L.) Delile, σε επιλεγμένες στις*

προστατευόμενες περιοχές του δικτύου NATURA 2000 της νήσου Άνδρου (Ν. Κυκλάδων). Πρόγραμμα Life: Δήμος Άνδρου.

Πρόγραμμα Life, Δράση Α.1 Εκπόνηση Διαχειριστικού Σχεδίου της Ζώνης Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) Άνδρου (2012).

Ρουμελιώτη Ν. (2009): *Παράκτιες Περιοχές Δικτύου NATURA 2000: Ανάγκες προστασίας & δυνατότητες εγκατάστασης αιολικών πάρκων*. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο: Αθήνα.

Σούρτζης Α. (2003): *Αειφόρος ανάπτυξη και εναλλακτικές μορφές τουρισμού: Η ελληνική πολιτική κινήτρων*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Ταμουραντζή Α. (2008): *Ανάλυση του οικιστικού δικτύου της νήσου Άνδρου*.

Τελεβάντου Χ. (1996): *Άνδρος, τα Μνημεία και το Αρχαιολογικό Μουσείο*. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Chronopoulou M (2013): *The case of Agrotourism in Greece and its contribution to regional development*, University of Rotterdam.

Dallen J. Timothy, Daniel H. Olsen (2006): *Tourism, Religion & Spiritual Journeys*, Routledge New York.

European Travel Commission (2014): *European Tourism 2014-Trends & Prospects*, Brussels: ETC Market Intelligence Report.

Gisbert Rinschede (2002): *Annals of Tourism Research*, Germany: Universitat Regensburg.

Jansen M. & Dietvorst A (1987): *Leisure, Recreation and Tourism: a Geographic View on Integration, Special Issue: 'Interrelationships of Leisure, Recreation and Tourism'*.

European Travel Commission (2014): *Cultural Tourism: The Partnership between Tourism and Cultural Heritage Management*. London: Routledge.

Orams M. (1999): *Marine Tourism: Development, Impacts and Management*. London: Routledge.

Pappas, N. (2001): *Tourism in Higher Education: The Tourism Curriculum in the Island of Crete, Greece, According to the Tourism Industry's Influences and the Provided Education*. England: University of Surrey.

Raj R., N. D. Morpeth (2007): *Religious Tourism and Pilgrimage Management, An International Perspective*, Cambridge: CAB International.

Richards, G. (1996): *Cultural Tourism in Europe*. Wallingford: CABI.

Richards, G. (2005): "City Tourism & Culture the European Experience". Brussels: ETC.

Richards, G. (2011): "Tourism trends: The convergence of culture and tourism".

Rozier, S. (2012): *Agritourism, Farm Visits, Agro- Tourism*. North Carolina Cooperative Extension Service

Russel D. (1996): *Striving for sustainability and financial self-sufficiency* Harrison L.C. & Husbands W.

Smith, G. (1993): "Tourism in a Global Context: The Case of Frequent Traveler Programs". Journal of Travel Research, vol 31, no 3 January 3.

Swarbrooke, J. (1999): *Sustainable Tourism Management*. Wallingford: CABI.

Theobald, W.F. (1994): *Global tourism: The next decade*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Tsartas, P. (2003): "Tourism Development in Greek Insular and Coastal Areas: Sociocultural Changes and Crucial Policy Issues", Journal of Sustainable Tourism.

Νομοθετικό Πλαίσιο

Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, ΦΕΚ 128/Α/03.07.2008,

Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό και της στρατηγικής μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων αυτού, ΦΕΚ 1138 Β/11.06.2009,

Νόμος 3852/2010 «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης - Πρόγραμμα Καλλικράτης», ΦΕΚ/87/Α/2010.

«Καθορισμός Ζώνης Οικιστικού Ελέγχου (Ζ.Ο.Ε.), κατωτάτου ορίου κατάτμησης και λοιπών όρων και περιορισμών δόμησης στην εκτός εγκεκριμένου ρυμοτομικού σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών περιοχή του Δήμου Άνδρου της Νήσου Άνδρου και στις νησίδες Γαυριονήσια (Ν. Κυκλάδων)», ΦΕΚ 291/ΑΑΠ/4-11-20Π.

«Καθορισμός Ζώνης Οικιστικού Ελέγχου (Ζ.Ο.Ε.), κατωτάτου ορίου κατάτμησης και λοιπών όρων και περιορισμών δόμησης στην εκτός εγκεκριμένου ρυμοτομικού σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών προϋφισταμένων του έτους 1923 περιοχή της κοινότητας Γαυρίου νήσου Άνδρου (Ν. Κυκλάδων)», ΦΕΚ 179/Δ/7-3-1997.

«Καθορισμός ζώνης Α' Απολύτου Προστασίας του αρχαιολογικού χώρου Παλαιόπολη-Χρήσεις Γης-Οριοθέτηση ζώνης Β' προστασίας (Ζώνη Β1,Β2) εντός αυτού.» ΦΕΚ 74/Β/4-2-1998.

«Κήρυξη του λόφου Υψηλή της Κοινότητας Απροβάτου Άνδρου ως αρχαιολογικό χώρο», ΦΕΚ 290/Β/30-5-1983.

«Κήρυξη περιοχής «Πλάκας» Κοινότητας Καππαριάς Άνδρου ως αρχαιολογικού χώρου», ΦΕΚ 594/Β/16-7-97.

«Κήρυξη του αρχαιολογικού χώρου Ζαγοράς στην Άνδρο», ΦΕΚ 305/Β/31 -5-1983.

Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, ΦΕΚ 1487/Β/10-10-2003.

«Περί χαρακτηρισμού ως Παραδοσιακών Οικισμών τινών του κράτους και καθορισμού των όρων και περιορισμών δομήσεως των οικοπέδων αυτών», ΦΕΚ 594/Δ/13-11-1978.

«Περί κηρύξεως ως αρχαιολογικού χώρου περιοχής εν Άνδρω», ΦΕΚ 399/Β/5-6-1972.

«Περί χαρακτηρισμού ως ιστορικών μνημείων Ιερών Μονάδων και Ναών», ΦΕΚ 166/Β/3-11/1947.

«Περί κηρύξεως ως ιστορικού διατηρητέου μνημείου του μεσαιωνικού Πύργου Μπίστη - Μουβελά στα Απατούρια, κοντά στις Στενιές Άνδρου» ΦΕΚ 207/Β/9-4-1981.

«Συμπλήρωση κήρυξης - οριοθέτηση αρχαιολογικού χώρου Παλαιόπολης Άνδρου», ΦΕΚ 619/Β/23-7-1997.

«Χαρακτηρισμός ως ιστορικών διατηρητέου μνημείου Ατμόμυλου Εμπειρικού στις Στενιές Άνδρου», ΦΕΚ 495/Β/9-7-1991.

«Χαρακτηρισμός οικισμών του Νομού Κυκλάδων ως παραδοσιακών και καθορισμός ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης αυτών», ΦΕΚ 504/Δ/14-07-1988.

«Χαρακτηρισμός ως ιστορικού διατηρητέου μνημείου του Πύργου Αγαδάκη στα Απατούρια Άνδρου», ΦΕΚ 618/Β/12-10-1992.

Διαδικτυακοί Τόποι

Άνδρου Μονοπάτια, <http://www.androsroutes.gr/eisagwgi/>, πρόσβαση στις 4/3/2015.

Γενικά για την Πεζοπορία Στην Ελλάδα, <http://www.pezoporiar.gr/pez/pez.asp?cat=viv&art=1>, πρόσβαση στις 29/4/2015.

Γενική Γραμματεία Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής, <http://www.ypai.gr/>, πρόσβαση στις 1/6/2015.

Δήμος Άνδρου, www.andros.gr, πρόσβαση στις 1/6/2015.

Ελληνική Εταιρεία Δημογραφικών Μελετών (ΕΔΗΜ), <http://gisc.gr/hellenic-society-of-demographic-studies/>, πρόσβαση στις 2/6/2015.

Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.) , <http://www.statistics.gr/>, πρόσβαση στις 15/6/2015.

Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ), <http://www.gnto.gov.gr/>, πρόσβαση στις 15/6/2015.

Εθνικός Σχεδιασμός για την οργάνωση και ανάπτυξη του οικοτουρισμού, http://www.gnto.gov.gr/sites/default/files/files_basic_pages/Perilipsi_Master_Plan_A_grotouristiki_2004.pdf, πρόσβαση στις 4/5/2015.

Επιχειρησιακό Σχέδιο Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-2020, Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου <http://www.aegean2020.gr/site/index.php/pnai/79-agrotiki-anaptiksi>, πρόσβαση στις 1/6/2015.

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Άνδρου 2011-2015, Δήμος Άνδρου διαθέσιμο στο https://yperdiavgeia.gr/search/%CE%95%CE%92%CE%91/organization_id:5011, πρόσβαση στις 1/6/2015.

Εργαστήριο Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, www.demography-lab.prd.uth.gr, πρόσβαση στις 2/6/2015.

Ευρωπαϊκά Ορειβατικά Μονοπάτια, <http://www.kremaronias.gr/>, πρόσβαση στις 29/4/2015.

Η ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού αποφέρει οφέλη τόσο σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο, http://www.express.gr/news/finance/179872oz_20090612179872.php3, πρόσβαση στις 6/5/2015.

Ιστορία της Άνδρου, http://www.golden-greece.gr/places/kyklades/andros/andros_andros.html, πρόσβαση στις 13/5/2015.

Οικοτουρισμός, <http://altertourism.gr/morfes-tourismou/oikotourismos>, πρόσβαση στις 12/4/2015.

Λαογραφικό Μουσείο Πολιτιστικής Κληρονομιάς Συνετίου, <http://www.syneti.8m.com/>, πρόσβαση στις 2/6/2015.

Μοναστήρια στην Άνδρο, <http://www.androsinfo.gr/info.php?cid=26>, πρόσβαση στις 26/3/2015.

Μουσεία της Άνδρου, <http://www.androsinfo.gr/info.php?cid=22>, πρόσβαση στις 26/3/2015.

Μουσείο Ελιάς Κυκλάδων, <http://www.musioelias.gr/>, πρόσβαση στις 2/6/2015.

Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης Ιδρύματος Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή, <http://www.moca-andros.gr/>, πρόσβαση στις 2/6/2015.

Πεζοπορία γνωρίστε ένα υπέροχο σπορ, <http://www.timbertrail.gr/meey-the-sport/335-pezororia.html>, πρόσβαση στις 29/4/2015.

Πεζοπορία και Βαθμός Δυσκολίας, <http://www.flabouri.gr/index.php/plirofories/xrisimes-plirofories/465-pezororia-kai-bathmos-duskolias>, πρόσβαση στις 29/4/2015.

Υπουργείο Παραγωγικής Ανασυγκρότησης Περιβάλλοντος & Ενέργειας-Ευρωπαϊκό Οικολογικό Δίκτυο Natura 2000, <http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=432>, πρόσβαση στις 2/6/2015.

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, <http://www.yppo.gr/>, πρόσβαση στις 2/6/2015.

Ψηφιακό Μουσείο Άνδρου, <http://www.e-museum.gr/>, πρόσβαση στις 2/6/2015.

Active Adventure in South America, <http://untamedpath.com/eco-tours/eco-travel.shtml>, πρόσβαση στις 3/5/2015.

Advantages of Ecotourism, <http://traveltips.usatoday.com/advantages-ecotourism-61576.html>, πρόσβαση στις 3/5/2015.

Trekking exercise promotes cardiovascular health and fitness benefits in older obese women, <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4157929/>, πρόσβαση στις 13/5/2015.

What is Ecotourism?, <http://www.i-to-i.com/eco-tourism/what-is-eco-tourism.html>, πρόσβαση στις 3/5/2015.

World Heritage List, <http://whc.unesco.org/en/statesparties/gr>, πρόσβαση στις 30/4/2015.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

004000124407